

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 130.2 (575.3)

ТКБ: 87.3 (2 точик)

Н- 76

НОДИРХОНОВ ГУЛНАЗАР ГУЛБОЗХОНОВИЧ

ТАШАККУЛИ ЧОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ДАР ТОЧИКИСТОН ВА ТАЪМИНИ
АМНИЯТИ ОН ДАР ШАРОИТИ ТАҲАВВУЛОТИ ГЛОБАЛИИ ҶАҲОНИ
МУОСИР (ТАҲЛИЛИ ИЧТИМОЙ-ФАЛСАФӢ)

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи
ихтисоси 09.00.11- фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ)

Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои фалсафа,
дотсент Муминов А.И.

Душанбе- 2023

Мундарича

Фехристи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4-14
Боби I. Асосҳои назариявию методологии таҳқиқоти масоили ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти он дар илмҳои ҷомеашиносӣ.....	15-87
1.1. Ҕомеаи иттилоотӣ: мағҳум, моҳият ва инфрасоҳтори он.....	15-42
1.2. Масъалаи амнияти иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотии мусир....	42-65
1.3. Ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ҳамчун омили муҳимми таъмини амнияти миллӣ дар шароити таҳаввулоти глобалии ҷаҳони мусир.....	65-87
Боби II. Ҳусусиятҳои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистони мусир	88-152
2.1. Рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва таъсири он ба раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ.....	88-107
2.2. Амнияти иттилоотӣ ва нақши он дар таъмини суботи ҷомеаи мусири Тоҷикистон.....	108-131
2.3. Усулҳо ва намудҳои муассири муқовимат ба хатарҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ.....	131-152
Хулоса.....	153-160
Фехристи сарчашмаҳо ва адабиёт.....	161-182

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО

АМИТ- Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

ВАО- Васоити ахбори омма

Дисс.- диссертатсия

ИДМ- Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ИМА- Илоёти Муттаҳидаи Амрико

ИЧШС- Иттиҳоди ҷамоҳири Шуравии сotsиалистӣ

ММД- Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

МҲЭ- Мошинҳои ҳисобарори электронӣ

СААД- Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ

СММ- Созмони Миллали Муттаҳид

СҲШ- Созмони ҳамкории Шанхай

СПб- Санкт-Петербург

ТИ- технологияи иттилоотӣ

ҶТ- Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТИК- Технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ

ҶНС- Ҷомеаи нави саноатӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар замони мусоир раванди ҷаҳонишавӣ ба фарҳанги қавму миллатҳои гуногун таъсири зиёд мерасонад. Агар аз як тараф, дар натиҷаи ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ байни фарҳангҳои гуногун робита барқарор шавад, аз тарафи дигар, ғасби фарҳангҳои анъанавии миллӣ дар зери таъсир ва таҳочуми фарҳангҳои бегона ба амал меояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки ҳоло дар ҷаҳон раванди ғасбқунии фарҳангҳои ҳалқияту миллатҳои дигар аз ҷониби фарҳангӣ гарбӣ бо ҳама гуна воситаҳо ба амал омада истодааст. Аз ин лиҳоз, зарурати ҳимояи захираҳои миллии иттилоотӣ ва таъмини амнияти мубодилаи иттилоот дар шабакаҳои иҷтимоӣ хеле зарур аст, чунки дар заминаи он метавонанд, зиддиятҳо ва низоъҳои байнидавлатӣ ба вучуд оянд. Чунин зиддиятҳо ба ҷомеаи тоҷикистонӣ низ ҳатари зиёди фарҳангӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ доранд.

Айни замон барои ҷомеаи иттилоотӣ зарурати таъмини дараҷаи баланди маърифату дониш, қобилият ва тавононии бо истеҳсолот алоқаманд ҳангоми коркард, нигоҳдорӣ ва аз насл ба насл интиқол додану истифодаи иттилоот вучуд дорад. Аз ин рӯ, ба хотири таҳқими поҳҳои истиқлолияти давлатӣ ва рушду пешравии соҳаи иттилоот дар кишвари мо аз лаҳзаҳои аввали ба даст овардани соҳибистиқлолӣ то ин ҷониб санадҳои меъёри-хуқуқии зиёде қабул гардидаанд.

Чунонки маълум аст, ҷомеаи иттилоотӣ яке аз моделҳои назариявие мебошад, ки барои тасвири давраи сифатан нави инкишофи ҷомеа истифода карда мешавад. Чунин ҷомеа аз табаддулоти иттилоотӣ-технологӣ дар давлатҳои пешқадами ҷаҳон оғоз ёфта, ҳоло иттилоот вобаста ба дараҷаи дастрасӣ ба он дар тамоми кишварҳои олам мавриди истифода қарор дорад. Аз ин рӯ, дар ҷомеаи имрӯза сатҳи истифодаи воситаҳои аҳбори умум, компьютер, интернет, телефонҳои мобилий ва ғайра хеле афзудааст ва маҳз бо ҳамин сабаб ташкилу бунёди ҷомеаи иттилоотӣ дар ҳар як кишвар, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шарти

зарурӣ ва аввалиндарачаи рушди устувор ва ҳамқадами замон шудан бо ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад.

Дар баробари ин, соҳаи иттилоот, дар қатори натиҷаҳои зиёди мусбат доштан, ҳамчунин чун манбаи васеи хатар низ ба шумор меравад, зеро маҳз ба воситаи иттилоот таҳдид ба манфиатҳои асосии на танҳо шаҳрвандон, балки давлат ва ҷомеа низ сурат мегирад. Аз ин рӯ, маҷмуу равандҳои иттилоотиро аз нуқтаи назари амниятӣ ва ҳимояи онро аз хатару таҳдидҳое, ки худи соҳаи иттилоот ба вучуд меорад, ба инобат гирифтан зарур аст.

Муҳиммияти маҳсуси таҳқиқи ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии он дар Тоҷикистон аз омӯзиш ва таҳлилу баррасии як қатор масъалаҳои мубрам иборат аст, ки новобаста аз қӯшишу ҷораҳои андешидашуда, ҳатто дар давлатҳои абарқудрати иқтисодӣ низ дар тули тамоми давраи ташаккул ва рушди системаи амнияти иттилоотӣ дар доираи сохторҳои миллӣ то ҳол ҳал нашудаааст.

Сохтори амнияти иттилоотӣ барои ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи амнияти умумии ҷомеа муҳим аст, аммо ҳусусияти хоси рушди системаи амнияти иттилоотии кишвари мо ба он асос меёбад, ки он дар ҳоли таҳаввулот аст. Аз ҷумла, як қатор қонуну санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон то андозае унсурҳои асосии сиёсати давлатии иттилоотро мустаҳкам намуданд, вале ин муҳиммияти таҳқиқоти иҷтимоӣ-фалсафии амнияти иттилоотиро кам намекунад, зеро воридшавӣ ба ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ, таъмини амнияти иттилоотӣ ва раванду таҳаввулоти ҳамешагӣ ва пайдарҳамии иттилоотӣ таҳлилу баррасии илмии ҳамарӯза ва ҳастанопазирро тақозо менамояд.

Аз ҷониби дигар, набудани барнома ё лоиҳаи аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва ба таври умумӣ эътирофшуда дар самти бунёди ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии он, бартарӣ доштани унсури давлатӣ ҳангоми ба системаи ягонаи ҷаҳонии амнияти иттилоотӣ ворид шудан

душвориҳои иловагиро тавлид мекунад, ки бояд кафолати яклухтӣ ва робитавии соҳаи иттилоотии системаҳои иҷтимоии шаклу дараҷаҳои гуногунро дошта бошад. Аз ин рӯ, яке аз сабабҳои асосии таҳқиқоти иҷтимоӣ-фалсафии мавзуи ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва таъмини амнияти он дар шароити таҳавулоти глобалии ҷаҳони муосир, пеш аз ҳама, зарурати ташаккули системаи сифатан нави бунёди ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии кишвар ба шумор меравад, ки ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ҷавобгӯ буда, барои рушди ҳаматарафаи ҷомеаи имрӯзай тоҷик шароит муҳайё намояд.

Имрӯз дар шароити ҷаҳонишавӣ бунёди ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва ташаккули фазои иттилоотӣ дар он аз сатҳи ҷаҳонӣ қафомонда, дар мамлакат раванди ташкили инфрасоҳтори нави амнияти иттилоотӣ дар марҳилаи оғозшавӣ қарор дорад. Ҷустуҷӯи сабабҳо ва роҳҳои ҳалли мушкилоти дар ҳамаи ин ҳолатҳо ҷойдошта актуалӣ, рӯзмарра будан ва аҳамияти амалӣ доштани мавзуи таҳқиқоти моро асоснок менамояд.

Дараҷаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиш. Ҳанӯз аз солҳои 50-уми асри XX мавзуи ҷомеаи пасосаноатӣ ҳамчун объекти омӯзиши олимони ҷомеашинос қарор гирифт ва то ин замон доир ба ин масъала асарҳои зиёди илмӣ ба табъ расидаанд. Аз ҷумла, мағҳумҳои «ҷомеаи пасосаноатӣ» ва «ҷомеаи иттилоотӣ» дар маркази таваҷҷуҳи олимони чопонӣ Т. Умисао, Й. Масуда, Ю. Ҳаяши¹, муҳаққиқи испанӣ М. Кастелс², донишмандони амрикӣ Д. Белл³, Э. Тоффлер⁴ ва дигарон қарор гирифтаанд.

¹ Умисао Т. Теории информационной индустрии: рассвет грядущей эры эктодермальной индустрии / Т. Умисао.- 1963; Masuda Y. The information society as postindustrial society / Masuda Y.- Washington: World future soc., 1983.- 419 р.; Ҳаяши Ю. Японское информационное общество: темы и подходы/ Ю. Ҳаяши.- М.: Наука. - 1969.- 233 с.

² Кастелс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастелс.- М.: ГУ ВШЭ. - 2000.- 201с.

³ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл.- М.: Academiya.- 1999.- 956 с;

⁴ Элвин Тоффлер. Третья волна. Пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова и др / Элвин Тоффлер.- М.: АСТ, 2009.- 795 с.

Мұхаққиқи дигар Т. Стоунер давраи иттилоотиро давраи фаровонī меномад, зеро ба ақидаи ӯ чомеа на ба неъматҳои моддӣ, балки бештар ба неъматҳои маънавī эҳтиёҷ дорад. Ба ақидаи Д. Белл бошад, чомеаи пасосаноатӣ ин чомеаи дониш буда, ба ду маънӣ фаҳмида мешавад: якум, манбаи навоварӣ мебошад, ки дар он ба андозаи хеле бештар коркарду тадқиқотҳо гузаронида мешавад ва дуюм, пешрафти чомеа аз ҳисоби муваффақиятҳо дар соҳаи илму маърифат муайян мегардад⁵.

Масъалаи бехатарии иттилоотӣ дар маҷмуъ, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва инқилоби илмӣ-техникӣ дар таълифоти В.Л. Иноземцев, И.Ю. Алексеева, И.С. Даниленко, В.П. Зимонин, В.З. Коган, А.В. Соколов, В.Д. Комаров, И.А. Лазарев, А.В. Соколов, В.И. Тепечин, Р.Г. Шарихин, Р.Г. Яновский⁶ ва дигарон мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор гирифтааст. Ҳусусияти хоси амнияти иттилоотии объектҳои мазмуни иҷтимоидошта ва дурнамои он бошад, дар асарҳои М.В. Арсентев, Л.В. Астахова, А.И. Поздняков, Г.Л. Смолян, М.Ю. Захаров, А.Д. Урсул ва дигарон⁷ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

⁵ Bell D. The third technological revolution and its possible socioeconomic consequences / D. Bell // Dissent-New York, 1989.-Vol. 367.- № 2.- P. 166.

⁶ Иноземцев В.Л. Расколотая цивилизация / В.Л. Иноземцев.- М.: Наука.- 1999.- 740 с.; Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии.- 2004.- № 4.- С.58-69.; Алексеева И.Ю. Информационное общество и НБИКСреволюция.- М.: ИФ РАН, 2016.- 196 с.; Даниленко И.С. Геополитика и безопасность // Кентавр, 1994.- №2.- С. 39-47.; Зимонин В.П. Контуры системы безопасности России в новых условиях // Обозреватель, 1993.- №22 (26).- С. 98-101.; Коган В.З. Качество информации и мир инфологем (фрагменты теории)// Проблемы информационного взаимодействия.- Новосибирск, 1993.-185с.; Соколов А. В. Информация: Феномен? Функция? Фикция? // Философские науки.- 1990.- № 9.- С. 13-22.; Комаров В. Д. Современная цивилизация и безопасность человека // Школа гуманитарных наук. Спб.- 1995.- №2.; Лазарев И.А. К созданию общей теории безопасности // Военная мысль. 1992.- №11.- С. 10-15.; Соколов А.В. Информация: феномен функция // Философские науки.- 1990.- №9.- С. 13-22.; Тепечин В.И. Социология национальной безопасности как "новая" парадигма социологического знания // Информационный сборник "Безопасность".- 1995.- №3-4.- С. 89-95.; Шарихин, А.Е. Безопасность как философская категория // Безопасность: информационный сборник.- 1994.- №6.- С. 112-117.; Яновский Р.Г. Глобальные изменения и социальная безопасность.- М., 1999.-165 с.

⁷ Арсентьев В.М. Протоиндустриализация в Мордовии в первой половине XIX в.: характер и содержание процесса // Гуманитарные науки и образование: проблемы и перспективы: Материалы I Сафаргалиевских науч. чтений.- Саранск, 1997.- С. 82-103; Astakhova, L.V An Information Tool for Increasing the Resistance of Employees of an Organization to Social Engineering Attacks / L.V. Astakhova, I.A. Medvedev// Scientific and Technical Information Processing.- 2021.- Vol. 48 No. 1.- P.15-20.; Astakhova, L.V Emotions as an Object of Information Exchange in Digital Culture // Scientific and Technical Information Processing.- 2021.- Vol. 48 No. 3.- P.147-153.; Поздняков А.И. Информационная безопасность личности, общества, государства // Военная мысль.- 1993.- №10.- С.13-18.; Черешкин

Мұхаққиқи мусыри рус Войскунский А.Е. хусусияти байнифандии таҳқиқи чомеаи иттилоотӣ ва бехатарии иттилоотиро қайд намуда, ба хулоса меояд, ки таҳқиқи он бояд хусусияти комплексӣ дошта бошад⁸. Мұхаққиқи дигари рус Дзлиев М.И. қайд мекунад, ки бехатарии иттилоотӣ маҷмуй шароиту омилҳое мебошад, ки кори дуруст ва рушди дилҳоҳ системаро таъмин менамояд⁹.

Таҳқиқи «чомеаи иттилоотӣ» ва таъмини амнияти он дар илми ватанӣ мавзуи нав буда, омӯзиши он дар ҷумҳурии мо аз ибтидои асри XXI оғоз гаштааст. Мұхаққиқони тоҷик Ятимов С.С., Қурбонов А.Ш., Зиёй Ҳ.М., Ҷиноршоева З.М., Маҳмадизода Н.Д., Ҳайдаров Р.Ч., Ҷавлатов Р.Л., Беҳбудов Ш.Т., Ҷаҳсумова М., Мирзоахмедов Ф., Назриева О.Ш., Қамолов Ш.В., Таваров Д.С., Салихов Н.Н., Садуллаев А.С. ва дигарон оид ба паҳлуҳои гуногуни мавзуи мазкур андешаҳояшонро баён намудаанд¹⁰.

Д.С., Смолян Г.Л. О формировании информационного общества в России // Информ. ресурсы России.- 1998.- №1.- С. 8-13.; Черешкин Д. С., Смолян Г.Л. Сетевая информационная революция // Информ. Ресурсы России.- 1997.- №4.- С. 15-18.; Захаров М. Ю. Безопасность социума: Социально-философское исследование: автореф. дисс... доктора филос. наук: 09.00.11- Социальная философия / М. Ю. Захаров.- Ростов-на-Дону, 1998.- 52 с.; Урсул А.Д. Проблема информации в современной науке.-М, 1975. 288с.; Урсул А.Д. Информатизация общества. (Введение в социальную информатику).- М, 1990. 191с.; Урсул А.Д., Урсул Т.А. Феномен безопасности в синергетическом ракурсе: научно-образоват. Изд // Социальногуманитарные знания.- 2008.- № 4.- С. 226.

⁸ Войскунский А. Е. Информационная безопасность: психологические аспекты // Национальный психологический журнал - 2010.- №1(3).- С. 48-53.

⁹ Дзлиев М. И. Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты / М. И. Дзлиев, А. Л. Романович, А. Д. Урсул.- Москва: МГУК, 2001.-192 с.

¹⁰ Ятимов С. Матбуоти даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ / С. Ятимов // Паёми До нишгоҳи миллии Тоҷикистон.-2018.- №8.- С. 277-279.; Қурбонов А.Ш. Амнияти зеҳнӣ ва истиқлолияти давлатӣ (Таҷрибаи иҷтимоӣ-сиёсӣ) / А. Ш. Қурбонов.- Душанбе, 2016. 110 с.; Зиёй Ҳ.М. Муборизаҳои иттилоотии шабакавӣ ва ҷангҳои менталӣ дар ҷаҳони мусоид // Сӣ мақола оид ба масъалаҳои иҷтимои сиёсӣ дар Тоҷикистон. / Ҳ. М. Зиёй.- Душанбе: «Арҷанг», 2021.- 214 с.; Ҷиноршоева З.М. Формирование информационного мировоззрения как фактор адаптации человека в информационном обществе / З.М. Ҷиноршоева // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2020.- №4.- С. 36-40.; Маҳмадизода Н.Д. Пешгирии идеологияи ифротгарой ва терроризм дар муҳити ҷаҷонон ва шабакаи интернет дар ҷомеаи трансформатсионии тоҷик / Н.Д. Маҳмадизода // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ.- 2018.- №4.- С. 83-93.; Ҳайдаров Р. Дж. Влияние процесса глобализации на трансформацию таджикского общества: дис...док. филос. наук 09.00.11 / Р. Дж. Ҳайдаров.- Душанбе, 2007.- 265 с.; Ҳайдаров Р.Дж. Влияние глобализации на информационную политику Республики Таджикистан // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баҳоваддинова НАНТ.- 2021.- №1.- С. 109-114.; Ҷавлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации

Дар маҷмуъ, новобаста аз омӯзиши васеи масоили амнияти иттилоотӣ дар адабиёти илмӣ, қайд кардан зарур аст, ки хусусиятҳои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ дар он то ҳол дар илми ватанӣ ба қадри зарурӣ предмети таҳқиқи иҷтимоӣ-фалсафӣ қарор нагирифтааст. Ҳамзамон, дар баъзе таҳқиқоти илмии ҳориҷӣ ба таври ҷузъӣ мавриди пажӯҳиши муҳаққиқон қарор гирифтани тарафҳои ҷудогонаи мавзуи мазкур ва талаботи воқеӣ нисбат ба ҳаллу фасли ин масъаларо дар ҷумҳурӣ ба эътибор гирифта, самти таҳқиқ муайян ва мавзуи он таҳти унвони «Ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва таъмини амнияти он дар шароити таҳавулоти глобалии ҷаҳони мусир (таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ)» муқаррар карда шуд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсия тибқи нақшай корҳои илмӣ-тадқиқотии кафедраи таърихи фалсафа ва фалсафаи иҷтимоии Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, «Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, ичро шудааст.

и взаимодействие культур: дис...кан.филос.наук 09.00.11 / Р.Л. Давлатов.- Душанбе, 2014.- 136 с.; Бехбудов Ш.Т. Информационная реальность в парадигме антропологических ценностей человека в современном обществе: дис...кан.филос. наук 09.00.11 / Ш.Т. Бехбудов.- Душанбе.- 2021.- 130 с.; Махсумова М. Тъсири ВАО ба ташаккули афкори ҷомеа дар ҶТ / М.Махсумова // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2019.- №2.- С. 152-158.; Мирзоахмедов Ф. Обеспечение информационной безопасности в правоохранительных органах / Ф. Мирзоахмедов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан.- Душанбе, 2011.- №2(16).- С. 123-133.; Назриева О.Ш. Интернет ва омилҳои рушди экстремизм ва терроризм / О.Ш. Назриева // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2018.- №4.- С. 195-200.; Назриева О.Ш. Инъикоси масоили амнияти иттилоотӣ дар васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / О.Ш. Назриева // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2017.- №3(1).- С. 24-28.; Камолов Ш.В. Таҳлили фалсафӣ ва умумиилмии мағҳуми иттилоот / Ш.В. Камолов // Паёми Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2019.- №10.- С. 134-139.; Таваров Д.С. Раванди ташаккулебии ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити мусир (таҷрибаи тоҷикистон) автореф...номзади илмҳои сиёсӣ. 23.00.02 / Д.С. Таваров.- Душанбе.- 2020.- 30 с.; Салихов Н.Н. Исторические предпосылки становления и развития глобального информационного общества / Н.Н. Салихов // Европейский Союз глазами ученых Таджикистана.- Душанбе: РТСУ, 2004.- С. 120-126.; Садуллаев А.С., Салихов Н.Н. Техника и технология СМИ.- Душанбе: “Ирфон”, 2009. 234 с. Шарипов Ф.Ф. Информационная культура общества / Ф.Ф. Шарипов.- Душанбе: Изд-во РТСУ, 2014.-172 с.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқот таҳлилу баррасии илмӣ, равшану возех намудани моҳияти чомеаи иттилоотӣ, инчунин муайянсозии аҳамият ва арзиши таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ташаккул ва рушди чомеаи иттилоотӣ дар шароити глобалии замони мусоир мебошад.

Барои расидан ба мақсади зикршуда **вазифаҳои зеринро** ҳаллу фасл намудан лозим аст:

- муайян намудани мағҳуму категорияҳои асосии ба мавзуи мазкур даҳлдошта дар доираи тағйиротҳои замони мусоир, аз ҷумла, моҳият ва инфрасоҳтори чомеаи иттилоотӣ ва ташаккули он ҳамчун омили муҳимми таъмини амнияти миллӣ дар шароити таҳаввулоти глобалии ҷаҳони мусоир;
- мушаххас кардани масъалаҳои амнияти иттилоотӣ, ки дар чомеаи иттилоотии мусоир ба вучуд меоянд;
- ошкор намудани таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ба раванди ташаккули чомеаи иттилоотӣ ва нақши амнияти иттилоотӣ дар таъмини суботи чомеаи иттилоотии мусоир;
- мушаххас намудани нақши бехатарии иттилоотӣ, технологияи иттилоотӣ ва ВАО дар раванди дигаргунсозиҳои замони мусоир ва таъмини рушди чомеаи шаҳрвандӣ;
- пешниҳод намудани самтҳои асосии таъмини устувории системаи амнияти иттилоотии Тоҷикистон ва коркарди усулҳо ва намудҳои муассири муқовимат ба хатарҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотии он дар шароити ташаккули чомеаи иттилоотӣ.

Навғонии илмии таҳқиқот пеш аз ҳама дар он зоҳир мешавад, ки аҳамият ва арзиши масъалаи ташаккули чомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии Тоҷикистон дар доираи имконоти методологии фалсафаи иҷтимоӣ бори нахуст ҳамчун мавзуи таҳқиқи маҳсуси илмӣ-

диссертационӣ қарор гирифтааст. Навоварии кори илмӣ дар натиҷаҳои зерин ба таври мушаххас инъикос ёфтааст:

- мағҳумҳои асосии ифодакунандаи ҷомеаи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ ҳамчун падидай иҷтимоӣ муайян карда шудаанд;
- раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши амнияти иттилоотӣ ҳамчун омили муҳими амнияти миллӣ дар рушди ҷомеаи муосир таҳлил гардида, арзиш ва аҳамияти он равшан гардидааст;
- нақши амнияти иттилоотии ҷомеаи тоҷикистонӣ дар суботи системаи иҷтимоӣ баҳогузорӣ карда шудааст;
- таъсири ташаккул ва оқибатҳои воридшавии технологияи иттилоотӣ ба амнияти иттилоотии ҷомеаи тоҷикистонӣ асоснок карда шудааст;
- амнияти иттилоотӣ ҳамчун омили афзалиятнок ва муҳимми таъминоти амнияти миллии Тоҷикистон арзёбӣ шуда, таъсири мусбати он ба ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ муайян гардидааст;
- самтҳои асосии таъмини устувории системаи амнияти иттилоотӣ ва усулҳои асосии муқовимат ба таҳдиду хатарҳои ба системаи амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронидашуда пешниҳод гардидаанд.

Аҳаммияти назариявӣ ва илмию амалии таҳқиқот. Арзиши назариявии диссертатсия аз он иборат аст, ки мавод ва хулосаҳои умумии он фаҳмиши навро оид ба дарки ҷомеаи иттилоотӣ, амнияти иттилоотӣ ва таъмини амниятии он дода, натиҷаҳои ба дастомадай таҳлилий барои бунёд ва рушди ғояҳои илмӣ-назариявии ҷомеаи иттилоотӣ ва дар ин замина таҳқими пояҳои истиқлолият ва бунёди давлати миллӣ мусоидат менамоянд. Арзиши амалии диссертатсия дар он аст, ки мазмуни асосӣ ва хулосаҳои диссертатсияро дар таҳияи консепсияи рушди ҷомеаи иттилоотӣ, татбиқи амалиии тадбирҳо оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ, омода намудани курси лексияҳо, курсҳои маҳсус ва семинарҳо оид ба фанҳои фалсафаи иҷтимоӣ, сиёсатшиносӣ, сотсиология ва ғ. истифода бурдан имкон дорад.

Объекти таҳқиқот чомеаи иттилоотӣ ва масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар он мебошад.

Предмети таҳқиқотро хусусиятҳои ташаккули чомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва масоили таъмини амнияти иттилоотӣ дар он дар шароити таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир ташкил медиҳад.

Асосҳои назариявию методологии таҳқиқот. Ба сифати заминаи назариявии таҳқиқот усулҳои таҳлили аксиологӣ, синергетикӣ, герменевтиկӣ, принсипҳои системанокӣ хизмат намуда, барои дақиқ соҳтани таъсири байниҳамдигарии омилҳои инсонӣ ва чомеаи иттилоотӣ дар доираи таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир кӯмак намуданд. Дар раванди таҳқиқот ҷунин усулҳои умумиилмӣ, ба монанди таҳлили муқоисавӣ-таърихӣ, умумимантиқӣ ва антропологӣ истифода шудаанд, ки ба омӯзиши ҳамаҷонибаи масъала мусоидат карданд.

Саҳми шахсии довталаби дарёғти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз он иборат аст, ки ӯ таҳқиқоти худро мустақилона бо истифодаи адабиёту маъхазҳои илмии ватанию хориҷӣ анҷом додааст. Муайян кардани масъалаҳои асосии таҳқиқот, коркард ва тафсири маълумоти бадастомада, муқаррароти назариявӣ ва методологӣ, инчунин таҳияи тавсияҳо ва хулосаҳои асоснок дар бораи дурнамои рушди бехатарии иттилоот ҳамчун омили суботи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ саҳми шахсии муаллиф мебошанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 09.00.11- фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) мувофиқат менамояд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Чомеаи иттилоотӣ зинаи навбатии рушди тамаддун буда, дар он иттилооту дониш маҳсулоти асосии истеҳсолот ба шумор меравад ва соҳаҳои хизматрасонӣ, муассисаҳои илмию илмӣ-таҳқиқотӣ хусусиятҳои асосии чомеаи мазкур мебошанд. Амнияти чомеаи иттилоотӣ бошад, ин таркиби бисёрдараҷаи иҷтимоӣ-технologӣ мебошад, ки бо мақсади ҳимоя

ва муҳайё намудани шароит барои пешравӣ ба равандҳои иҷтимоию табиӣ бо имконияти маҳдуди таъсиррасонӣ ба вучуд оварда мешавад.

2. Амнияти иттилоотӣ ҳамчун падидай ҳаёти иҷтимоӣ дар шуури ҷомеа ва яке аз шаклҳои амнияти миллӣ дар ҳолати муайяни таърихӣ ба шумор рафта, ба ҳайси сифати маҳсуси рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон хизмат меқунад. Тоҷикистон ҳамчун давлати иҷтимоӣ ва дунявӣ амнияти иттилоотиро ҳамчун рукни муҳимтарини амнияти миллӣ дар роҳи амалисозии стратегияи миллии рушд муҳим арзёбӣ меқунад.

3. Дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ҳатару таҳдидҳо ба давлатҳои рӯ ба инкишоф бештар мешаванд. Аз ин лиҳоз, дар замони муосир падидай амнияти иттилоотӣ афзалияти маҳсус пайдо меқунад, ки таъмини он дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон низ аҳамияти маҳсус дорад, зеро заминаи субот ва мустаҳкам кардани поҳои истиқлолият ва бунёди давлати миллӣ ба ҳисоб меравад. Заминаҳо барои ҳалалдор соҳтани субот дар кишвари мо дар замони ҷаҳонишавӣ зиёданд: захираҳои табиӣ, мавқеи ҷуғрофӣ, масъалаҳо ва фарқиятҳои мазҳабӣ, қувваи арзони корӣ ва гайраҳо.

4. Ҷомеаи иттилоотии Тоҷикистон дар алоқамандӣ бо тамоми унсурҳои амнияти миллӣ метавонад рушди босуботи ҷомеаи миллӣ ва субъектҳои иҷтимоиро кафолат дихад. Намудҳои дигари амнияти миллии кишвар, ба монанди амнияти иқтисодӣ, сиёсӣ, маънавӣ, экологӣ, энергетикиӣ ва ғ. метавонанд дар алоқамандии байниҳамдигарӣ бо амнияти иттилоотӣ рушду суботи ҷомеаи Тоҷикистонро таъмин намоянд. Дар ин раванд амнияти иттилоотӣ ҳамчун муҳаррики асосии пешрафти ҷомеаи иттилоотӣ хизмат меқунад.

5. Амнияти иттилоотии Тоҷикистон ҷузъи системаи ягонаи бехатарӣ буда, унсури ҳатмии ташаккул ва рушди системаҳои миллии бехатарии иттилоотии кишвар аст. Ҳеч як шаҳс, ҷомеа, давлат дар танҳоӣ бехатарии иттилоотии худро пурра таъмин карда наметавонад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои иттиҳоду созмонҳои зиёди бонуфузи ҷаҳонӣ ба шумор

меравад ва дар роҳи такмили ин соҳа бо онҳо робитаи зичи ҳамкориҳоро барқарор намудааст. Чунин ҳамкориҳо барои таъмини амнияти миллии Тоҷикистон ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави ҳалли масъалаҳо дар алоқаҳои байниҳамдигарӣ мусоидат менамоянд.

6. Таҳлили механизми ҷорикуни амнияти иттилоотӣ барои муқовимат ба таҳдиду хатарҳо, мавҷудияти вазифаҳои асосӣ чун маърифати баланди инсонӣ ва шаҳрвандӣ, ҳимояи доимӣ, хотираи қавии иҷтимоӣ, мутобиқшави пайдарпай, муқоисаи муғид ва татбиқи амалиро талаб менамояд. Чунин хатарҳои иҷтимоӣ, ба монанди кибертероризм, тероризми иттилоотӣ, тероризми динӣ ва ғайра водор менамоянд, ки сатҳи амнияти иттилоотии кишвар баланд бардошта шавад. Самтҳои асосии устувории системаи амнияти иттилоотӣ, суботи ҷомеаи тоҷикистонӣ ва ҷораҳои асосии муқовимат ба таҳдиду хатарҳое, ки меҳоҳанд ба системаи амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир расонанд, ба таври воқеӣ ва мунтазам бояд мавриди омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ қарор гиранд.

Дараҷаи эътиимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътиимоднокӣ ва саҳеҳияти натиҷаҳои илмии бадастомада бо заминаи омӯзиши ҳамаҷонибаи шумораи зиёди сарчашмаҳои илман асоснокгардида, бо усули муносибати мунаzzам, инчунин бо таҳлили шароитҳои объекти таҳқиқот, маҷмуи методҳои умумиилмӣ ва соҳавӣ муайян мегардад.

Тасвіб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертационӣ дар ҷаласаи кафедраи таърихи фалсафа ва фалсафай иҷтимоии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, суратмаҷлиси №4 аз 23.11.2022 мавриди муҳокима қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертационӣ дар семинарҳо ва конфронсҳои илмӣ-амалӣ дар шакли маърӯза, баромад ва гузоришҳо пешниҳод карда шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар 9 мақола инъикос ёфтаанд, ки 5-тои онҳо дар маҷаллаҳои илмии аз ҷониби КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда нашр гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия аз муқаддима, 2 боб, 6 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт аз 195 номгӯй иборат буда, матни диссертатсия дар ҳаҷми 182 саҳифаи компьютерӣ дарҷ гардидааст.

БОБИ I. АСОСХОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚОТИ МАСОИЛИ ЧОМЕАИ ИТТИЛООТӢ ВА ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОН ДАР ИЛМҲОИ ЧОМЕАШИНОСӢ

1.1. Чомеаи иттилооотӣ: мафхум, моҳият ва инфрасоҳтори он

Чуноне ки маълум аст, дар ташаккули минбаъдаи фарҳанг ва тамаддуни инсоният иттилоот ба шарофати аҳамияти муайянкунанда доштанаш афзалияти бесобиқа пайдо мекунад. Дар чунин вазъ рамзикунонии дониш ва пешрафти технологӣ ҳамчун омили бавуҷудоварандай системаи пешрафти иҷтимоӣ муайян карда мешавад. Оид ба ин масъала муҳаққиқи рус В.В. Кафтан қайд менамояд, ки рушди бемайлони васоити ахбори умум, хусусан зухуроти олами маҷозӣ (визуалӣ), оваридан ва паҳнкунии васеи компьютерҳои шахсӣ, ташкил ва соҳтори алоқаҳои иттилоотии хусусияти глобалидошта, коркарди технологияи навтарини шабакаҳои иҷтимоӣ, воқеияти виртуалӣ, ҳастии иҷтимоии инсонро ба таври куллӣ иваз кард ва андешарониро оид ба чомеаи иттилооотӣ дар доираи донишҳои фалсафӣ тақозо намуд¹¹.

Вобаста ба ин бояд таъкид намуд, ки фаҳмиши мафхуми чомеаи иттилооотӣ, қабл аз ҳама, дар баробари шарҳи чомеа ҳамчун одамон ва муносибати онҳо тафсири вожаи «иттилоот»-ро талаб мекунад. Дар лугати энциклопедии фалсафӣ гуфта шудааст, ки «иттилоот (аз калимаи лотинии *informatio*-маънои шиносӣ, фаҳмондадиҳӣ, тасаввурот, мафхум) ба маъноҳои 1) хабар, огоҳӣ аз ягон ҳолат, маълумот дар бораи ягон чиз, ба одамон маълумот додан; 2) кам кардан, паст кардани номуайянӣ дар натиҷаи гирифтани маълумот; 3) хабар, ки бевосита ба идора алоқамандӣ дорад; 4) додан, инъикоси гуногунмазмунӣ дар дилҳоҳ объект ва раванд истифода бурда мешавад¹². Вале дар муҳити илмӣ инчунин як таърифи дигари иттилоот мавҷуд буда, ба «падари кибернетика» Норберт Винер (1894-1964) тааллук дорад, ки нуқтаи назари худро чунин баён намуда буд:

¹¹ Кафтан В.В. Философия современного информационного общества / В.В. Кафтан // Вестник МГОУ. Серия философские науки.- 2017.- №2.- С. 39-47.

¹² Ниг: Урсул А.Д. Информация // Философский энциклопедический словарь. М., 1983. С. 217.

«Иттилоот ин иттилоот аст, на материя ва на энергия. Ҳамон материализме, ки инро эътироф намекунад, дар замони ҳозира наметавонад, қобилияти ҳаётӣ дошта бошад»¹³.

Професор Яковлев А.Н. менависад, ки «асоси ҳама чиз иттилоот аст. Материя ҳамчун энергияи тиравуда энергияи захиравии таъмини иттилоотӣ ва рӯҳ бошад, моҳияти иттилоот аст, ки майнаи инсон онро қабул мекунад, одат мекунад, ба система медарорад ва истеҳсол мекунад. Заррачаҳои элементарӣ, атом, молекула, миллат, ҷомеа, инсон, мамлакат, олам- инҳо пеш аз ҳама системаҳои иттилоотиянд. Системаи иттилоотӣ дар ҳуд ҳам тамоми рӯҳ ва ҳам тамоми материяро, ки то ҳоло ба инсоният маълум аст, дохил мекунад. Ҳамаи ин табиат ва ҷомеа ном дорад, яъне системаи иттилоотии беохир рушдёбанд, мукаммалшаванда ё заволёбанд мебошад»¹⁴.

Ба ақидаи муҳаққиқ Камолов Ш.В., «воқеан, иттилоот мақоми мағҳуми марказиро дар манзараи муосири илмии олам гирифта, саҳми он ҳатто дар қабули қарорҳои идоракуни истеҳсолот, ҷамъият, тафаккур ва ҳалли масъалаҳои рӯзмарра ба дараҷае афзудааст, ки он ба қатори ду омили ҳаётан муҳимми дигар - материя ва энергия шомил гаштааст. Ҳоло омилҳои сегонаи материя-энергия-иттилоот ба зумраи он ғизоҳое табдил ёфтаанд, ки инсони қарни нав мазмуну мундариҷаи ҳаёт ва фаъолияти ақлонию ҷисмонии ҳудро дар такя ба онҳо ба низом даровардааст»¹⁵.

Мазмуну мундариҷаи мағҳуми ҷомеаи иттилоотиро дар асоси ду вожаи таркибии он шарҳ дода, бояд зикр намуд, ки назария дар бораи он дар асоси назарияи ҷомеаи пасосаноатӣ ва дар натиҷаи таҳлили ҳамаҷонибаи вазъияти нави сифатӣ, ки солҳои 60-70 асри XX дар қишварҳои саноатӣ ба миён омада буд, ташаккул ёфтааст. Дар ҳамин давра бо кӯшиши асосгузорони назарияи мазкур Ҳаяши Ю., Умисао Т.,

¹³ Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Винер Н.- М. 1968.- С. 201.

¹⁴ Яковлев А.Н. Сумерки.- М, 2005. Электронный ресурс: https://royallib.com/book/yakovlev_aleksandr/sumerki.html. [Дата обращения: 17.02.2021].

¹⁵ Камолов Ш.В. Таҳлили фалсафӣ ва умумиилмии мағҳуми иттилоот / Камолов Ш.В // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2019.- №10.- С. 138.

Махлуп Ф. дар Җопон ва ИМА дар ин самт барои муайянсозии хусусиятҳои хоси чомеаи нав ҳаракатҳо вусъат ёфтанд. Дар асарҳои онҳо соҳаи иттилоот ба сифати соҳаи махсус ва мустақил шинохта шудааст, ки ташаккули он бо афзоиши шумораи алоқамандии байниҳамдигарии иттилоот ва пурзӯршавии ҷараёни интиқоли маълумот муайян карда шуд. Маҳз ҳамин муҳаққиқон нақши афзалиятнок ва муайянкунандай иттилоотро нисбат ба тамоми қисматҳои ҳаёти ҷамъиятӣ пешгуйӣ карда буданд. Вале каме дертар, баъд аз 15-20 соли пайдоиши ин назария дикқати асосӣ ба ҷустуҷуи истилоҳҳое равона шуд, ки тамоюлҳои муҳимтарини рушди иҷтимоиро муайян менамоянд. Консепсияи чомеаи иттилоотӣ дар байни ин назарияҳо, ки намояндагони назарияи пасосаноатӣ онро ба пешрафти технологӣ ва рамзикунонии донишҳои назариявӣ, ҳамчун омилҳои муайянкунандай чомеаи нав ба қалам медоданд, ба таври қонунӣ ба пайдоиши назарияи нав оварда расонида, маҳз ҳамин омилҳо, на танҳо боиси пайдоиши хусусиятҳои системанокӣ, инчунин сабаби гузариши хусусияти ягонаи сифатии чомеаи муосир гардиданд.

Ба заминаҳои асосии пайдоиши чомеаи иттилоотӣ муҳаққиқони зикршуда унсурҳои захиравӣ, технологӣ, иттилоотӣ-коммуникативиро ворид намуданд. Агар дар давраи тосаноатӣ захираи асосии истеҳсолӣ - ашё ва дар давраи саноатӣ - энергия ба ҳисоб равад, дар давраи иттилоотӣ фаъолияти асосии ҳочагидории инсон коркарди иттилоот ба шумор меравад. Агар чомеа аз рӯйи идораи он ба навъи коммуникативӣ дохил шавад, пас раванди рушдёбии он аз рӯйи суръати гирифтани иттилоот муайян мегардад.

Дар баробари ин, муҳаққиқон Глазьев С.Н., Бодрунов С.Д. ва дигарон дар бораи ҳаракати инсоният ба суйи чомеаи сифатан нав муколама доранд. Чунин чомеаро муҳаққиқи рус, профессор С.Д. Бодрунов дар асарааш «Ноономика: троектория глобальной трансформации» (Ноономика: самти ҳаракати таҳаввулоти глобалӣ), ки

соли 2020 аз нашр баромад, «ноономика» номидааст. Асари мазкур маңмуй мақолаҳои даҳ соли охир ӯ буда, аз ҳашт ҳикояи ба ҳамдигар алоқаманд иборат мебошад. Мұхаққиқ О.Н. Смолин ин асарро муаррифій намуда, қайд мекунад, ки «қадами аввале ки дар асар гузашта шудааст- ин фаҳмиши сотсиуми мусир ҳамчун система мебошад, ки дар он чун пештара истеҳсолоти ҷамъиятӣ нақши муайянкунанда мебозад, vale ин барои ҷомеаи нави саноатии насли дуюм истеҳсолоти бо суръат тағиیرёбанд ба шумор меравад. Инсон оҳиста-оҳиста ба меҳнати бевоситай саноатӣ кам ворид шудан мегирад. Истеҳсолот сифатан нав, бо такя ба истифодаи технологияи «боақл», «беодам» «бесарнишин», «моли интернетӣ» ва ғ. мегузарад, ки маҳз ҳамаи ин дар маҷмӯъ ҳолати нави сотсиумро муайян мекунад¹⁶.

Қобили тазаккур аст, ки имрӯз дар давраи буҳрони антропологӣ шакли фардӣ ва колективии хотираи гузашта давраи нави таҳавулотро аз сар мегузаронад, vale ин буҳронҳоро на ҳамеша манғӣ қабул кардан мумкин аст. Ҳоҳиши гузаштаи фардӣ ва колективии худро ба хотир овардан аз ҳама гуна раванди имконпазири ҳаробиовар боқуваттар аст. Вале дар бораи таҳдидҳои технологияи мусир сухан ронда ва андеша намуда, онро баҳогузорӣ накардан лозим нест, чунки таҷриба нишон медиҳад, ки оянда мумкин аст аз оне, ки дар назари мо менамояд, зудтар фаро расад.

Ҷалбшавии инсон ба оламе, ки технологияҳо оғариданд, омили ба рушди он зидбуда- неолудизм ё киберлудизмро ба вучуд овард. Ин ҳаракати иҷтимоие мебошад, ки унсурҳои манғии олами компьютерҳо бо мақсади назорат аз таъмини барномавии пӯшида ва майли мусбати таъминоти барномавии күшода бо озодӣ бо дастрасии маърифат фаъолона ворид мешавад. Тахмин меравад, ки гояи киборг интизории технологийи вайроншудаи қаноатмандии дилҳоҳ талаботро пешниҳод

¹⁶ Смолин О.Н. Новая роль знаний в процессе движения к ноономике. Размышления над книгой С.Д. Бодрунова «Ноономика: траектория глобальной трансформации» // Вопросы философии. 2021.- №9.- С.7.

мекунад. Бо вучуди ин, фаҳмиши он, ки мо муҳити атрофро меофарем, ки он дар навбати худ «моро меофарад», принсиipi энактивизм инъикос меёбад. Энактивизм ҳамчун фаъолият дар зери «таъсири системаҳои сохторҳои муҳит» ба кор бурда мешавад, ки инсон намуди воқеияти мавҷударо иваз намуда, ҳамзамон худро низ иваз менамояд. Оид ба ин масъала муҳаққиқ Князев Е. қайд мекунад, ки дар асарҳои А. Ноё., Ф. Валери ва Э. Томпсон моҳияти энактивизмо ҳамчун шакли конструктивизм дар эпистомология баррасӣ кардан мумкин аст. Яъне ба андешаи онҳо он чи, ки мо одамон мекунем, ин дарки мо, эҳсоси мо ҳаст¹⁷.

Аз солҳои 60-уми қарни XX сар карда, технологияи визуалий ва аудиообразӣ- телевизион, кино, радио, ба ҷойи аввал баромаданд. Онҳо тарзи даркнамоӣ ва маърифати инсониятро тағиیر доданд, зоро таҳти таъсири онҳо одамон образҳои тайёри омоданамудаи дигаронро қабул мекунанд.

Чомеаи иттилоотӣ нисбат ба инсон ба таври муҳталиф муносибат мекунад: он, аз як тараф, имкон медиҳад, ки маълумоту дониши бештар дар бораи дилҳоҳ чизҳою равандҳо дошта бошем, аз тарафи дигар, иттилооти зиёдатӣ барои шуур метавонад хатарнок бошад ва дар ин сурат ба эксформатсия¹⁸ (пешниҳоди нодурусти иттилоот) табдил ёфта, фазои муошират ва робитаи байниҳамдигарии иҷтимоиро вайрон мекунад¹⁹.

Ба заминаҳои пайдоиши чомеаи иттилоотӣ манбаъҳои захиравӣ, технологӣ, иттилоотӣ-коммуникативиро ворид кардан мумкин аст. Дар заминаи захиравӣ ҳаёти чомеа ба фаъолияти меҳнатӣ ва сармоядорӣ баҳри гирифтан ва коркарди захираҳо асоснок шуда буд. Дар давраи пешазсаноатӣ захираи асосии истеҳсолот ашёи хом ва дар давраи саноатӣ бошад- энергия ба шумор мерафт. Дар давраи иттилоотӣ бошад,

¹⁷ Князева Е. Энактивизм: концептуальный поворот в эпистемологии // Вопросы философии. 2013. №10.- С. 91-104.

¹⁸ Эксформатсия – ин дуршавӣ ё нодуруст пешниҳод намудани иттилоот, бо мақсади фиреб додани омма.

¹⁹ Кафтан В.В. Философия современного информационного общества // Вестник Московского государственного областного университета.- 2017.- № 2.- С. 39-47.

фаъолияти хоҷагидории инсон асосан бо коркарди иттилоот алоқамандӣ дорад.

Бо сабабҳои дар боло зикршуда ғояҳои асосии чомеаи пасосаноатӣ аз рӯйи ин омилҳо зоҳир мешаванд:

- 1) ҳамчуноне, ки механиконӣ дар чомеаи саноатӣ боиси пешравӣ шуда буд, технологияи иттилоотӣ низ дар чомеаи иттилоотӣ ҳамчун омили асосии пешбарандай таҳавулоти иҷтимоӣ баромад менамояд;
- 2) навгонии технологӣ бояд ба навсозии иҷтимоӣ ва беҳтаршавии ҳаёти одамон оварда расонад;
- 3) пайдо шудани таҳлилгарони рамзӣ- сиёсатмадорон, донишмандони дорои зеҳнияти баланд, шахсияти хотираи фавқулодадошта, мутахассисони соҳаи реклама, медиафаъолон ва блогерҳо, ки ба ақидаи ҷамъияти таъсири самаранок расонида метавонанд ва ҳатто аз болои робитаҳо хукумрон бошанд, сабаб мегардад.

Назарияи чомеаи пасосаноатиро дар солҳои ҳафтодуми қарни гузашта чомеашиноси американӣ Девид Белл²⁰ асос гузошта буд, ки ғояҳои он дар концепсияи «се мавҷ»-и Элвин Тоффлер²¹ минбаъд рушд ёфтанд. Аз саромадони институти чомеаи пасосаноатӣ Йони Масуда дар асарҳои худ тарҳи назариявии чомеаи шакли нави инсониро матраҳ намуд, ки таҳқурсии инкишофи онро арзишҳои иттилоотӣ ташкил менамуд.

Муҳаққиқи дигари чомеаи иттилоотӣ Мануэл Кастелс ин ҳолати воридшудаи иҷтимоию иқтисодиро чомеаи «иттилоотишуда» номида буд. Дар баробари мафҳуми «чомеаи иттилоотишуда» М. Кастелс мафҳуми «ҷамъияти шабакавӣ»-ро низ пешниҳод мекунад. Чомеаи шабакавӣ, тибқи андешаи ў, аз рӯйи меъёри фаъолияти бемарказ таркиб ёфтааст, ки ҳар як ҷузъи он дар алоҳидагӣ амал мекунад, вале бо дигар ҷузъҳо дар якҷоягӣ сохтори умумиро ташкил медиҳад, ки он метавонад ба шабака

²⁰ Даниел Белл. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования.- М: Academia, 2004.- 944 с.

²¹ Элвин Тоффлер. Третья волна. Пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова и др.- Москва: АСТ, 2009.- 795 с.

вазифаи яклухтии интегралиро ворид кунад²². Намунаи классикии чунин шабака Интернет мебошад, ки он хусусияти тобеъшавандагӣ надошта, ҳар як унсури ин шабака метавонад ҳам мустақилона ва ҳам дар алоқамандӣ бо дигар унсурҳо амал кунад. Сохтори шабакавӣ ин сохтори худидоракунанда ва худидорашаванда буда, ба марказ итоат намекунад, беҳудуд рушд меёбад ва зиёд шудан гирифта, дар баробари ин хосияти сифатии худро гум намекунад.

Яке аз муаллифони назарияи «чомеаи иттилоотӣ» Элвин Тоффлер дар асараш «Футурошок» (1970) раванди тағйирёбии босуръати иҷтимоиу технологиро дар чомеаи муосир таҳқиқ карда, масъалаи ба мушкиниҳо омода будани чомеаро вобаста ба тағйорти замон мегузорад. Ба андешаи ӯ, масъалаи асосӣ дар он аст, ки инсоният то қадом андоза иттилоотро самаранок истифода мебарад²³.

Э. Тоффлер дар асари дигари худ «Метаморфозҳои ҳокимијат» масъалаҳои дониш, боигарӣ, нерӯи инсониро дар арафаи қарни XXI ва идоракуниро дар раванди дигаргуниҳо мегузорад²⁴.

Мутафакири чопонӣ Йони Масуда дар асарҳояш «Чомеаи иттилоотӣ ҳамчун чомеаи пасосаноатӣ» (1983)²⁵ тасдиқ мекунад, ки на истеҳсоли арзишҳои моддӣ, балки маҳз истеҳсоли арзишҳои иттилоотӣ ҳамчун неруи ҳаракатдиҳанда барои ҷобаҷогузорӣ ва рушди чомеаи иттилоотӣ хизмат мекунад. Й. Масуда дар асарҳояш чомеаи саноатӣ ва иттилоотиро аз рӯйи нишондиҳандаҳои муайян муқоиса мекунад. Аз ҷумла, аз рӯйи мақсади миллӣ дар чомеаи саноатӣ- баланд бардоштани маҷмуи маҳсулоти миллӣ ва дар чомеаи иттилоотӣ баланд бардоштани маҷмуи қаноатмандии миллӣ муҳим мебошад; аз рӯйи идоракунӣ дар чомеаи саноатӣ- демократияи парламентӣ, дар чомеаи иттилоотӣ бошад-иштироки демократӣ асосӣ аст; аз рӯйи тартиби арзишҳо- дар чомеаи

²² Кастелс М. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкарата. - М.: ГУ ВШЭ.- 2000.- 608 с.

²³ Тоффлер Э. Шок будущего. Пер. с англ.-М: ООО «Издательство ACT», 2004.- 557 с.

²⁴ Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер. с англ.- М: ООО «Издательство ACT», 2003.- 669 с.

²⁵ Masuda Y. The information society as postindustrial society. Washington: World future soc., 1983. 419 p.

саноатӣ арзишҳои модигароӣ, дар ҷомеаи иттилоотӣ бошад, арзишҳои давраи пасосаноатӣ, яъне дониш, иттилоот ва вақт муҳимманд; аз рӯйи дараҷаи олии рушд- дар ҷомеаи саноатӣ истеъмоли баланди рушди оммавӣ, дар ҷомеаи иттилоотӣ бошад, истеҳсоли оммавии баландсуръати дониш сифатҳои афзалиятнок ба шумор мераванд.

Моҳияти тағииротҳои пайдошуда дар он аст, ки соҳтори нави тамаддуни пайдо мешавад, ки дар он соҳаҳои меҳнат, илм, таҳсилот, идоракунии давлатӣ ва фарҳанг хусусияти дигар қасб мекунанд. Нисбат ба ҷомеаи саноатӣ, ки асоси он технологияи мошинӣ мебошад, хусусияти хоси ҷомеаи пасосаноатӣ дар истифодаи технологияҳои иттилоотию зеҳнӣ зоҳир мешавад.

Ба ақидаи Д. Белл «Ҷомеаи пасосаноатӣ» давоми тамоюли дар ҷомеаи гарбӣ мавҷудбуда набуда, ин навъи нави ҷомеаи аз ҷиҳати техникӣ ташкилшуда ва тарзи ҳаёт мебошад²⁶. Ӯ манбаи тамоми намудҳои мубодиларо, ки дар ҷомеа ташкил мешаванд, дар иттилоот ва дониш мебинад²⁷.

Д. Белл байни мағҳуми «боигарӣ» (wealth) ва «некӯавҳолӣ» (welfare) фарқ мегузорад. Яъне мағҳуми «боигарӣ» бо маҷмӯи маҳсулоти дохилий (ММД) алоқамандии зич дорад. Вале чунин нишондиҳандаҳо вуҷуд доранд, ки дар онҳо инъикос кардани сатҳи ММД душвор аст (масалан, дараҷаи таҳсилот, тандурустӣ, бехатарӣ ва ғайра). Дар ҷомеаи пасосаноатӣ мақсади рушди иқтисод бояд на афзоиши ММД, балки некӯаҳволии шаҳрвандон бошад, ки дар он беҳтар шудани нишондиҳандаи хизматрасонии тиббӣ, сифати таҳсилот, бехатарии иттилоотӣ, экологӣ ва ғайраҳо дар назар дошта шудааст.

Ба ақидаи мо, ғояи мазкурро ҳангоми ташкил намудани консепсияи иҷтимоӣ-фалсафӣ ба сифати асос дида баромадан муҳим аст. Дар ин

²⁶ Bell D. The Third technological revolution and its possible socioeconomic consequences// Dissent-New York.- 1989.- Vol. 367.- № 2.- P. 167.

²⁷ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество.- М: Academia.- 1999.- С. 288.

росто асари Д. Белл аз чумлаи таҳқиқоти аввалине мебошад, ки ҷомеаи навро дақиқназарона омӯхта, барои ҷустуҷӯю ҷамъбости нишонаҳои хоси он роҳ қушодааст. Вале пешгӯии муаллиф дар бораи ояндаи наздики соҳтори иҷтимоӣ нисбат ба воқеияти имрӯза то дараҷае ҳамчу орзу боқӣ монд. Синфи асосӣ дар соҳтори иқтисодиёти пасосаноатӣ синфе мешавад, ки соҳиби сармояи асосӣ- дониш бошад. Ин ҷо андешаи файласуфи машҳур Ф. Бэкон «Дониш - қудрат аст»²⁸, бори дигарба исбот мерасад.

Воқеияти нав, ба андешаи Д. Белл, метавонад умумияти глобалии иқтисодӣ бошад, ки дар он истехсолоту технология бо ҳам икро кардани нақшҳоро бо ҳам тақсим мекунанд, ки онҳо дар худ блокҳои минтақавии сиёсиро бо принсипҳои умумии ташаккули буҷа ва низоми ягонаи кафолати иҷтимоӣ доранд, вале бо вучуди ҳамаи ин, мустақилияти фарҳангиро дар худуди давлати миллӣ ва минтақаҳо нигоҳ медоранд²⁹.

Муҳаққиқи амрикӣ Т. Стоунер низ дар концепсияи ҷамъияти нави худ ҷомеаи иттилоотиро ҳамчун захираи стратегии ҷомеа баҳо медиҳад. Ӯ ба сифати арзиши муҳими иқтисодӣ онро манъбаи асосии боигарӣ медонад. Зиёда аз он, муаллиф ҳусусияти пурраи мағҳуми «иттилоот»-ро оварда, бори аввал дар бораи ташаккули иқтисоди иттилоотӣ сухан меронад³⁰. Аз нуқтаи назари Ӯ, иттилоот ба монанди захираҳои иқтисодии ҷомеаи инсонӣ ба ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ барои истифодаи минбаъда ва паҳнкунӣ ниёз дорад.

Бояд тазаккур дод, ки ҳанӯз дар нимаи дуюми қарни XX мамлакатҳои рушдкардаи демократӣ дар соҳаи дастрасии шаҳрвандон ба иттилоот ду инқилобро аз сар гузарониданд, ки дар натиҷаи он маълумоти оммавӣ ва телевизиони оммавӣ пайдо шуданд. Дар дигаргунсозиҳои фазои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ нақши намоёнро пеш аз ҳама дар бозори иттилооти сиёсӣ пайдоиши ВАО, тарзи муколламаи

²⁸ Фрэнсис Бэкон: "Знание- сила"- Основы философии.- [Электронный ресурс]. Bstudyhttps://bstudy.net/filosofiya/frengis_bekon_znanie_sila. (дата обращения: 18.12.2020).

²⁹ Белл Д. Возобновление истории в новом столетии// Вопросы философии.- 2002.- №5.- С. 24-25.

³⁰ Стоунье Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе.- Москва: Мысль, 1986.- С. 394.

коммуникатсияи сиёсӣ, афзоиши босуръати расонидани хабар, ташаккули «умумияти электронӣ» (масалан, истифодабарандагони шабакаи Интернет) ва ғайра бозида, чунин зухуроту далелҳои ба ин алоқаманд шароиту имкониятҳои рақобатро барои ҳокимияти давлатӣ сифатан тағиیر доданд.

Вобаста ба ин андеша, сотсиологи амрикӣ Липман И. тасдиқ менамояд, ки васоити иттилоотӣ «барои тамоми ҳачми ҳаёти ҷамъиятии инсонро намоиш додан нисбати он андозае, ки ҳар як фард ақидаи салоҳиятнокии лозимири доир ба ҳар савол расонида метавонад, қобил нест»³¹. Болотар аз он, технологияи иттилоотӣ саҳми худро дар пастшавии «сармояи ҷамъиятӣ» низ гузоштааст, чунки намоишҳои шавқовари телевизион, видео-аудиоӣ ва мултимедиа имкон доданд, ки талаботи худро бо эҳсосоти баланд, аз хона набаромада қонеъ гардонанд.

Аз ҷониби дигар, технологияи иттилоотию коммуникатсионии нав ба соҳаи сиёсат фаъолона ворид шуда, бисёр тасаввурот, муқаррарот, шаклҳои рафтор, модели муносибати байни фард ва гурӯҳҳо, институту сохторҳои сиёсиро на танҳо сифатан иваз намуданд, инчунин онро шикаст ҳам доданд. Оқибатҳои чунин навовариҳои иттилоотиро Р. Дал баҳогузорӣ намуда, қайд мекунад, ки технологияи телекоммуникатсионӣ дар бунёди заминаи «ҷомеаи пешқадами демократӣ», ки қарори сиёсӣ ба ақида ва ҳукми ҳалқ такя мекунад, нақши калидӣ бозид. Муҳаққики олмонӣ Этсиони А. бошад, концепсияи «теледемократия»-ро ба сифати комёбшавӣ ба неъматҳои моддӣ бо ёрии технологияи коммуникативӣ ворид намуд³².

Т. Стоунер бошад, даврони иттилоотиро давраи фаровонӣ меномад, ки дар он ҷомеа ба неъматҳои моддӣ эҳтиёҷ надорад. Бори аввал дар таърихи ҷомеа, аз дид ӯ, ҳалли ҳаддалимкони мушкилот аз пайдоиши худи онҳо пеш мегузарад. Т. Стоунер ивазшавии шаклҳои ҷамъиятиро ба

³¹ Lippmann U. Public Opinion. - N.Y. - 1934. - P. 362.

³² Etzioni. A. The spirit of Communitarian rights, responsibilities and the Communitarian agenda. N. Y., 1993. 339 p.

воситаи ташаккули иқтисоди чомеа рабт медиҳад. Ӯ тамоюлҳои характерноки тағийирёбандаро тасвир мекунад, vale низоъро, ки дар пои эволютсияи чомеаи нав меистод, инъикос намекунад. Бо вучуди ин, баҳогузории онро дар бораи гузариши ҳокимияти сиёсӣ ва иқтисодӣ ба истеҳсолкунандагони иттилоот тасдиқшуда номидан мумкин нест. Инчо сухан дар бораи ба вучуд омадани сарварии иттилоотӣ ва таъсири он ба равандҳои батанзимдарорӣ меравад, ки назоратро аз болои шуури ҷамъиятий тавлид сохта, ба ҳолати устувори амнияти иттилоотӣ дар чомеаи нав мусоидат намекунад.

Муҳаққиқи дигар Т. Тофлер ақидаҳои Д. Беллро инкишоф дода, эволютсияи чомеаи пасосаноатиро аз нуқтаи назари баландшавии имкониятҳои техникий, инчуни таъсири он ба ҷоришавии равандҳои иҷтимоӣ дар чомеа дида мебарояд³³.

Кастелс М. бошад, истеҳсоли технологияи компьютериро ба сифати омиле медид, ки ба муносибати байни ҳокимият ва равандҳои зиёди фарҳангӣ, ки дар чомеаи инсонӣ рӯй медод, таъсири асосӣ расонид. Ӯ нақши муҳими иттилоот, инчуни мубодилаи онро барои чомеа дар тӯли тамоми раванди таъриҳ тасдиқ намуда, ҳусусияти асосии парадигмаҳои иттилоотӣ-технологиро муайян мекунад, ки дар он ҷунин вазъ ба мушоҳида мерасад:

- технология бевосита ба истеҳсоли иттилоот таъсир мекунад, яъне иттилоот як навъ маҳсули технология аст;
- иттилоот ба тамоми намуди фаъолияти инсонӣ алоқа дорад ё, ки зери таъсири унсурҳои технологӣ қарор гирифта аст;
- чомеа аз шабакаҳои мантиқии таҳаввулоти системаи иҷтимоӣ иборат мебошад, ки технологияи иттилоотӣ ташаббускори он мебошад;
- серҳаракатӣ ва маҳсулнокии парадигмаҳои иттилоотӣ-технологӣ аз ҳисоби қобилияти баланди такмилёбандагии он ба амал меояд;

³³ Элвин Тоффлер. Третья волна. Пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова и др.- М.: АСТ, 2009.- 795 с.- С. 84.

- дар конвергенсияи (раванди чудошавии нишонаҳо дар ҳолати мутобиқшавӣ ба шароити гуногун) технологияи муайян коркарди баланди якҷоякунӣ ниҳон аст, ки ба ҳайси он соҳтори иттилоотӣ бо алоқаи телевизионӣ, компьютер ва электроникаи оптикаи хизматрасонӣ мекунад³⁴.

Хусусиятҳои якҷояи муттаҳидаи дар боло номбаршудаи қисматҳои асосии технологӣ таҳқурсии ҷомеаи иттилоотиро ташкил медиҳанд. М. Кастелс ба маводи васеи таърихнигорӣ ва оморӣ такя намуда, ба раванди тамаддунӣ ҳаматарафа баҳогузорӣ мекунад. Асари барҷастаи Кастелс М. нишонаи арзишӣ ва ҷаҳонбинии таҳлили илмӣ-назариявии воқеияти иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Ба ақидаи мо, таҳлили Кастелс М. таҳминҳои равшанбинонаро дар бораи ояндаи ҷамъият пайгирӣ мекунад, ки ин пеш аз ҳама, ба боварии беандозаи муаллиф ба қувваи илм ва маориф, амали иҷтимоии субъект, сари вақт пай бурдани тағйироти муҳити иҳотакардаи он ва сиёсати боҳирадонаи созандагӣ алоқаи зич дорад.

Дар навбати худ, аз ҷумлаи проблемаҳои иҷтимоӣ, ки М. Кастелс тасвир намудааст, дар доираи таҳқиқоти мо, ҷунин ҳокимиюти гайриахлоқиро ҷудо кардан зарур аст, ки дар ҷамъият тарзҳои нави алоқа ва паҳнкунии иттилоотро ба вазъияти назорат бар инсон ба вучуд меорад. Воситаҳои ахбори омма дар ҳолати надоштани масъулияти пурраи сиёсӣ ба арсаи муҳими сиёсӣ табдил меёбанд. М. Кастелс истехсоли технологияи компьютериро ба сифати омиле мешуморад, ки ба муносибати ҳокимиюти ҷомеаи инсонӣ мегузаранд, таъсири асосӣ мерасонад. Ин вазъият маҷбур месозад эътироф намоем, ки қарни иттилоотӣ шаклҳои нави нобаробариро тавлид месозад.

Аз ҷониби худ илова менамоем, ки вобастагии равандҳои иҷтимоӣ-фарҳангие, ки дар ҷомеа мегузарад, дар истехсол ва истифодаи технология ба инкишофи тамаддуни нав симои технократӣ мебахшад, вале Кастелс М. ба роҳҳои ҳалли ҳамаи масъалаҳо таваҷҷӯҳ намекунад.

³⁴ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана.- М: ГУ ВШЭ, 2000.- 608 с.

Инчунин, номи сохтори нави ичтимоӣ- «шабакаи ҷамъиятӣ»-ро маҳз ӯ пешниҳод намудааст, ки тавассути он қисми нисбатан ташаккулёфтаи инсоният ба дунёи иттилоотӣ ворид мешавад. Дар суханони мазкур танҳо чунин ҳусусиятҳои давраи иттилоотӣ инъикос меёбанд: ташаккули шабакаҳои иттилоотӣ-коммуникативӣ, ки байни одамони алоҳида ва давлат алоқа барқарор мекунанд, барои инкишофи он ба мамлакат зарур меояд, ки дараҷаи даркории имкониятҳои илмӣ-техникиро соҳиб бошад. Ба монанди консепсияҳои дигари гарбӣ назарияи ҷомеаи нави М. Кастелс имкони интиҳоби роҳи ташаккули тамаддуни иттилоотиро пешниҳод намекунад.

Дар бораи ҷомеаи иттилоотӣ сухан карда, бâъзе муҳаққиқон дар ҷунин ақидаанд, ки суръати ҳаракати техногении тамаддуни муосир таҳавулоти куллиро дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, фарҳанг ва инсон ба миён оварда стратегияи нави рушдро муайян намуд³⁵.

Муҳаққиқони дигар дар ин самт ҷунин ақида доранд, ки стратегияи рақамикунонии таҳсилот камшавии нақши омӯзгорро дар раванди таҳсилот, баландшавии аҳамияти худомузӣ бо ёрии технологияи рақамиӣ ва афзоиши бесобиқаи сатҳи мусбати муҳити эҳсосӣ-шавқмандии муҳассилинро пешниҳод мекунад, вале бештари муҳаққиқон нишон доданд, ки дар воқеъ амалий гаштани ин ҳама вақт якхела нест. Пас маълум мегардад, ки технологияҳои рақамии маърифатӣ худ ба худ наметавонанд барои самаранокии таҳсилот кафолат диханд. Нақши бузургоро дар ин самт эҳсосоти баланди хонанда ва шавқи он мебозанд, ки дар натиҷа аҳамияти алоқамандии шахсиро бо омӯзгор ва хонандагони дигар пурзӯр менамояд³⁶.

Мамлакатҳои Ҷарб ба бартарии худ боварии пурра дошта, дар ҷунин вазъ эҳтимолияти ба вучуд омадани консепсияи фарҳанги дигарро дар

³⁵ Храпов С.А. Кризис сознания: «когнитивный ответ» техногенной цивилизации // Вопросы философии.- 2019.- №1.- С. 88-95.

³⁶ Храпов С.А., Баева Л.В. Цифровизация образовательного пространства: эмоциональные риски и эффекты // Вопросы философии, 2022.- №4.- С. 16-24.

фазои иттилоотии глобалӣ қабул надоранд. Хронологияи пайдоиш ва рушди ақидаҳои назариявиро оид ба раванди иттилоотикунонӣ ва масъалаҳои бехатарӣ дар робита бо миқёси воридшавии технологияи иттилоотӣ дида баромада, қайд кардан мумкин аст, ки барои консепсияҳои аввали ташаккули чомеа (Д. Белл, Т. Стоунер, А. Турен ва дигарон)³⁷ умед ба дохилшавии ақлгароии илмӣ-техникӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаёти чомеа хос аст, ки имкон медиҳад тамоми намудҳои фаъолиятро ҳамоҳанг кунад ва ба низом дарорад. Аз ин рӯ, ба ҷунин ҳулоса омадан имкон дорад, ки алаккай давраи оптимизми технократӣ, боварӣ ба муваффақиятҳои ҳокимияти технократҳо ва пешрафти илмӣ-техникӣ оғоз шудааст. Дар навбати ҳуд, асарҳои давраи нисбатан баъдина (М. Кастелс, Т. Розак ва дигарон)³⁸ бо таассуби камтари илмӣ-техникӣ ва диққати асосӣ ба ҷиҳати психологӣ, рӯҳӣ-маънавӣ, гуманистии инкишофи тамаддуни иттилоотӣ фарқ меқунанд.

Дар солҳои 90-уми қарни гузашта омӯзишу таҳқиқотро дар бораи ҳусусияти даврони ташаккулёбанд, аниқтараш доир ба масъалаҳои низоми нави ҷаҳонӣ, ки ғорати иттилоотии мамлакатҳои мутараққӣ ҳамсафари он аст, оғоз карда, файласуфони рус диққатро бештар ба мавзӯи табиати чомеаи иттилоотӣ ҷалб менамуданд³⁹. Дар натиҷа, назарияҳо оид ба ташаккули фазои иттилоотӣ дар Федератсияи Россия

³⁷ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М, 1999.- 956 с.; Стоунер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе / под ред. П. С. Гуревича.- М:Прогресс, 1986.- 453 с.; Ален Турен. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / пер. с французского. Е. А. Самарской.- М: Научный мир, 1998.- 204 с.

³⁸ Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратаана.- М: ГУ ВШЭ, 2000.- 608 с.; Roszak Theodore. The Cult of Information: A Neo-Luddite Treatise on High Tech, Artificial Intelligence, and the True Art of Thinking. Reprint ed.- New York: Pantheon, 1994.- 267 р.

³⁹ Вачнадзе Г.Н. Агрессия против разума: информационный империализм / под общ. ред. В.Н.Иванова.- М: Политиздат, 1988.- 272 с.; Волкова И.В. Информационный империализм и борьба за духовную деколонизацию Африки (80-е гг.) // Научно-информационный бюллетень.- М.- 1987.- №9 и др.

пайдо шуданд, ки дар онҳо масъалаҳои амнияти иттилоотӣ ва ҷустуҷӯйи роҳҳои танзими давлатии он инъикос ёфтаанд⁴⁰.

Дар соҳаи мазкур асари таҳқиқотии Р.Ф. Абдеев оид ба худташаккулёбии ноосфераи кибернетикаи россиягӣ ҷолиб менамояд⁴¹. Ӯ рафти инкишофи ҷомеаро аз нуқтаи назари алоқамандии он бо комёбиҳои иттилоот, кибернетика, синергетика, микроэлектроника, генетика марбут медонад, ки ба инсон имкон медиҳад, ки дар бораи ояндаи инсоният дар тамаддуни иттилоотӣ сухан ронад. Назарияи пайдоиши ҷомеаи иттилоотии Р.Ф. Абдеев ҳамчун тасвири тамаддуни инсонӣ дар фазои сеченака дар соҳтори спирали тангшуда бо қадамҳои тағйирёбанда, бо координатҳои минбаъда ва унсурҳои вакт, иттилоот, пешрафт, аз будаш зиёд афзудани нақши захираҳои иттилоотӣ ва робитавӣ ҳамчун омили объективии ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ нишон дода шудааст.

Ба ақидаи Р.Ф. Абдеев, дар шароити шиддатнокии равандҳои иттилоотӣ дониш ва иттилоот истехсолотро ба андозаи пурра идора намуда, имкон медиҳанд, ки аз ҳеч ҷизи набуда маводи баландсифат коркард шавад. Истифодаи технологияи иттилоотӣ дар чунин соҳаҳо, ба монанди соҳаи кишоварзӣ, соҳаи истехсолӣ ва г. ба беҳтар шудани миқдори вақти озод оварда расонида, ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки сатҳи таҳсилот ва фарҳанги худро баланд бардоранд. Дар ин ҳолат соҳтори давлат такмил мейбад: ҳукумати иттилоотӣ ва ҳукумати зеҳнӣ ҳукумати қонунбарор, судӣ ва иҷрояро фаро мегиранд. Ин тавассути омоданамоӣ ва идораи ихтисосмандон, ки идеяи озодии суханро дастгирӣ мекунанд, ба амал бароварда мешавад.

Давлат сармояи зиёдро ба системаҳои тандурустӣ, маориф ва ҳифзи табиат мегузорад. Қайд кардан муҳим аст, ки хусусияти тамаддуни нави пасоиқтисодӣ, ки Р.Ф. Абдеев пешниҳод намудаааст, ба гояи сотсиализми

⁴⁰ Моисеев Н.Н. Информационное общество как этап новейшей истории // Свободная мысль.- М.-1996.- №1; Черешкин Д.С., Смолян Г.Л. Сетевая информационная революция // Информационная ресурсы России.- 1997. - №4 и др.

⁴¹ Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. - М: ВЛАДОС.- 1994.- 336 с.

гуманистій наздик аст. Яъне, аз нигоҳи ӯ, роҳи эволюционии тамаддуни иттилоотій имкон медиҳад, ки аз мантиқи роҳи капиталистии инкишоф дур шуда, фетишизми иқтисодій бартараф карда шавад ва дар амал инсон ба мақсади ягонаи инкишофи чамъиятій табдил дода шавад⁴². Мұхаққиқ бовар дорад, ки дар чунин вазъ ба сифати тамоюли прогрессивии инкишофи чомеа самтҳои афзалият додан ба ғояҳо ва арзишҳои умумиинсонӣ, якчояқунии давлатҳо ва муҳофизати табиат дастгирӣ карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, яке аз хulosахои асосии таҳқиқоти Р.Ф. Абдеев дар ташаккули назарияи умумии амнияти иттилоотій прогресси чомеаи муосир, баланд бардоштани сатҳи таҳсилот дар соҳаи истифодаи технологияи иттилоотій, самти башардұстии раванди иттилоотикуоной, сиёсати бохирадонаи давлатій дар соҳаи амнияти иттиолотій мебошад, ки инкишофи бехатари чомеа ва муҳити атрофро таъмин менамояд.

Мұхаққиқи дигари рус И.С. Мелюхин дар асарҳои худ проблемаҳо ва пешомадҳои ташаккули чомеаи иттилоотиро пурра таҳқиқ кардааст⁴³. Ӯ бо ақидаи худ ба муаллифи концепсияи чомеаи иттилоотій Абдеев Р.Ф. наздик буда, дар чомеаи ташаккуләфтәистода омили афзалиятноки инкишоф иттилоот ва донишро ба ҳисоб мегирад ва ҳамаи соҳаи фаъолияти ҳаётине бо он алоқадоштаро дар суръати баланд ташакkul мебинад. Ҳамаи ин дигаргуниҳо, ба андешаи ӯ, ба шарофати воридшавии фаъолона ба ҳаёти технологияи иттилоотій ба миён меояд.

Дар баробари ин, И.С. Милюхинро таъсири афзояндаи технологияи иттилоотій ба шахсияти инсон, талаботи иҷтимоии он, мөхнат ва майшат ба ташвиш меоваранд. Тағыйироти технологийи ба давраи мазкури таърихӣ хосбuda ба мавзуи демократия ва баробарӣ даҳолат мекунад, технологияи мураккаб ва гаронарзиши муосир ба зиёдшавии масофаи байни мамлакатҳои ташаккуләфтai саноатій ва қағомонда таъсир мерасонад,

⁴²Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. - М: ВЛАДОС.- 1994.- 336 с.- С. 98.

⁴³ Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки проблемы, тенденции развития. - М.: Издательство МГУ. - 1999. - С. 148.

таъсири он ба насли куҳансол ва ҷавон, байни онҳое, ки малака доранд ва ё малака надоранд зиёд мегардад⁴⁴. Ба сифати таҳди迪 давраи гузариш ҷудошавии ҷомеа ба онҳое, ки иттилоот доранд ва аз уҳдаи истифодаи технологияи иттилоотӣ ба осонӣ мебароянд ва ба онҳое, ки аз уҳдаи истифодаи технологияи иттилоотӣ намебароянд, баромад мекунад. Аз уҳдаи технологияи иттилоотӣ баромадани ғурӯҳи ҳурди ҷомеа имкони вайроншавии раванди фаъолияти ҷомеаро ба вуҷуд меоварад⁴⁵.

Новобаста аз он, ки табаддулоти технологӣ фарқияти иҷтимоӣ ва географиро зиёдтар мекунад, аз диdi И.С. Милюхин, ҳаёти одамон бо ёрии технологияи иттилоотӣ беҳтар мешавад. Технологияи иттилоотӣ бо роҳи дастрасӣ ба иттилоот дар ҳар як лаҳза ҳуқуқи шаҳрвандонро васеъ намуда, барои онҳо имконият пайдо мешавад, ки на танҳо иттилоот истифода шавад, инчунин он сари вақт истеҳсол карда шавад. Илова бар ин, бо технологияи иттилоотӣ имконияти одамон ба иштироки фаъолона дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ васеътар мешавад ва дар натиҷаи шаффофијате, ки технология фароҳам месозад, назорати фаъолияти ҳукумат ва ғ. амалӣ гардонида мешавад. Шаҳрвандон соҳиби чунин воситаҳое (имзои электронӣ, методи рамзгузории иттилоот) мешаванд, ки дар сатҳи муайян ҳимояи ҳаёти ҳусусӣ, алоқа ва мактубҳои шахсӣ ва ғ. таъмин мегардад.

Ба андешаи И.С. Милюхин, ташаккули мутаносиб ва амниятии ҷомеаи нав, қабл аз ҳама, бо танзими давлатӣ муайян мегардад. Сиёсати мувофиқакунии давлатӣ дар самтҳои зерин мумкин аст, ба роҳ монда шавад:

- таъмини ҳуқуқӣ ва баланд бардоштани сатҳи имкониятҳои технологии аҳолӣ барои дастрасӣ бо захираҳои иттилоотӣ;
- ҳифзи мустақилияти озодии сухан дар рафти паҳнкунии иттилоот дар дилҳоҳ муҳити технологӣ;

⁴⁴ Милюхин И.С. Ҳамон асар.- С. 148-149.

⁴⁵ Ҳамон ҷо.- С. 156.

- амалигардонии консепсияи дастрасии универсалии хизматрасонӣ бо шаҳрвандони худ (алоқаи телефонӣ, почтаи электронӣ, таҳсилоти мултимедӣ);
- ғамхорӣ дар бораи солимии равонии насли наврас, риояи манфиатҳои ақаллияти миллӣ дар муҳити иттилоотӣ;
- ҳимояи забони миллӣ, арзишҳои миллӣ аз бадҳоҳон дар муҳити иттилоотӣ;
- муҳофизати мероси бадеӣ ва илмии аҳолӣ бо роҳи гузараш ба шакли рақамӣ;
- тағйирдиҳии самти системаи таҳсилот мувоғиқи дарҳости ҷомеаи иттилоотӣ, воридсозии шаклҳои нави таълим;
- риояи шартҳои тамоми намудҳои амнияти иттиолотӣ, коркарди методҳои самараноки муқовимат бо ҷиноятҳои компьютерӣ ва технологӣ;
- ҳифзи моликияти зехнӣ;
- ташкил намудани таҳқурсии қонунбарор барои инкишофи рақобат, мубориза бо монополизм, назорат аз болои ҷалбқуни моликият ба ВАО;
- истифодаи мақсадноки технологияи нав барои инкишофи давлати озоди демократӣ, ки ба принсипи муколамаи озод бо аҳолӣ такя мекунад.

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки И.С. Мелюхин амалишавии пурраи имкониятҳои технологияи иттилоотиро дар алоқамандии зич бо меросгузории иҷтимоӣ мебинад. Аз диди мо, муаллиф дуруст пешниҳод мекунад, ки ин имкониятҳо ва афзалиятҳои технологияи иттилоотӣ худ ба худ воқеяияти ҷомеаи нав шуда наметавонанд, аз ин рӯ ӯ пешниҳод мекунад, ки консепсияи давлатӣ барои ташкил намудани асосҳои ҷомеаи иттилоотӣ таҳия карда шавад. Маҳз давлатро муаллиф дар нақши ҳамоҳангсози ташкил намудани ҷомеаи иттилоотӣ мебинад.

Дар робита ба ин бояд қайд намуд, ки инфрасоҳтори иттилоотии ҷомеа маҷмуи ниҳодҳоеро фаро мегирад, ки фаъолият ва рушди фазои иттилооти кишвар, инчунин робитаҳои мутақобилаи иттилоотиро барои

таъмини дастрасии шаҳрвандон, корхонаву ташкилот ба захираҳои иттилоотӣ таъмин мекунад. Инфрасоҳтори чомеаи иттилоотӣ низ асосан ҳамин унусурҳоро фаро мегирад. Дар баробари ин, воридшавии чомеаи муосири иттилоотӣ на танҳо ба инфрасоҳтори иттилоотии миллӣ, балки минтақавию глобалий низ муҳим дониста мешавад. Ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавию глобалий мавҷудияти чунин унсурҳо дар инфрасоҳтори чомеаи иттилоотӣ тақозо карда мешавад: шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои шабакавӣ, идоракуни шабакавии иқтисодӣ ва молиявӣ, таҳсилот ва машваратҳои фосилавии шабакавӣ, воситаҳои аҳбори омма дар Интернет ва амсоли он.

Ба андешаи муҳаққиқ В.М. Корноусов бошад, «мувафақияти коммуникатсияи рақамий аз як қатор омилҳо вобастагӣ дорад, ки дар шароити баробарии онҳо, дараҷаи доштани малакаи рақамий нақши калидӣ дошта, пешравии он аз салоҳиятнокии иттилоотӣ вобастагӣ дорад»⁴⁶.

Ба ақидаи муҳаққиқи тоҷик Диноршоева З.М. дар илми муосир усулҳои гуногуни назарфиребии вербалӣ ва визуалӣ, методикаи тарҳрезии барномасозии нейролингвистии шуури инсон маъмул аст. Ӯ иттилооти суггестивиро (ташвишовар) дар байни онҳо маҳсусан қайд мекунад, ки таваҷҷӯҳро асосан ҷалб намесозад. Он ба қисми зершуур ворид шавад ҳам, унсури равандҳои когнитивии коркарди иттилоот нест, аммо ба рафтори инсон таъсири фаъоле мерасонад. Ҳангоми раванди мақсадноки манипулятсия дар шуури инсон маҳз ба иттилооти суггестивӣ диққати зиёд додан зарур аст⁴⁷.

Муҳаққиқи рус Ляшенко Ю.А. дар бораи зарурати ташаккули мавқеъ ва муқаррароти ҷаҳонбинии нав дар ҷомеа вобаста ба гузариш ба давраи

⁴⁶Корноусов В.М. Информационная компетентность молодежи как фактор развития постиндустриального общества // Организация работы с молодежью в информационном обществе: материалы международной науч. практик. конф. Санкт-Петербург. 19-21 ноября 2020 г./под ред.Г.В. Ковалевой.- СПб.: ФГБОУВО «СПб ГУПТД».- 2020.- 474 с.

⁴⁷Диноршоева З.М. Формирование информационного мировоззрения как фактор адаптации человека в информационном обществе // Аҳбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳукуки ба номи А. Баховаддинови АМИТ.- №4.- 2020.- С. 36-40.

иттилоотии инкишоф сухан меронад. Ў қайд мекунад, ки чомеаи иттилоотӣ ҳамчун шакли нави фаъолияти ҳаётии одамон ва воқеяяти нав тарзи нави зиндагиро дар асоси талабот, манфиатҳо, ақидаҳо ва арзишҳо ба вуҷуд меорад⁴⁸. Муҳаққиқ ва чомеашиноси тоҷик Диноршоева З.М. андешаҳои муаллифи рус Ю.А. Ляшенко дар хусуси гузариш ба чомеаи иттилоотӣ таҳлил намуда, ба хулоса меояд, ки маҳз мавқеи дурусти ҷаҳонбинӣ метавонад кафолати бомуваффақияти амалии зоҳиршавии сифатҳои шаҳсӣ дар шароити нав, инчунин, мутобиқати безарар ва амалинамоии ҳадафҳои он ба чунин шароит бошад⁴⁹.

Диноршоева З.М. инчунин қайд мекунад, ки ба ҳар як давраи ташаккули чомеа дараҷаи фишори иттилоотии худ рост меояд, вақте ки ба чомеа умуман ва ба инсони алоҳида қисман андешаҳо, арзишҳо, рафткорҳои фармоишӣ бор карда мешаванд, яъне намудҳои гуногуни фиребдиҳӣ ё худ манипулятсияи шуури одамон амалӣ гардонида мешавад. Равони инсон ба низоми бошуурона на ҳамеша даст медиҳад ва асосан суст идора мешавад, чунки механизми онро сарфаҳм рафтан ва идора намудан душвортар аст. Аз ин рӯ, бештар одамони сустироваи дорои ҷаҳонбинии нокомил ба методҳои гуногуни фишороварии психологӣ ва истисмори психологӣ дучор мешаванд⁵⁰.

Таҳлили асарҳои назариявии даврони навро оид ба чомеаи иттилоотӣ ҷамъбаст намуда, қайд кардан зарур аст, ки дар ҳамаи онҳо хусусиятҳои хоси замони муосир асосан воқеъбинона тавсиф шудааст. Дар доираи концепсияи чомеаи иттилоотӣ иттилоот ва дониш далели калидии инкишофи чомеаи бартаридошта, аз ҷиҳати аҳамиятнокӣ дар тамоми намудҳои истеҳсолоти моддӣ, энергия ва хизматрасонӣ ба ҳисоб гирифта шудааст. Дар ин концепсияҳо иттилоот, дониш, технологияҳои нави

⁴⁸ Ляшенко Ю. А. Информационное мировоззрение как основа качества жизни в современном обществе// Мир науки, культуры, образования.- 2015. - №1(50).- С. 365

⁴⁹ Диноршоева З.М. Формирование информационного мировоззрения как фактор адаптации человека в информационном обществе / Диноршоева З.М. // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуки ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2020.- № 4.- С. 38.

⁵⁰ Диноршоева З.М. Ҳамон ҷо.- С. 37.

иттилоотӣ ва телекоммуникатсия дар ҷомеаи муосир омилҳои асосии тағйироти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ шумурда шудаанд.

Назарияи ҷомеаи иттилоотӣ, бешубҳа, дониш инсонро дар бораи прогресси ҷамъиятӣ афзун менамояд, вале бо вуҷуди ҳамаи ин, ин донишҳо дар бораи таҳаввулоти ҷомеаи муосир тасаввуроти пурра дода наметавонанд. Таҳлили концептуалии назарияҳои асосии ташаккули ҷомеаи нав дар доираи амнияти иттилоотӣ ба мо имкон дод, ки дараҷаи на он қадар баланди муносабати танқидиро ба ин масъала аз ҷониби муҳакқиқон ошкор созем. Тамаддуни оянда ташаккули ҷамъиятро дар вобастагии зич аз пешрафти илм ва техника мегузорад, дар натиҷа чунин фаҳмиш тобиши хатарноки сиёсиро ба худ мегирад, зоро ба ин раванд проблемаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғ. хос аст. Илова бар ин, дар ҷомеаи иттилоотӣ набудани тасдиқоти ғояҳои адолат, баробари озодии дохилий ва беруний ба назар расида, дар он «нопуррагии этикӣ» низ инъикос мешавад, ки ин аз ноқобилии муқовимат кардан ба пайдоиши зиддиятҳои антогонистӣ шаҳодат медиҳад⁵¹.

Пешомадҳои иҷтимоии инсоният дар назарияи ҷомеаи иттилоотӣ тавассути ба назар гирифтани маҳдудияти этикӣ дида баромада шуда, дар он мавҷудияти ғояҳо дар бораии озодӣ тасдиқ мешаванд, вале аксар вақт принципҳои амнияти иттилоотӣ ҳамчун шарти муҳими суботи соҳти ҷамъиятӣ дар замони муосир ба эътибор гирифта намешаванд. Вобаста ба шароити мазкур, маълум мешавад, ки намудҳои нави таҳдиду хатарҳо ва ҷиҳатҳои манғии истифодаи технологияи иттилоотӣ дар ҷамъият низ кам ба назар гирифта мешаванд. Мувофиқи хронологияи пайдоиш ва рушди ақидаҳои назариявӣ оид ба раванди иттилоотиқунонӣ ва масъалаи бехатарӣ, ки бо воридшавии бузурги технологияи иттилоотӣ ба миён меоянд, қайд кардан мумкин аст, ки ба консепсияҳои аввали ташаккули ҷомеа сатҳи баланди таассуби илмӣ-техникий хос буда, минбаъ ин сатҳ поён рафтааст. Назарияҳои нисбатан баъдинаи ҷомеаи иттилоотӣ аллакай

⁵¹ Манатов В.В., Манатова Л.В. Этика устойчивого развития в информационную эпоху.- Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство.- 2002.- С. 52.

ба пешомадҳои воридшавии технологияи иттилоотӣ, ба ҷиҳатҳои психологӣ, рӯҳӣ-маънавӣ ва гуманистии инкишофи тамаддуни иттилоотӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мекунанд, ки тавассути он барои ҳалли масъалаҳои амнияти иттилоотӣ асосҳои методологӣ ташакқул мейбанд.

Вобаста ба моҳияти ҷомеаи иттилоотӣ ва мавқei иттилоот дар он баррасии чанд андешаи дигаре низ мубрам ба назар мерасад. Аз ҷумла, тибқи андешаи муҳаққиқон иттилооти бомулоҳиза дар ҷомеаи иттилоотӣ нақши бузург дорад. Иттилооти бомулоҳиза ин механизми принсипиалиест, ки ба воситай он омили инсониро аз гайриинсонӣ фарқ мекунанд. Дар ҳақиқат, концепсияи иттилоот бисёрчиҳата аст. Назарияи иттилооти олими амрикӣ Шенон К. дар асоси баҳогузории миқдории иттилоот, ки аз рӯйи системаи алоқа гузаронида мешавад, ба мағҳуми мазкур шакли амиқро дода наметавонад⁵². Назарияи шенониро Концепсияи математикии иттилоот ҳам меноманд.

Мувофиқи таърифи Стоунер Т. бошад, иттилоот ин далели ҷудонашавандай дилҳоҳ система ё худи олам аст, ки новобаста аз он инсон ё дигар мавҷудоти дорои зеҳният метавонад ба он соҳиб шавад ё онро истифода барад. Ӯ иттилоот ва дониш ё фикрро ҷудо мекунад. Аз ҷумла, тибқи ақидаи ин муҳаққиқ, «ба он ҳамон вақт соҳиб шудан мумкин аст, ки иттилооти гирифташуда ба матни муайян омехта шавад, яъне иттилоот аҳамият пайдо кунад, ё бомулоҳиза шавад»⁵³.

Муҳаққиқи рус Ракитов А.И. дар ин самт қайд мекунад, ки иттилоот дар тамоми олам пош ҳӯрдааст ва дар ҷомеа ба ҳуд шакли наве гирифтааст: шакли моҳият ва равандҳои зеҳнӣ, ки дар намуди дониш, маърифат ва шуур баромад мекунанд. Маҳз иттилоот дар шакли аломат, рамзҳо инсонро аз дигар намудҳои мавҷудоти зинда фарқ мекунонад ва

⁵² Шенон К. Работы по теории информации и кибернетике.- М: Изд. иностр. лит, 1963.- 830 с.

⁵³ Стоунер Т. К новой теории информации: Информационная революция: Наука, экономика, технология: реф. сб. / РАН ИНИОН, отв. ред. Ракитов А.И. / Т. Стоунер.- М., 1993.- С. 42-48.

аз ҳаҷму сифат шаклҳо ва дараҷаҳои тамаддун ва фарҳанг дар ҷомеа вабаста аст⁵⁴.

Инчунин ҳақ ба ҷониби муҳаққиқ Гулов С.А. аст, ки, ба андешаи ў, ташаккули технологияи компьютерии иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва истифодаи он дар раванди инкишофи ҷомеа бояд ба афзоиши зеҳни инсон оварда расонад ва он дар роҳи пешрафти иҷтимоӣ-иттилоотии ҷомеаи иттилоотӣ боиси суръати баланди инкишофи иҷтимоӣ гардад⁵⁵.

Инқилоби ҳақиқии иттилоотӣ аз соҳтани мошинҳои ҳисоббарори электронӣ дар охири солҳои 40-уми асри XX аз давраи инкишофи технологияи иттилоотӣ ва яdroи моддии он, ки микроэлектроникаро ташкил медиҳад, оғоз ёфтааст. Имрӯзҳо бошад, микроэлектроника ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсон ворид мешавад. Он унсурҳои такягоҳии воситаҳои муосири додани тамоми иттилоот ва коркарди он, системаи идора ва алоқаро ташкил медиҳад. Микропроцессор- ядрои марказии блоки функционалии машини ҳисоббарори электронӣ ба шумор меравад. Дар саргаҳи инкишофи технологияи компьютерӣ ду қонуни амалиёт-қонунҳои Мор ва Меткалфе меистад, ки дар асоси рушди технологий он ҷомеаи иттилоотӣ паҳн шудааст. Қонуни якум онро дар назар дорад, ки максимуми қувваи ҳисоббарори компьютерӣ бо арзиши муайян дар ҳаждаҳ моҳ ҳар дафъа меафзояд. Тибқи қонуни дуюм бошад, арзишнокии шабака барои истифодабарандагон ба квадрати миқдори пайвастшавӣ баробар мешавад, яъне маҳсулнокии пайвасткунӣ ба шабака бо зиёд шудани унсурҳои шабака меафзояд⁵⁶.

Дар ҳақиқат, зиёдшавии ҳаҷми ҳосилнокии дар натиҷаи инқилоби саноатӣ ба вучуд омада беш аз сад маротибаро ташкил медод, вале табаддулоти соҳаи микроэлектроника ҳосилнокиро, ки ба истифодаи

⁵⁴Ракитов А. И. Информационная революция как фактор экономического и социального развития // Информационная революция: наука, экономика, технология.- М.: ИНИОН РАН. - 1993. - С. 7-10.

⁵⁵ Гулов С.А. Социальные изменения и факторы формирования информационного общества в Республике Таджикистан // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- 2013.- №3/2(108).- С. 104.

⁵⁶Bell D. The third technological revolution and. its Possible socioeconomic consequences // Dissent.- New York.- 1989.- Vol. 36.- № 2.- P. 170.

технологияи иттилоотӣ такя менамуд, беш аз милион маротибаро ташкил медиҳад ва ин адад бо гузашти замон ҳам сифатан ва ҳам миқдоран бо роҳи прогресси геометрий меафзояд.

Имрӯзҳо самтҳои нисбатан пешрафтаи инкишофи технологияи иттилоотиро чудо кардан мумкин аст, ки ба ташаккули ҷомеаи муосир таъсири глобалий мерасонад. Масъалагузории зехни сунъӣ бо мақсади амалий гардонидани маърифати ратсионалий ва донишҳои объективӣ, новобаста аз инсон аз нигоҳи кибернетикӣ, ба сифати маҷмуи равандҳои коркард ва паҳнкунии иттилоот равона шудааст⁵⁷. Мақсади ниҳоии соҳтани барномаи зехни сунъӣ ин ворид намудани ҳар як шахсияти мулоҳизакунанда ба корҳои эҷодӣ, мусаллаҳкунии он бо захираҳои ҷамъшуdae иттилоотӣ мебошад. Таъсири асосӣ аз қабули системаи зехни сунъӣ дар омодабошии фарогири имкониятҳои зехни ҷомеа барои ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳим иборат мебошад.

Муҳити компьютерӣ ба инсон имкон медиҳад, ки маводҳои тағиyrёбандаро бо аломатҳои шартӣ аз назар гузаронад, зоро намуди зиёди амалҳоро худи компьютер ба иҷро мерасонад. Дар натиҷа, автоматикунонии равандҳои фикркунӣ бо тарзи нави алоқамандии робитавӣ шакл мегирад. Оҳиста-оҳиста бо воридшавии технологияи воқеяти виртуалӣ, олам ба маъни дуруст ва маҷозиаш ба ҷомеаи виртуалии одамони шакли нави фарҳангӣ, бо имкониятҳои номаҳдуд барои алоқа табдил мейёбад.

Ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ бевосита бо равандҳои телекоммуникатсионӣ, манбаи асосии қаноатмандии талаботи иттилоотии инсон алоқаи канданашаванда дорад. Технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, фазои иҷтимоии глобалии иттилоотиро равнақ медиҳад.

Васоити телекоммуникатсионӣ захираи маълумотҳо ва захираи донишро якҷо карда, системаи ҷаҳонии зехниро ташкил медиҳанд.

⁵⁷Новая философская энциклопедия: в 4 т.- Т. 2.- М.: Мысль .- 2010.- С. 158.

Вазъияти тасвиршуда барои ривоҷу равнақ додани равандҳои глобалӣ дар соҳаи илм, иқтисодиёт, фарҳанг, маориф ва г. ҳамчун асос хизмат мекунад. Технологияи иттилоотӣ, иттилооти чамъоваришуда ва донишро муттаҳид намуда, олоти дастраси зеҳнӣ месозад, ки дар ҳалли вазифаҳои глобалӣ дорои имкониятҳои бузурги технологӣ мебошад.

Фарҳанги иттилоотӣ қобилияти ташаккулёфтai иттилоотӣ, талабот ва манфиати одамон, дониши онҳо ва малакаи кор бо иттилоот бо ёрии технологияи иттилоотии робитаи телевизионӣ ва техниکӣ дар тамоми сатҳи иттилоот ва раванди фаъолияти инсон, яъне дараҷаи кор ва зиндагӣ карда тавонистан дар шароити фазои муосири иттилоотӣ мебошад. Истифодабарии дурусти технологияи иттилоотӣ дониши амиқ ва маҳорати касро талаб мекунад.

Барои шарҳи мағҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» андешаи муҳаққиқи амрикӣ Э.Т. Хюландро овардан бомаврид аст, ки маҳоратро дар ҳимоя карда тавонистан аз 99,99% иттилооти нодаркорӣ ва пурра истифода карда тавонистани он медонад⁵⁸. Яъне, барои роҳи дурусти зиндагӣ ва кору фаъолияти босамар дар шароити глобалии равандҳои иттилоотӣ доштан, инсон бояд иттилооти даркорӣ дошта бошад.

Дар маҷмуъ, консепсияҳои асосии ҷомеаи нав як қатор проблемаҳои мубрами амнияти иттилоотиро дар бораи ба қабатҳои иттилоотӣ ҷудо гаштани ҷомеа, назорати шуури фардӣ ва ҷамъиятӣ, вайрон кардани маҳфияти иттилоот, воридшавӣ ва мудохила ба ҳаёти шахсии фард ва гайраҳоро фаро мегиранд. Аксари ғояҳо ва қоидаҳое, ки дар асаҳои таҳлилшуда омадаанд, масалан, таҳлили ҷараёни инкишофи ҷамъиятӣ ва иқтисодии М. Кастелс, нақши базизомдарории давлатии И.С. Мелюхин, инчунин аҳамияти ҷавобгарии ахлоқии А. Турен нишон медиҳад, ки онҳо асоси консепсияҳои иҷтимоӣ-фалсафии амнияти иттилоотиро ташкил медиҳанд.

⁵⁸ Хюлланд Т. Тираныя момента. Время в эпоху информации.- М: Весь Мир, 2003.- 208 с.- С. 29.

Қобили тазаккур аст, ки аз ибтидои асри XXI сар қарда соҳаҳои ҷудогонаи иттилоот ба мақоми нав соҳиб шуданд. Дар муқоиса бо чунин институтҳои иҷтимоӣ, чун иқтисод, сиёsat, ҳуқуқ, экология дар мавридиҳое, ки ташаккули донишу малакаҳои иттилоотӣ муҳим аст, муассисаҳои таълимӣ ва қусҳои гуногуни омӯзишӣ истифода мешаванд.

Хусусияти асосии ҷомеаи иттилоотӣ ин иттилоотонӣ, компьютерикунонӣ, шабакакунонӣ, автоматикунонӣ, роботикунонӣ ва рақамикунонӣ мебошад. Татбиқ ва ташкили технологияи интиқол ва коркарди иттилоот, ташаккули фазои иттилооти глобалӣ имкони дастрасии ҳар як инсонро ба захираҳои ҷаҳонии иттилоотӣ таъмин менамояд, ки дар натиҷа шумораи одамони ба истеҳсоли маҳсулот ва хизматрасонии иттилоотӣ машғулро афзун мегардонад. Баландшавии нақши иттилооту дониш дар ҷомеа ба воситаи табдилёбии иттилоот ба захираи муҳими инсоният сурат мегирад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ маҳсулоти асосии истеҳсолот иттилоот ва дониш ба шумор меравад ва технологияи иттилоотӣ бошад, ба унсури асосии воситаи истеҳсолот табдил меёбад.

Дар ҷомеаи иттилоотӣ, нисбат ба ҷомеаи саноатӣ тақсимшавии ҷомеа ба синфҳои сарватманди иттилоотӣ, ки дастрасии пурра ба бонки маълумот доранд ва бенавоёни иттилоотӣ, ки иттилооти зиёдатии нодаркорӣ доранд, инчунин масъалаи нобаробарии рақамӣ ба вуҷуд меояд.

Муҳаққиқони мусоир дар ҳусуси моҳият ва таъсири ҷомеаи иттилоотӣ ба чунин ҳулоса омадаанд, ки ҷаҳон ба давраи таҳаввулоти бузург, дигаргуниҳои технологӣ ва фарҳангӣ доҳил шуда, имкониятҳои ҳатман болоравандай техникий ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи инсонӣ таъсири ҳалкунанда мерасонад, ҳосилнокии меҳнат меафзояд, дигаргуниҳои пайдошуда таркиби фарҳангро тағиیر медиҳанд ва ба ташаккули тамоми тамаддун таъсири худро расонида, зеҳнияти инсонӣ ва тавоноии инсон ба шарофати табаддулоти компьютерӣ ҷандин қарат боло

меравад ва сохти иҷтимоии чомеа дар зери таъсири зиёди навгониҳои технологӣ қарор мегирад.

Ҳамин тарик, чомеаи иттилоотӣ ин зинаи навбатии рушди тамаддун буда, дар он иттилооту дониш маҳсулоти асосии истеҳсолот ба шумор меравад ва соҳаҳои хизматрасонӣ, муассисаҳои илмию илмӣ-таҳқиқотӣ хусусиятҳои асосии чомеаи мазкур мебошанд.

Аз ҷониби дигар, таҳлили ташаккулӯбии чомеаи нав, фаҳмиши яклюхтии он, ҷудогӣ ва дурӣ надоштан аз технологияи иттилоотӣ, дар ҷустуҷӯйи роҳҳои ташаккули бехатарӣ будан, бартараф намудани натиҷаҳои манғии истифодаи технологияи иттилоотӣ, аз нав дида баромадани арзишҳоро водор месозад. Ба андешаи мо, ташаккули минбаъдаи чомеаи иттилооти бехатар, ки ба технологияи иттилоотӣ асоснок шудааст, бо мақсади таъмини мунтазамии мувозинати эволютсияи ҷамъиятӣ дастгирии шароитҳои амнияти иттилоотиро талаб меқунад. Азбаски иттилоот унсури муҳими фаъолияти ҳаётини чомеа мебошад, таъмини амнияти иттилоотӣ яке аз қисматҳои таркибии амнияти миллӣ ба шумор рафта, ба ҳифзи он, аз ҷумла ба манғиатҳои миллӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти ҳаётини давлат ва чомеа таъсир мерасонад.

Дар навбати худ омӯзиши моҳияти «амнияти иттилоотӣ» дар доираи назарияи «чомеаи иттилоотӣ» имкон медиҳад, ки муҳтавои раванди мазкуро дуруст дарк кунем ва самти онро амиқ муайян намоем. Имрӯз маҳз дониш захираи асосии истеҳсолии шахс, чомеа, давлат ва умуман инсон ба шумор рафта, он аз рӯйи аҳамиятнокӣ нисбат ба ҳама гуна захираҳои дигар болотар меистад.

Ба андешаи мо, факат илми фалсафа имкон медиҳад, ки табиати концептуалии чомеаи иттилоотӣ ҳамчун яке аз зухуроти воқеияти иҷтимоӣ фаҳмида шуда, моҳияти амнияти иттилоотӣ ҳамчун омили муҳими таъмини амнияти миллӣ ба пуррагӣ таҳлили воқеии худро пайдо

намояд, аз ин рӯ, ин масъала дар зербоби ояндаи рисолаи мазкур мавриди омӯзиш қарор хоҳад гирифт.

1.2. Масъалаи амнияти иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотии муосир

Ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити таҳаввулоти ҷомеаи муосир, қабл аз ҳама, аз воридшавии фарогири технологияи иттилоотӣ ва ташаккули фазои глобалии иттилоотӣ иборат аст. Раванди ташаккули ҷомеаи нав бо воридшавии технологияи иттилоотӣ асоснок шуда, бо дарки дурусти маҳсусияти иттилоотӣ ва истифодаи самараноки он вобастагӣ дорад. Ҳусусияти муҳими раванди таҳаввулоти азими ҷаҳони имрӯза низ дар он аст, ки маҳз ба раванди иттилоот вобастагӣ дорад. Ҷомеаи муосир ҷомеаи иттилоотие мебошад, ки он ба фаъол гардидан ва истифодаи ҳамешагию технологияи гуногуни иттилоотию комуникатсионӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ алоқамандӣ дорад.

Вобаста ба ин дар ҷомеаи иттилоотӣ таъмини амнияти иттилоотӣ мақоми баландро қасб мекунад. Ин мағҳум- амнияти иттилоотӣ дар адабиёти илмӣ ба маъноҳои гуногун ва ниҳоят васеъ шарҳу тафсир ёфтааст. Дар ҷомеаи муосир иттилоот ба предмети асосӣ ва муҳими фаъолияти меҳнатии инсон табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, аз нимаи дуюми асри XX сар карда, тасвири олам, ки солҳои қабл бо категорияҳои материя, ҳаракат, фазо ва вақт муайян карда мешуд, акнун ба таври қатъӣ комилан аз нав сурат мегирад. Аз ин рӯ, муҳимияти ин падидаи мазкурро ба назар гирифта, 27 марта соли 2006 Ассамблеяи генералии СММ қарор қабул намуд, ки 17-уми май ҳамчун «Рӯзи байналмилалии ҷомеаи иттилоотӣ» эълон карда шавад.

Кӯшишҳои аввалини ба шаклдарории назария дар бораи иттилоот дар осори гуногуни фалсафӣ ба он оварда расонид, ки онро ба сифати мағҳуми ифодакунандай яке аз нахустасосҳои бунёдии олам баррасӣ намоянд. Дар истифодаи муқаррарӣ бошад, иттилоот ин маълумот, ахбор

оид ба чизе ва ё раванди интиқоли он мебошад. Дар доираи эпистемологияи иттилоотӣ ин падидай иҷтимоӣ бояд дар намуди абстрактӣ, универсалий ва умумӣ баррасӣ гардад. Дар чунин ҳолат иттилоот, ба андешаи муҳаққиқи тоҷик Камолов Ш.В. ҳамчун тарзи таҳвилу баёни дилҳоҳ тағиирот (физикӣ ва ё иттилоотӣ) фаҳмида мешавад⁵⁹.

Оид ба амният сухан гуфта, бояд таъкид намуд, ки он аз калимаи арабии амн (“امن”) гирифта шуда, маънояш амонӣ, оромӣ, бехатарӣ, осоиштагӣ, амну амонӣ мебошад⁶⁰. Дар зери мафхуми амнияти иттилоотии Тоҷикистон бошад, «ҳолати ҳифзкунандагии манфиатҳои миллии он дар соҳаи иттилоот фаҳмида мешавад, ки маҷмӯи манфиатҳои мувозинатии шаҳс, ҷомеа ва давлатро муайян мекунад»⁶¹.

Азбаски ақидаҳои муҳаққиқони зиёде дар соҳаи амнияти иттилоотӣ бо яқдигар мухолифат доранд, таърифи комили амнияти иттилоотиро додан хеле душвор аст. Қӯшиши муаллифи рисола ба шарҳу тафсире, ки муҳтавои падидай мазкурро амиқ ва фаҳмо ифода қунад, нигаронида шудааст, зоро таърифи моҳияти амнияти иттилоотӣ ба масъалаҳое даҳл мекунад, ки ҳалли онҳо аҳамияти назариявӣ ва амалӣ дорад. Ҳар як ҳодиса, объект ё раванд дорои мазмуну муҳтавои доҳилӣ ва ифодай ба он мувофиқи берунӣ аст. Якҷоягии ду қисми таркибии номбаршуда имкони тасаввуроти пурра дар бораи предмети тадқиқот ва самти истифодаи натиҷаи онро дорад.

Қабл аз он, ки ба таҳқиқи мафхуми «амнияти иттилоотӣ» оғоз қунем, зарурати мантиқӣ ва илмӣ ба маъни додкуни худи мафхуми «амният» пеш меояд. Намояндаи фалсафаи аҳди бостон Эпиқури юнонӣ амниятро ҳамчун ҳамоҳангии инсон бо табиат⁶² ва мутафаккири Замони Нав Томас

⁵⁹Камолов Ш.В. Таҳлили фалсафӣ ва умумиилмии мафхуми иттилоот // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои гуманитарӣ.- 2019.- №10.- С.135.

⁶⁰ Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. (иборат аз 2 ҷилд) Ҷилди 1.- Душанбе.- 2008.- С. 59.

⁶¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» аз 26.12.2005. №132.

⁶² Платонова С.И. Введени философию.- М.:РИОР: ИНФОРМА-М, 2018.- С. 154.

Гоббс⁶³ онро дар эътиқод ва қонун медианд. Мутафаккирони рус дар миёнаҳои асри XX дар доираи проблемаҳои глобалӣ роҳҳои илмии такмили оламро ҷустуҷӯ мекарданд.

Таҳаввулоти ҷомеа тасаввуротро дар бораи амният тағйир дод. Дар адабиёти мусир мағҳуми «амният»-ро ба сифати системаи шароитҳо ва омилҳо дида мебароянд, ки объект ба таври табиӣ, тибқи қонунҳои дохилий амал мекунад ва ташаккул меёбад⁶⁴. Ҳамзамон, «амният» гуфта, ҳолати бехатариро меноманд. Яъне, дар ҳолати амн қарор доштан маънои онро дорад, ки барои мавҷудияти фард ё ҷомеа шароит ва омилҳои хатарнок вуҷуд надорад.

Професор Э.П. Литвинов қайд мекунад, ки амният «ин ҳолати мураккаби системаи иҷтимоӣ мебошад, ки ҳифзи яклухтии он, рушди устувору мунтазам ва кори самараноки онро бо мақсади муайян, инчунин шароити объективии мувоғиқро таъмин ва кафолат медиҳад»⁶⁵.

Амният, аксаран чун қобилияти объект фаҳмида мешавад, ки ҳосияти ташкилкунандагии системаи худро ҳангоми таъсирнокии манғӣ низ нигоҳ медорад. Илова бар ин, таҳти мағҳуми «амният» системаи кафолатро меноманд, ки рушди мӯътадили дилҳоҳ ҳодисаро таъмин менамояд⁶⁶. Қайд кардан муҳим аст, ки ҳамаи таърифҳои номбаршуда, ҳам аз ҷониби мутафаккирон ва ҳам аз ҷониби мутахассисони соҳа, зери танқид қарор гирифтаанд. Ба назари мо, беасосии аксари ин таърифҳо дар он аст, ки ҳангоми мушаҳҳаснамоии мағҳуми «амният» рақобати диалектикаи он- «таҳдид» ба назар гирифта нашудааст. Ин ҳолат имкон намедиҳад, ки маъно ва мазмуни истилоҳи мазкур нисбатан амиқ ва пурра

⁶³ Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 1/Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов.- М.: Мысль, 1989.- 622 с, 1 л. портр.- (Филос. наследие; Т. 107).

⁶⁴ Рахнамо А. Ислом ва амнияти миллӣ дар Тоҷикистон.- Душанбе: Ирфон, 2010- 298 с.; Холов Х.К. Особенности национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности: дис...канд. полит. Наук / Х.К. Холов.- Душанбе, 2011.- 164 с. ; Кокошин А. А. Национальные интересы, реальный суверенитет и национальная безопасность // Вопросы философии.- 2015.- №10.- С. 5-19.; Гиёев К.Х. Национальные интересы (социально-философский анализ): дис...канд. филос. наук / К.Х. Гиёев.- Душанбе, 1999. 176 с.

⁶⁵ Литвинов Э.П. Философские основы концепции безопасности // Пространство и время.- 2012.- №1(7).- С. 67.

⁶⁶ Носков Ю. Г. Религиозный фактор в системе угроз национальной безопасности.- М, 2002.- 224 с.

кушода шавад. Амният вобаста ба пайдоиши таҳдид маънӣ пайдо мекунад. Ба андешаи мо, «таҳдид» хусусияти ҳолати объект аст, ки ҳангоми таъсири дохилӣ ва берунӣ ба он, тартиби таъминоти ҳаётии система вайрон мегардад, дар натиҷа, ба речай муътадили корбари он ҳавфҳо пайдо мешаванд. Аммо на ҳама таҳдидҳо ҳамчун хатар ба объект қабул карда мешаванд, балки ҳамон таҳдидеро метавон хатар номид, ки ба яклухтии объект таъсири манғӣ мерасонад. Яъне, амният ҳамчун бартарафкунии таҳдид баромад мекунад. Низоми амнияти дорои муносибатҳоест, ки ҳолати хатарро ба эътибор намегирад, чунки барои бартарафкунии он таваҷҷуҳ надошта, балки барои исботи мавҷудияти системаи иҷтимоии худ қӯшиш мекунад.

Вобаста ба суханони дар боло зикршуда, муаллиф дар ин назар аст, ки дар замони ҳозира асоснокии назариявии мавзуъ коркардро талаб мекунад, то он соҳаи амнияти иттилоотиро пурра муайян карда тавонад. Фаҳмиши амният аз нигоҳи манфиатҳои ҳаётан муҳими шахс, ҷомеа ва давлат дар худ зиддияти дохилии мазмунӣ дорад ва аз нигоҳи илмӣ таҳққиқоти ҷадидро тақозо мекунад.

Дар баъзе адабиёти дигари илмӣ амният чунин ҳолате шуморида мешавад, ки дар он манфиатҳои ҳаётан муҳими ҷомеа, давлат ва одамон, арзишҳои ҳаётии аҳолӣ аз таҳдиҳои дохилию беруна эмин нигоҳ дошта мешаванд. Масъалаи муҳим ин таъмини амният аз хатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир, пеш аз ҳама, нигоҳ доштан ва таҳқими истиқлолияти давлатӣ ба ҳисоб меравад. Таъмини истиқлолият ба амният ва ҳамbastagii миллат ва рушди устувори он вобастагии зиёд дорад. Муайян кардани масъалаҳои истиқлолияти давлатӣ ва таъмини амният, робитаи мутақобилаи онҳо ва хусусияти ҷудонопазир доштани онҳо зарурати ҳатмиро қасб менамояд⁶⁷.

⁶⁷Асламов Б.С., Хомидов А.С. Информационная безопасность и актуальные вопросы обеспечения национальной безопасности в условиях глобализации современного общества(на примере Республики Таджикистан) // Труды Академии (Осори Академия).- 2015.- №1(25).- С. 86-94.

Дар фалсафа тазоддхоро аз рӯи хусусиятҳои муқобил мешиносанд. Мусаллам аст, ки моҳияти мафҳуми амният дар он ҳолат ба хубӣ дарк карда мешавад, ки зидмаънои он таҳдид шинохта шуда, ба он тафсиру шарҳи дуруст дода шавад. Вобаста ба моҳияти таҳдид бошад, андешаҳои чомеашиноси рус Смирнова А.Г. ҷолиби диққат мебошанд. Ӯ дар таҳқиқоти худ моҳияти таҳдидро аз рӯи панҷ хусусият муайян нумуда, ҳар як шакли зоҳиршавии онро муаррифӣ менамояд:

- 1) таҳдид нияти анҷом додани ин ё он амали заравар мебошад, яъне амалу рафткорест, ки ҳанӯз ба вуқӯъ наомадааст ва шояд ба вуқӯъ наояд;
- 2) таҳдид ҳамчун нияти анҷом додани ин ё он амал бо мақсади расонидани зарар ба субъекти мушаххас, ба субъектҳои дигар ё ин ки ба объектҳои моддӣ ё, ба ибораи дигар, талафот ва расонидани зарар дониста мешавад;
- 3) таҳдид ҳамчун нияти расонидани зарар шартан ташаккул мейёбад: масалан, агар субъекти амният тавре рафткор намояд, ки он бо интизориҳои субъекти таҳдид мувофиқат намояд, пас нияти субъекти таҳдид амалӣ карда намешавад, аммо дар ҳолати баръакс, нияти расонидани зарар воқеӣ мегардад.
- 4) таҳдид ҷазое мебошад, ки онро барои рафтори номуносиби субъектҳои гуногун ба кор мебаранд. Рафтори номуносиби субъекти амният, ки онро субъекти таҳдид интизор надошт, барои субъекти таҳдид шароити муносиб ба шумор меравад ва бо чунин баҳона ба объекти таҳдид, ки барои субъекти амният арзишманд мебошад, таъсири манғӣ ва баъзан зарари ҷуброннопазир мерасонад;
- 5) таҳдид дар шакли шарту шароити мушаххас баромад менамояд, зоро шартҳои аз ҷониби субъекти таҳдид пешниҳодшуда фишоре мебошанд, ки имкониятҳои воқеии субъекти амниятро маҳдуд менамоянд.

Ба андешаи Смирнова А.Г. таҳдид навъи маҳсуси муносибате мебошад, ки дар миёни субъектҳои гуногун ба амал меояд ва ба воситаи

он як субъект мақсадҳои худро амалӣ карда ва рафтори субъектҳои дигарро идора намуда, бо ин роҳ аз муқобилияти рӯйирост даст мекашад. Нияти расонидани зарар воситае мебошад, ки бо ёрии он чунин навъи муносибатҳо ба вучуд оварда мешавад ва дар ҳолати ичро нагардидани шартҳо аз ҷониби субъекти амният ва ё қонеъ нашудани талаботҳои субъекти таҳдид, рафтори субъекти якум зери фишор қарор дода шуда, он тағиیر дода мешавад⁶⁸.

Муҳаққиқ ватанӣ Сафарализода Х.Қ. лугатномаҳоро таҳлил намуда, ба чунин хулоса меояд, ки дар маҷмӯъ таҳдид нияти ба касе ва ё ба ҷизе заару зиён расонидан мебошад. Дар зери мағҳуми заару зиён одатан «талафот, аз даст додани ҷизе, вайрон шудану ҳароб шудани ҳолати муқаррарии объект» фаҳмида мешавад⁶⁹.

Бояд тазаккур дод, ки ҳар як кишвар, давлат ва сокинони он дар ҳолате орому осуда мебошанд, ки амнияти миллии онҳо таъмин бошад. Амнияти миллӣ як раванди тақдирсози зиндагӣ, кору фаъолият, ҳаёт ва мавҷудияти давлат ва ҷомеа, яъне кафили мавҷудияти онҳо мебошад. Амнияти миллӣ вобаста ба соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятий ва давлатӣ аз ҷониби илмҳои гуногун- сиёсӣ, ҳарбӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, иттилоотӣ, ҳуқуқӣ, зеҳнӣ ва ғ. омӯхта мешавад.

Новобаста ба он, ки дар давоми зиёда аз 50 сол ба мавзуи амнияти иттилоотӣ дар доираҳои илмӣ диққати ҷиддӣ медиҳанд, вале то ҳол доир ба мағҳуми амнияти иттилоотӣ фаҳмиши ягонаи назариявӣ вучуд надорад. Масалан, муҳаққиқи рус Асаул А.Н. ақида дорад, ки амнияти иттилоотӣ «кин ҳифзқунандагии иттилоот ва дастгириқунандагии инфрасоҳтор аз таъсири тасодуфӣ ва пешакӣ муайяншудаи ҳусусияти воқеӣ ва сунъидошта мебошад, ки ба истифодабарандай иттилоот ва

⁶⁸ Ниг: Смирнова А.Г. Механизмы конструирования политическими лидерами внешней угрозы в межгосударственных отношениях. Монография.- Ярославль: ЯрГУ, 2016.- 420 с.- С. 20.

⁶⁹ Сафарализода Х.Қ. Зухури таҳдидҳои нави замони муосир дар шароити тағиیرпазирии ҷомеа // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ.- 2020.- №8.- С. 310.

дастгирикунандаи инфрасохтор душворӣ меорад⁷⁰. Дар ин таъриф ба андешаи мо, мағҳуми амнияти иттилоотӣ хеле маҳдуд нишон дода шуда, танҳо зарурати ҳифзкунандагии иттилоот ва инфрасохтори дастгирикунандаи онро, ки ба ширкаткунандагони раванди иттилоот аз таъсири ногаҳонӣ ё банақшагирифташуда мерасонанд, инъикос менамояд.

Ба ақидаи муҳаққиқони дигар, амнияти иттилоотии шахс ин ҳолат ва шарти фаъолияти ҳаётии шахс мебошад, ки ҳуқуқу озодиҳои он амалӣ мешавад⁷¹. Амнияти иттилоотӣ дар шароити ҳозира яке аз шаклҳои амнияти миллат ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, даврони зиндагии моро беҳуда «асри иттилоот» намегӯянд.

Муҳаққиқони илми сиёsatшиносӣ Муҳаммад А.Н. ва Сафарализода Х.Қ. қайд намуданд, ки «амнияти иттилоотӣ ҳолати системаи иттилоотии мамлакат мебошад, ки таъсири манфии таҳдидҳои доҳилӣ ва беруни соҳаи иттилоотро бартараф менамояд ва аз ҷониби дигар амалишавии он барои унсурҳои ҷудогонаи системаи мазкур таҳrir эҷод намекунад». Ин муаллифон се шоҳаи падидай мазкурро таъриф додаанд, ки аз амнияти иттилооти шахс, ҷомеа ва давлат иборат мебошанд⁷².

Ба ақидаи муҳаққиқ А.В. Макеев, дастрасии манфиатҳо барои инсон муҳим буда, онҳоро ҳатман ба танзим даровардан ва амалӣ намудан зарур мебошад. Аз ин рӯ, ин ва ё он талаботи шахс, ҷомеа ва давлатро ба воситаи фаъолияти мақсадноки иҷтимоӣ-сиёсӣ таъмин намудан муҳим аст. Суҳан на танҳо дар бораи ҳимояи манфиати одамон, балки умуман дар бораи шароити такягоҳии мавҷудияти одамон, давлат ва ҷомеа меравад, ки дар системаи арзишҳо ва роҳи ҳаётӣ устувор шудаанд. Дар натиҷа соҳаи бехатарӣ бояд ҳамчун самти иҷтимоие фаҳмида шавад, ки асоси ҳастии ҷамъиятиӣ ва таҳкурсии арзиши инсонро фаро мегирад.

⁷⁰ Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности. Учебник. СПб.: АНОИПЭВ. 2009- С. 10.

⁷¹ Демьяненко Е. В., Левшин Н.С., Михайлов С.В., Смоленский М.Б. Информационное общество и информационная безопасность / Демьяненко Е.В. Ростов-на.- Дону:ООО «мини Тайн», 2019.- С. 25.

⁷² Ниг.: Муҳаммад А.Н., Сафарализода Х.Қ. Амнияти миллӣ. Воситаи таълимӣ.- Душанбе, 2019.- С. 151-153.

Чунонки таъкид намудем, мафхуми «амният» бе мафхуми диалектикии баръакси худ- «хатар» вучуд дошта наметавонад. Хатар ҳамон вақте пайдо мешавад, ки агар ба объект аз дохил ва ё берун ягон куввае таъсир расонад, механизми таъминоти ҳаётин он барои мавҷудияти минбаъда ноқобил шавад ва аз пайи он объект қисман ва ё пурра вайрон шавад ё вазифаи асосии худро ичро карда натавонад⁷³.

Ҳамин тариқ, амният имконияти система аст, ки ба хатарҳо муқобилият нишон медиҳад ва қобилияtest, ки дар инкишофи худ ба дараҷаи нисбатан баландтар мегузарад. Тартиби ҳимояи ҳолати бехатарӣ барои кори мӯтадил ва инкишофи пешрафти система зарур аст. Ба ақидаи мо, амният ба сифати яке аз хусусиятҳои таъминкунандай ҳаёти дилҳоҳ объект, инчунин ба сифати қобилияти имманентии (табиӣ ва дохилии) обьекти мазкур баромад мекунад, ки аз таҳрифи арзишҳо, мақсадҳо, манғиатҳои худ сари вақт ҳабардор мешавад. Аз ин рӯ, амният асоси мавҷудияти ҳар гуна система мебошад.

Оид ба иттилоот сухан ронда, бояд зикр намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шаклҳои гуногуни он вучуд дорад: иттилооти омории давлатӣ, оммавӣ, ҳуқуқӣ оид ба шахсият, иттилооти энсиклопедӣ, ҳуҷҷатӣ, иттилооти мақомоти системаҳои давлатии идоракунӣ, иттилооти чомеашиносӣ, иттилооти маҳфӣ, пинҳонӣ ва ғайра⁷⁴.

Чунонки маълум аст, одамон ба воситаи мутолиаи намудҳои гуногун, ҳабарҳои ВАО, шабакаҳои иттилоотӣ ва баҳсу мунозираҳои иттилоотӣ дар атрофи ҳодисаҳо андешарониҳо мекунанд, ки чунин шакли иттилоотро оммавӣ мегӯянд. Гурӯҳи дигари иттилоот бошад, хусусиятҳои маҳфӣ дошта, ба ҳама гурӯҳи одамон дастрас намебошад. Аз ин рӯ онҳоро ҳифз кардан зарур меояд. Оид ба ин масъала дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» қайд карда

⁷³Сафиев К.И. Информационная безопасность: сущность и разнообразие форм проявления // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- 2012.- №3/8(101).- Часть 1.- С. 168.

⁷⁴Якубов Д. Иттилоот чист ва он чий гуна ҳифз мешавад? // Қонун ва ҷомеа.- 2018.- №48 (500).- С. 12.

шудааст, ки «Ҳифзи иттилоот маҷмуи чорабиниҳо мебошад, ки бо мақсади пешгирий намудани ихроҷ, дузди, гумкунӣ, нобудсозии беичозат, қасдан маънидодкуни нодуруст, тағийирдиҳӣ, сохтакорӣ, нусхабардории беичозат ва бастани роҳи паҳншавии иттилоот гузаронида мешаванд»⁷⁵. Низоми ҳифзи иттилооти номбаршуда гуногун буда, ҳар қадоми онҳо бо қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳукуқии даҳлдор ба танзим дароварда шудаанд.

Оид ба масъалаи амният баҳс намуда, муҳаққиқ Муҳаммад Фарҳодӣ аз нигоҳи воқеият чунин ақида баён намудааст: «Равобити байни давлатҳо дар як муҳити анархистӣ шакл мегирад. Дар анархизм қудрати марказии машруъ вучуд надорад. Бинобар ин, анархизм, ҳамчунон ки оммаи мардум онро ҳараҷу мараҷ ва ошӯбзадагӣ мепиндоранд, анархизми беназмӣ нест, балки назмест бидуни қудрати машруи марказӣ. Давлатҳо барои таъмини амнияти худ ба ҳеч механизм ва созу коре, ҷуз ҳудёй наметавонанд муттакӣ бошанд. Қудрати низомӣ муаллифи асосӣ дар таъмини амният маҳсуб мешавад. Тавсияи реалистҳо барои таъмин ва ҳифзи амният ва афзоиши қудрати низомӣ аст. Аз дидгоҳи реалистҳо давлатҳо аз ворид шудан ба ҷанг нигаронанд. Бинобар ин амният дағдағаи аслии онро ташкил медиҳад. Вучуди анархия ҳам бад он муносиб, ки давлатҳо наметавонанд ба таври комил рӯйи химояти соирии ҳисоб кунанд»⁷⁶.

Баъдан ин муҳаққиқ чунин менигород, ки аз дидгоҳи неореалистӣ низ амният ҳамчун олитарин ҳадаф шинохта мешавад. Бинобар ин, тавсияи реалистҳо барои таъмини амният афзоиши қудрат аст. Давлатҳо барои ин, ки аз ҷангҳо пешгирий кунанд ё дар ҷангҳо зарар набинанд, ё пирӯз гарданд, бояд ҳатман ба афзоиши қудрат, ба хусус ҷанбаи низомии

⁷⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳукуқи дастрасӣ ба иттилоот» // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.06. 2008, №411.

⁷⁶ Муҳаммад Фарҳодӣ. Мағҳуми амният // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ, 2013.- №3/7(124).- С. 212.

кудрати хеш дикқат ва таваҷҷуҳи зиёд зоҳир созанд. Дар натиҷа, курдати миллӣ тазминкунандай сулҳ ва эҷодкунандай амният мешавад⁷⁷.

Мафхуми амният аз нигоҳи мактаби либерализм бо илҳом аз назарияи И. Кант низ қобили таваҷҷуҳ буда, он тавоноии башарро барои таъсиргузорӣ ва тағиیر додани идеалҳои амал ва эҷоди ниҳодҳо таъкид мекунад ва боварӣ бар он мекунад, ки инсони равшанфикр метавонад бо қарор додани арзишҳои ахлоқӣ дар меҳвари фаъолияти худ, қавонини заруриро барои танзими равобит таҳия кунад, то дар сояи он ҳеч ҳаққе аз ҳуқуқи машруи ягон нафар аз аъзои ҷомеаи бузурги башарӣ нодида гирифта нашавад. Дар чунин ҷомеаи ҷаҳонӣ, дар сурате ки нафаре бо зиёдаталабӣ, ҳуқуқи дигаронро нодида бигирад ва қавонинро бекор кунад, талаботи қонун вориди амал мешаванд ва ӯро маҷбур ба мутобиқат аз қонун менамоянд. Бинобар ин, ҳеч як узви ҷомеа нигаронӣ аз он намекунад, ки мавриди таҳочум қарор гирад, ё манофеи қонуни ӯ қурбонӣ шаванд, набудани чунин нигаронӣ мавҷудияти амниятро нишон медиҳад⁷⁸.

Мафхуми «амният»-ро муайян намуда, ба таҳлили моҳияти мафхуми «амнияти иттилоотӣ» мегузарем. Ба ақидаи мо, амнияти иттилоотӣ падидаи беназири ҷомеаи муосир мебошад, ки ташаккули он барои инсоният аҳамияти глобалӣ дошта, таърифи объективию амалии он зарурати ҳаётист. Душвории равшан намудани масъалаи бехатарии иттилоотӣ то замони ҳозира бо набудани маънидодкунии умуниқабулшуда алоқамандӣ дорад, ки соҳаи предмети мазкурро ба таври бояду шояд шарҳу тавзехи даркорӣ ва фарогир надодааст. Дар қатори истилоҳи «амнияти иттилоотӣ» инчунин истилоҳи «иттилооти бехатар» низ ба таври фаъол истифода мешаванд. Ин истилоҳҳо, бешубҳа, ба ҳам монандӣ доранд, муродиф ё синоним ҳастанд ва ба якдигар алоқаи зич доранд. Тавре ки муҳаққики рус А.А. Стрелсов қайд мекунад, бе

⁷⁷Ҳамон ҷо.

⁷⁸Атторзода М. Амнияти ҷаҳонӣ: аз назария то воқеият // Маҷ. иттилооти сиёсӣ ва иқтисодӣ.- Техрон, 1378ҳ.- С. 133.

муайян намудани объект мафхуми «камният» номаълум боқӣ мемонад ва аз маънии дохилии худ маҳрум мегардад. Мазмуни мафхуми «камният» интихоби обьектро муайян мекунад. Дар ин ҳолат, вакте ки чун обьекти ҳимоя худи иттилоот баромад мекунад, мафхумҳои «бехатарии иттилоот», «камнияти иттилоотӣ» ва «иттилооти бехатар» муродиф, синоним мешаванд. Агар обьекти ҳимоя обьект ё субъекти дигар ба сифати иштирокчии робитаи иттилоотӣ дида баромада шавад, пас дар истилоҳи «камнияти иттилоотӣ» калимаи «иттилоотӣ» самти фаъолиятре аниқ мекунад. Аз ин рӯ, мафхуми «камнияти иттилоотӣ»-ро ҳамчун ҳолати ҳимоякунандагии обьекти мазкур аз таҳдиҳи хусусиятҳои гуногун дар муҳити иттилоотӣ тафсир кардан мумкин аст. Муҳаққиқ А.А. Малюк дар байни истилоҳҳои «камнияти иттилоотӣ» ва «иттилооти бехатарӣ» фарқияти амиқ гузашта, «иттилооти бехатар»-ро ҳамчун ҳолати ҳимоякунандагии иттилоот аз таъсири манғӣ ба он, аз нуқтаи назари вайрон кардани яклухтии ҷисмонӣ ва мантиқӣ ё истифодаи номувоғик, маънидод мекунад⁷⁹.

Муҳаққиқи рус Манойло А.В. якчанд қисмати нисбатан муҳими ҳатарҳои иттилоотӣ-техникиро дар ҷомеаи муосир нишон медиҳад, ки ин соҳтани аслиҳаи иттилоотӣ дар намуди фармокологӣ, инчуни генераторҳои психотропӣ мебошад, ки ба шуурнокии одамон ва ба инфрасоҳтори ҷомеа таъсир мерасонанд⁸⁰.

Кӯшишҳои аввалини шахс барои нигоҳ доштани сирри ҳама гуна маълумот барои ташаккули асосҳои назариявии амнияти иттилоотӣ замина гузоштанд. Дар шароити муосир зарурат ба ҳимояи худи система, қабл аз ҳама ба ҳимояи инсон аз иттилоот пайдо шудааст, чунки дилҳоҳ иттилооти ба система воридшаванда онро тағйир медиҳад. Таъсири мақсадноки нодурусти иттилоот системаро ба оқибатҳои бебозгашт ва то дараҷаи нешшавӣ оварда мерасонад. Дар ҳақиқат, амнияти иттилоотӣ

⁷⁹ Малюк А.А. Теория защиты информации. - М.: «Горячая линия-Телеком», 2015. - С. 184.

⁸⁰ Манойло А. В. Технологии несилового разрешения современных конфликтов.- М.: «Горячая линия-Телеком», 2008.- 392 с.

падидаи бисёр мураккаб буда, баъзе шароитҳое мавҷуданд, ки дар муайян намудани мафҳуми мазкур душворӣ ба миён меоранд:

1. Амнияти иттилоотӣ- падидаи объективӣ мебошад, ки шароити объективии инкишофи ҷомеаро таъмин менамояд ва ташаккули он дар зери раванди иттилооти қонии ҷомеа ба вучуд меояд. Ҳусусиятҳои хоси амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти худи системаи бехатарии миллии мамлакат вобастагӣ дорад. Дар натиҷаи мавҷудияти омилҳои номбаршуда душвориҳо ба вучуд меоянд, ки имкон намедиҳанд мафҳуми номбаршударо ба таври кифоя таъриф дихем.

2. Душворӣ дар муайян намудани мафҳуми «амнияти иттилоотӣ», ба ақидаи мо, ҳамчунин дар он аст, ки падидаи амнияти иттилоотӣ аз ҷиҳатҳои гуногун- психологияӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ғ. таҳқиқ карда мешавад. Муҳаққиқоне, ки ин падидаро аз нуқтаи назари соҳаи илмии барояшон дастрас дида мебароянд, ба мафҳуми «амнияти иттилоотӣ» мазмuni махсусе ворид мекунанд ва бо ҳамин, бисёрпаҳлӯи табиати онро қайд намуда, дар рафти коркарди таърифи ягона як қатор душвориҳо ворид месозанд. Дар натиҷа, ҳар як таҳқиқот хусусияти махсусгардонидашуда пайдо мекунад ва бехатарии иттилоотро аз мавқei муайяни илмӣ дида мебарояд. Таҳлили фалсафии ин мафҳум дар доираи таҳқиқоти мо, тасаввуроти мавҷударо дар бораи амнияти иттилоотӣ, бо мақсади коркарди воситаю методҳои баландбардории самаранокии ҳалли вазифаи дар назди он гузошташуда бояд то андозае ҷамъбаст намояд. Зарурати андешаи фалсафии амнияти иттилоотӣ, бешубҳа, муҳим аст, чунки танҳо омӯзиши фалсафӣ дар такя бо синтези намудҳои гуногуни таҳқиқи он, метавонад фаҳмиши ягонаи падидаи мазкурро як навъ ҷамъбаст намояд.

3. Мушкилот дар муҳимијати қабули яке аз муродифҳо ё синонимҳо ба сифати таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ мебошад, ки дар мисоли бехатарии иттилоотӣ, амнияти иттилоотӣ, иттилооти бехатар, ки бо ҳам бисёр наздиканд, зухур карда, дар адабиёти илмию фалсафӣ то ҳол ба таври зарурӣ ин масъала ҳалли худро наёфтааст.

Дар идомаи таърифи мафхуми «амнияти иттилоотӣ» қайд кардан зарур аст, ки онро шартан ба намудҳои гуманитарӣ ва технологӣ чудо кардан имкон дорад. Муносибати технологӣ ба таърифи амнияти иттилоотӣ, тибқи ақидаи Шерстюк В.П. аз нуқтаи назари инкишофи саноати иттилоотикунонӣ, таъмини бехатарии системаи иттилоотӣ-телекоммуникатсионӣ, таъмини талаботи бозори истеҳсоли иттилоотӣ-технологӣ ва баромади он ба бозори ҷаҳонӣ баррасӣ шудааст⁸¹. В.Н. Ясенев бошад, чунин андеша дорад, ки «амнияти иттилоотӣ» мумкин аст ҳамчун надодани имконият барои расонидани зарар ба хосиятҳои объекти бехатар, ба иттилоот ва муҳити иттилоотӣ фаҳмида шавад. Ба маънои маҳдуд «амнияти иттилоотӣ» ин ҳимояи иттилоот аз воридкуни тағйирот дар он аз ҷониби шахси таъиннашуда, ҳимояи маводи арзишнок, боваринок будани кори компьютер, муҳофизат намудани сирри мукотиба дар намуди электронӣ фаҳмида мешавад⁸².

Ба назари муҳаққики рус В.А. Васенин, «амнияти иттилоотӣ» дар доираи ҳалли масъалаҳои терроризми компьютерӣ бехатарии иттилоотро ба сифати маҷмуи ҷораҳо, методҳо, механизми воситаю ҷорабинҳо тасвир мекунад, ки имкон медиҳад бо роҳи таъсири оперативӣ дарёфт ва барҳам дода шавад, ба дастрасии иҷозатдоданашуда ба иттилооти аз ҷиҳати қонунӣ ҳифзкардашуда ва сатҳи олии маҳфиятнокӣ дошта, боиси вайронкуни яклухтии он, вайрон кардани муҳити соҳтории шабака ба воситаи аз кор баровардани системаи идорақунии он ё унсурҳои алоҳидаи он оварда расонад⁸³.

⁸¹Шерстюк В. П. МГУ: научные исследования в области информационной безопасности // Информационное общество, 2005.- Вып.1.- С. 48-53.

⁸² Ясенев В. Н. Информационная безопасность в экономических системах. – Н. Новгород: ННГУ, 2006.- С. 8.

⁸³Васенин В.А. Среда моделирования для исследования средств обеспечения информационной безопасности в Grid и Cloud – системах / В.А. Васенин., В.А. Роганов., А.А. Зензинов. // Журнал Программная инженерия: издательство Новые технологии, 2014.- № 3.- С. 21-33.

Мұхаққиқи дигари рус Дзлиев М.И., қайд мекунад, ки амнияти иттилоотй ин маңмуи шароиту омилхое мебошад, ки кори дуруст ва рушди дилхөх системаро таъмин менамояд⁸⁴.

Таърифҳои дар боло овардашуда дар доираи муносибати технологӣ буда, афзалияти обьекти ҳимояи амнияти иттилоотиро то андозае равшан месозанд, зеро таваҷҷуҳи асосӣ ба масъалаи ҳимояи иттилоот ва инфрасоҳтори иттилоотй нигаронида шуда аст. Таҳти мағҳуми инфрасоҳтори иттилоот бошад, маңмуи соҳтори ташкилӣ, воситаҳои техникӣ, таъминоти идорӣ ва барномавӣ барои нигоҳдории иттилоот, бо мақсади додан ва коркарди минбаъдаи он фаҳмида мешавад. Чунин муносибат яке аз тарафҳои моҳиятии бехатарии иттилоотро муайян мекунад. Дар умум, аз нуқтаи назари технологӣ, иттилоот маҳсулӣ технологияи иттилоотй буда, ба ҳимоя ниёз дорад.

Ба ақидаи мо, чунин муносибат, ки мувофиқи он амнияти иттилоотй ба сифати обьекти афзалиятноки ҳимоя, иттилоот ва муҳити соҳтории онро дар назар дорад, яктарафа мебошад, чунки мавҷудияти тарафҳои муҳими дигари он, масалан, субектҳои муносибати иттилоотӣ (шахсият, ҷомеа, давлат) ё муҳити иттилоотиро, ки таҳти ин мағҳум маңмуи захираҳои иттилоотӣ, яъне, шаклҳои гуногуни ташкили иттилоот бо фаъолияти ҳаётии ҷомеа фаҳмида мешавад, системаи ташкилӣ, интишор, паҳнкунӣ ва истифодаи иттилоотро фаро намегирад. Зиёда аз он, муносибати номбаршуда ҷиҳатҳои иҷтимоӣ-психологӣ ва иҷтимоӣ-сиёсии бехатарии иттилоотиро аз мадди назар дур мемонад. Ҳол он, ки маҳз ҳамин тарафи муносибати дар боло зикршуда афзалият ва бартарии хоси худро дорад.

Дар адабиёти илмӣ қисмати технологий амнияти иттилоотӣ нисбат ба қисмати гуманитарии он беҳтар коркард шудааст. Тарафдорони муносибати гуманитарии таҳқиқоти проблемаҳои соҳаи мазкур ақида доранд, ки амнияти иттилоотӣ ҳодисаи иҷтимоии ҳусусияти гуманитарӣ-

⁸⁴Дзлиев М.И., Романович А.М., Урсул А.Д. Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты.-М, 2001.- С. 49.

техникӣ дошта мебошад. Ба ин маъно М.В. Иншаков исбот мекунад, ки амнияти иттилоотӣ хусусияти духураи иттилоотӣ дорад⁸⁵, яъне аз як тараф, иттилоот падидай объективӣ аст ва онро аз ҷиҳати физикӣ илмҳои физика, математика ва технология меомӯзанд. Аз тарафи дигар, иттилооти субъективӣ вучуд дорад, ки аз ин ҷиҳатонро бояд илмҳои психологӣ, биологӣ, фалсафӣ ва иҷтимоӣ-гуманитарӣ тадқиқ намоянд»⁸⁶. Ҳамзамон, ҷанбайтабий-техникии раванди иттилоот ва қисмҳои ба он тобеъ буда, таҳқиқи онҳо ба соҳаҳои таҳлили гуманитарӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ тааллуқ дорад.

Войскунский А.Е. низ хусусияти байнифани амнияти иттилоотиро қайд намуда, ба чунин хулоса меояд, ки таҳқиқи он бояд хусусияти комплексӣ дошта бошад⁸⁷.

Астахова Л.В. моҳияти гуманитарии амнияти иттилоотиро исбот намуда, хулоса менамояд, ки дилҳоҳ фаъолият дар соҳтори худ дорои як қатор қисматҳо - мақсад, объект, субъект, раванд, методҳо, восита ва натиҷа мебошад. Ҳатто нигоҳи сатҳӣ ба соҳтори амалиёти таъмини амнияти иттилоотӣ имкон медиҳад, ки хусусияти гуманитарии қисмати асосии он дига баромада шавад, зоро, ба андешаи муаллиф, моҳияти гуманитарии бехатарии иттилоотии субъект ҷанбаи гуманитарии фаъолияти таъмини амнияти иттилоотиро муайян мекунад⁸⁸.

Муносибати гуманитарӣ амнияти иттилоотиро аз нигоҳи проблемаҳои ба таъминоти навоварии маънавии ҷомеа, проблемаҳои таъминоти ҳимояи иҷтимоии инсон, риояи ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии шаҳрвандон дар соҳаи фаъолияти иттилоотӣ дига мебарояд. Масъалаҳои асосии муносибати номбаршуда, аз чунин проблемаҳо, ба монанди ташаккули асосҳои методологии таъмини

⁸⁵Иншаков М.В. Основы теории национальной безопасности. М.- 2021.-364. С.- С.124.

⁸⁶Ҳамон ҷо.

⁸⁷Войскунский А. Е. Информационная безопасность: психологические аспекты // Национальный психологический журнал.- М, 2010.- №1(3)- С. 48-53.

⁸⁸Астахова, Л.В. Трансформация стратегических моделей управления человеческими угрозами информационной безопасности предприятия как императив цифровой индустрии // Научно-техническая информация. Серия 1 (Scientific and Technical Information Processing).- 2021.- № 4. - С. 1-7.

бехатарии иттилоотӣ, ташаккул ва бехатарии сохтори ҷамъиятӣ ба сифати соҳаи донишҳои илмии байнифаний, инкишофи низоми ҳукуқӣ, таъмини бехатарии шуури оммавӣ, гурӯҳӣ ва фардӣ, таҳқиқи мавқеъ ва нақши амнияти иттилоотӣ дар равандҳои иҷтимоии ҷомеаи муосир иборат мебошад.

Урсул А.Д. ва Сирдя Т.Н.⁸⁹ амнияти иттилоотиро ҳамчун хатти буриши тамоми намуди фаъолияти ҷомеа таъриф медиҳанд, ки саноати иттилоот дар он мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Онҳо чунин тафсири ин мағҳумро пешниҳод мекунанд, ки амнияти иттилоотӣ ин қобилияти давлат, ҷомеа, гурӯҳи иҷтимоӣ, шахсият буда, чунин омилҳоро дар бар мегирад: якум, бо эҳтимолияти муайян зеҳни кифояи иҷтимоӣ ва захираҳои иттилоотӣ, муҳити мусоиди иҷтимоиро барои дастгирии фаъолияти ҳаётӣ ва коркарди устувори қобилияти ҳаётӣ ва инкишофи ҷомеаро таъмин мекунад; дуюм, ба таҳдиду ҳатарҳои иттилоотӣ, таъсири манғии иттилоотӣ ба шуури ҷамъиятӣ ва фардӣ, инчунин дар шабакаҳои иттилоотӣ ва дигар манбаъҳои техникии иттилоотӣ зид мебарояд; сеюм, малакаю маҳорати шахсӣ ва гурӯҳии рафтори бехатариро коркард мекунад; чаҳорум, омодагии доимирио барои ҷораҳои ҷавобӣ дар рақобати иттилоотӣ дастгирӣ менамояд; панҷум, доимо ва пайдарпай барномаи муайяни бехатар баровардани зеҳни сунъиро дар муҳити иҷтимоӣ дар даст дорад.

Муҳаққиқи рус Соколов А.Б. дар боби сеюми асараш «Фалсафаи иттилоот» доир ба афкори фалсафӣ, табиат ва моҳияти фалсафии иттилоот сухан ронда, дар боби чаҳорум доир ба масоили фалсафии иттилоот ва мавқеи он дар системаи донишҳои илмӣ ва фалсафӣ ибрози ақида намудааст. Муаллифи ин асар раванди пайдоиш ва паҳншавии

⁸⁹ Информационная безопасность. Сущность, содержание и принципы ее обеспечения / А. Д. Урсул, Т. (Ф). Н. Цирдя [Электронный ресурс]. - URL: <http://security.ase.md/publ/ru/pubru22.html>. [Дата обращения: 21.02.2020]

консепсияҳои шеноновӣ (математикӣ), ишоратӣ ва семантикоро пешниҳод намудааст⁹⁰.

То ба имрӯз, дар адабиёти илмӣ таҳқиқотҳои зиёде пешниҳод шудаанд, ки барои мушаххас намудани ҷанбаҳои иҷтимоӣ, психологӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, педагогӣ ва фалсафии амнияти иттилоотӣ кӯмак менамоянд. Вале на ҳамаи онҳо таърифи ягона ё моҳиятии мағҳуми омӯхташавандаро дар доираи махсуси ин проблемаи соҳаи таҳқиқотӣ пешниҳод мекунанд. Бо мақсади амалӣ намудани вазифаҳои таҳқиқотии мавриди назар, ба таври муҳтасар мазмуну муҳтавои бархе аз корҳои илмии гуманитариро оид ба масъалаҳои амнияти иттилоотӣ, ба монанди муносибати меъёри-ҳуқуқӣ ва психологӣ дида мебароем. Муносибати меъёри-ҳуқуқӣ дар қонунҳо ва ҳуҷҷатҳои меъёрии давлати мо ва қишварҳои дигари хориҷӣ ба танзим дароварда шудаанд, ки муносибатҳоро оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ пешниҳод менамоянд.

Дар Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷунин таъриф оварда шудааст, ки амнияти иттилоотӣ ин ҳолати ҳифзшавандагии манфиатҳои миллӣ дар муҳити иттилоотӣ мебошад, ки маҷмуи манфиатҳои баробари шаҳсият, ҷамъият ва давлатро муайян мекунад⁹¹.

Аз қишварҳои хориҷӣ дар омӯзиши масъалаҳои соҳаи бехатарии иттилоотӣ дар навбати аввал ИМА-ро ҳамчун давлати таҷрибаи тӯлонидошта дар ин соҳа мешуморанд. Дар ИМА қонуни аввалин дар бораи ҳимояи иттилоот соли 1906 қабул шуда буд. Дар замони ҳозира дар ИМА шумораи ҷунин ҳуҷҷатҳои қонунӣ беш аз 500 ададро ташкил медиҳад. Барои намуна нақшай миллии ҳимояи инфраструктура (National Infrastructure Protection Plan- NIPP)-ро мегирем, ки дар он вазорати амнияти дохилии ИМА бехатарии иттилоотро ҳамчун маҷмуи ҷорабиниҳое маънидод мекунад, ки барои ҳимояи компьютерҳо, шабакаю маълумотҳои рақамиӣ равона шудааст. Дар заминаи ин санадҳо ифши

⁹⁰ Ниг: Соколов А.В. Философия информации.- Члябинск, 2011.- 484 с.- С. 18.

⁹¹ Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30. 04. 2008. № 451.

амалҳои ғайриқонунию ичозатдоданашуда, ба мисли фиребгарӣ, вонамудкунӣ, дуздӣ, каҷрафторӣ, нишондоди нодуруст, монеъшавӣ, нобудкуни хусусияти ошкоро ва пинҳонидошта сурат мегирад.

Таърифи мазкур ба мисли таърифҳои дигари амнияти иттилоотӣ хосияти умумӣ дорад. Ба сифати объекти ҳифз, қабл аз ҳама, иттилооти компьютерӣ дар намуди шабакаҳо ва маводҳои рақамии додани иттилоот интихоб шудааст. Таҳлили қонунгузории ҷиноятии давлатҳои муосир нишон медиҳад, ки мағҳуми «амнияти иттилоотӣ» ба сифати истилоҳи умумиқабулшуда инъикос нашудааст. Дар онҳо ҷиноят дар соҳаи технология ба сифати ҷиноят дар соҳаи гардиши иттилооти компьютерӣ ва киберҷиноятҳо тафсир мешавад. Дар ҷомеаи ҷаҳонӣ вучуд надоштани муносибати ягонаи аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда дар фахмиши моҳияти амнияти иттилоотӣ кӯшишҳои муттаҳидшавии мамлакатҳоро дар мубориза бо истифодаи номатлуби технологияи иттилоотӣ монеаи қатъӣ мешавад.

Дар маҷмуъ, чуноне ки аз таҳлилу баррасии ҳуччатҳои қонунгузории кишварҳои гуногун дар бораи моҳият ва мазмuni амнияти иттилоотӣ бармеояд, аксари онҳо нокис, номукамал ва яктарафа ҳастанд.

Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таърифи мукаммали бехатарии иттилоотӣ дар соҳаи мазкур дода нашуда, онро ҳамчун ҷиноят дар соҳаи иттилооти компьютерӣ баҳогузорӣ мекунад. Ба сифати объекти ҳимоя иттилоот ҳамчун барандай мошинӣ, дар мошини ҳисоббарори электронӣ, системаи МҲЭ ё шабакаҳои он баромад менамояд, агар ин амалҳо ба нобудкунӣ, монеашавӣ, нусхабардории иттилоот, вайрон кардани кори мошини ҳисоббарор ва ғ. оварда расонанд.

Дар қисми 11-и кодекси ҷиноятии амсилавии ҳуччатҳои қонунгузории барои ИДМ тавсияшуда «Ҕиноятҳо бар зидди амнияти иттилоотӣ» ба сифати объекти ҳимоя иттилооти компьютерӣ ва системаи компьютерӣ

баррасӣ шудааст, vale дар он тафсири мафҳуми «амнияти иттилоотӣ» вуҷуд надорад.

Чуноне ки дида мешавад, дар ҳӯҷатҳои қонунгузории давлатҳои дунё таърифҳои гуногунмаънои мафҳуми «амнияти иттилоотӣ» мушоҳида мерасад, ки дар амалияи қонунгузорӣ душвориҳоро ба миён меоварад. Аз ин рӯ, ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки таърифи меъёри-ҳуқуқӣ аз нуқтаи назари қонунгузорӣ ба омӯзиши бехатарии иттилоотӣ равона шуда, яктарафа ва номукаммал аст. Дар он фақат дараҷаи гунаҳкорӣ ва ҷораҳои ҷазоро аз рӯйи далели ҷиноят нисбат ба иттилооти компьютерӣ ва шабакаҳои компьютерӣ дар ҳудуди давлат муайян мекунанд. Илова бар ин, таърифи ҳуқуқӣ ҷиҳатҳои иҷтимоии падидай амнияти иттилоотиро ба эътибор намегирад.

Дар таҳлилу баррасиҳои психологӣ ба қисмати равонии бехатарии иттилоотӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шудааст. Пайравони чунин муносибат, баръакси ақидаи паҳншуда, ки табиати кибернетикиро асоси таъсирнокии иттилоотӣ медонистанд, чунин мешуморанд, ки таҳқиқоти бехатарии иттилоот бояд ба маълумотҳои психологӣ такя қунад. Масалан, Войскунский А.Е. қисматҳои психологии бехатарии иттилоотро тадқиқ намуда, мафҳуми баррасишударо ҳамчун «амнияти киберӣ» ё бехатарии ҳадди ниҳоӣ муайян мекунад⁹².

Гурӯҳи дигари муҳаққиқон амнияти кибернетикиро чунин таъриф додаанд, ки ин хосият ё ҳолати сохтор, боварибахшӣ ва устувории вазифавии он, инчуни, ҳифз намудани он дар шароити рақобати муосири иттилоотӣ мебошад.

Мутаасифона, мувоғиқи нуқтаи назаре, ки решай зиддияти иттилоотӣ асоси психологӣ дорад ва дар он мантиқан инъикоси ҳусусияти психологии бехатарии иттилоотро дарёфт намудан мумкин аст, тафсири ҳуди ибораи «бехатарии иттилоот»-ро пешниҳод накардааст, чунки таърифи номбаршуда бо шароити ҷангҳои иттилоотии рӯйрост ё

⁹² Войскунский А.Е. Феномен зависимости от Интернета // Гуманитарные исследования в Интернете. Под ред. А.В. Войскунского.- М, 2000. - С. 100-131.

пинхонй маҳдуд карда шуда, барои он унсурҳои мубориза, мафҳуми «рақиб», «ярок», «зарар» ҳамчун ифодаи хоси мағлубшавӣ аст. Муносибати психологӣ аз тамоми муносибатҳои дигар бо он фарқ меқунад, ки дар он нақши аввали субъекти боҳамтаъсирасони иттилоотиро ба инсон, шахсият додааст. Ҷониборони чунин муносибат, дар воқеъ, дуруст қайд меқунанд, ки яке аз тарафҳои моҳиятии бехатарии иттилоотӣ ба қисмати психологӣ хос аст. Вале тафсири бехатарии иттилоотӣ, ки нуқтаи назари муносибати мазкурро равshan мекарда бошад, ба ақидаи мо, маҳдуд аст, чунки ҳимояи ҳолати психологии инсон дар заминаи таъсири равандҳои иттилоотӣ ҳатмӣ ҳисоб карда мешавад, лекин он унсури ягонаи амнияти иттилоотӣ буда наметавонад.

Қайд кардан муҳим аст, ки таҳқиқоти психологӣ оид ба амнияти иттилоотӣ вақтҳои охир ба таври фаъол сурат гирифта, дар натиҷа самти нави амалияи иҷтимоӣ ва таҳқиқоти илмӣ- амниятии иттилоотӣ- психологӣ ба миён омад.

Агар ба мафҳуми «амнияти иттилоотӣ» возеҳтар назар кунем, ба андешаи муҳаққиқ Шедрин Н.В. розӣ шудан мумкин аст, ки таърихи инсониятро, «аз ҷӯби оддӣ то ҳимояи компьютерӣ ва аз табуи мистикий то системаи асоснокшудаи фалсафию ҳуқуқии бехатарии колективӣ»⁹³ маҳз таърихи таъмини бехатарии он номида аст.

Дар доираи таҳқиқоти иҷтимоӣ-фалсафӣ Атаманов Г.А.⁹⁴ амнияти иттилоотиро ҳамчун натиҷаи бартараф намудани шароитҳои бавучудоварандай хатар муайян меқунад. Мавсүф бар ин ақида аст, ки амнияти иттилоотӣ он гоҳ устувор боқӣ мемонад, ки агар имкониятҳои субъектҳои иҷтимоӣ барои қобилияти коркарди талаботи объективии ба мақсад расидан ва имконияти комёбшавӣ ба он ҳифз карда шавад. Ба андешаи мо, тафсири мазкур комил набуда, норасоии ҷиддӣ дорад, зоро

⁹³ Щедрин Н.В. Введение в правовую теорию мер безопасности. Монография.- Красноярск: издательство Красноярского гос.ун-та.- 1999.- С. 67.

⁹⁴ Атаманов Г.А. Информационная безопасность в современном российском обществе (социально-философский аспект): автореф. дис...канд. социол. наук.- Волгоград, 2006.- 25 с.

дар суботи ичтимоӣ ва талаботи ба он хос, имконияти шаклҳои хатари берунииттилоотӣ мавқеъ дорад, ки ҳамчун натиҷа ҳусусияти хоси ҳудро гум кардааст.

Астахова Л.В.⁹⁵ амнияти иттилоотиро ҳолати ҳифзкунандагии субъект номидааст, ки дар бехатарии иттилоотии субъект ва бехатарии иттилоотӣ-психологӣ ифода мейбад. Ба ақидаи ў, он ба воситаи муайянкуни рефлекторӣ, назорати ягонаи мавҷудияти табиӣ ва инкишоф дар рафти амалинамоии равандҳои иттилоотӣ (ташкилкуни, тасаввуркуни, коркард, гирифтан, додан, ҳифз кардан) ҳам мувофиқи мазмун ва ҳам дар сатҳи намояндагии иттилоот ба даст меояд. Муаллиф қӯшиш намудааст, ки дар мундариҷаи мағҳум аз ҳама муҳим маҷмуи қисматҳои иттилоотӣ- объект, субъект, мақсад, раванд, фаъолият ва воситаро инъикос намояд.

Дар навбати худ Алексенцев А.И.⁹⁶ асоси методологии таърифи моҳияти мағҳуми «амнияти иттилоотӣ»-ро ҳамчун ҳолати муҳити иттилоотӣ тафсир медиҳад, ки қонеъгардонии талаботи иттилоотии субъектҳои муносибати иттилоотӣ, иттилооти бехатар ва ҳимояи субъектҳоро аз таъсири манфии иттилоот таъмин менамояд. Вале ба ақидаи мо, дар ин таъриф низ мушаххасӣ ба назар намерасад. Аз ҷониби дигар, таърифи пешниҳодшуда костагӣ дорад, зоро шарҳу эзоҳи мазмуни «амнияти системаи иттилоот» дар он маҳдуд шуда, ҷандон ба мақсад мувофиқ нест- «амнияти иттилоот» баръакс маънни нисбатан васеътар дорад.

Мусаллам аст, ки таъмини амнияти иттилоотӣ на танҳо муҳофизат аз таҳдиду хатарҳо дар муҳити иттилоотии ҷомеа, инчуни ҳамин гуна рушди мусбати воқеяти иттилоотӣ аст, ки ба раванди иттилоотикунонӣ

⁹⁵ Астахова Л.В. Проблемы культуры информационной безопасности в условиях цифровой экономики // Научно-техническая информация. Серия 1.– 2020.- № 2.- С. 28-37

⁹⁶ Алексенцев А.И. Сущность и соотношение понятий «защита информации», «безопасность информации», «информационная безопасность» // Безопасность информационных технологий. 1999.- № 1.- С. 26-31.

таъсири манфӣ нарасонад. Аз ин рӯ, ин тарафи масъала низ бояд дар тавсифи амният ва амнияти иттилоотӣ ба эътибор гирифта шавад.

Чомеаи инсонӣ ба суйи фазои ягонаи иттилоотии сайёравӣ майл дорад ва он сарҳади давлатиро намепазираад. Зарбае ба он имкон дорад, ки метавонад якбора ба қулли давлатҳои гуногуни ҷаҳон заравор бошад. Аз ин рӯ, амнияти иттилоотиро дар сатҳи глобалий бо ҷидду ҷаҳди тамоми мамлакатҳо таъмин намудан мумкин аст.

Яке аз вазифаҳои бехатарии иттилоотии глобалий барҳам додани «нобаробарии рақами» мебошад. Дар ин раванд бояд ҳақку ҳуқуқи ҳамаи мамлакатҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла Тоҷикистон риоя шавад. Ҳалли масоили таъмини амнияти иттилоотӣ боиси ташаккули фарҳангӣ нави иттилоотӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ мегардад. Иттилооти фарҳангӣ омили муҳимтарини бартарафкунӣ ва пешгирии минбаъда аз таъсири манфии иттилоот мебошад. Фазои иттилоотии глобалий то як андоза ба густариши фарҳангӣ инсонгарои башарият имконият фароҳам меоварад. Фарҳангӣ итилоотии ҷомеа истифодаи захираҳои иттилоотӣ, васоити муосири технологияи иттилоотиро ба манфиати таъмини фаъолияти ҳаётӣ ва ташаккули ҷомеа равона месозад.

Таҳқиқи моҳиятии мағҳуми «бехатарии иттилоотӣ»-ро дар доираи муносибати илмҳои гуманитарӣ ҷамъбаст намуда, қайд кардан зарур аст, ки субъекти муносибати иттилоотӣ ва муҳити иттилоотӣ ҳамчун соҳаи фаъолияти ин субъектҳо, ки бо истифодаи иттилоот алокӣ дорад, дар мағҳуми мазкур ба сифати метаобъекти ҳимоя баромад мекунад.

Ҳамин тарик, таърифи бехатарии иттилоотӣ фарроҳ буда, вобаста ба муносибати методологии муаллифон, мо ҳусусияти нисбатан хоси як қисми онҳоро таҳлил намудем. Аз рӯйи моҳияти худ таърифу тафсирҳои номбаршуда ба якдигар зид нестанд. Масалан, тибқи таҳлили муҳаққиқ Ӣбодов А.Х., амнияти иттилоотӣ, ба маънии васеъ, ҳолати ҳифзкунандагии захираҳои иттилоотӣ, васоити иттилоотӣ ва дастрасӣ ба манбаъҳои иттилоотии ҳар як шаҳрванд, ташкилоти ҷамъиятий ва давлатӣ

мебошад. Ба маъни танг ин муҳаққиқ бехатарии иттилоотиро ҳамчун бехатарии ҳарбӣ муаррифӣ мекунад, ки василаи ҳимояи захираи маълумоти донишҳои иттилоотӣ, донишҳо, восита ва коркарду нигоҳдории иттилоот, ки дар кори ҳарбӣ истифода карда мешавад, ба шумор меравад⁹⁷.

Бехатарии иттилоотиро ҳамчун бехатарии объект дар муҳити иттилоотӣ ва ҳамчун бехатарии соҳаи иттилоот баррасӣ намудан муҳим аст. Таърифи муҳити иттилоотӣ аз ҷониби В.П. Петров⁹⁸ чунин аст: а) маҷмуи субъектҳое мебошад, ки дар амалиёти байниҳамдигарии иттилоотӣ иштирок мекунанд; в) технологияест, ки бевосита алоқамандии иттилоотиро таъмин менамояд. Ин муҳаққиқ таърифи муҳити иттилоотиро саҳе намуда, ба гайр аз маҷмуи субъектҳо ва бевосита иттилооте, ки барои истифодаи субъектҳои алоқамандии иттилоот зарур аст, зерсохтор, ки коркард, ҳифз ва мубодилаи иттилоотро таъмин мекунад, инчунин ба роҳ мондани муносабати ташкилкунӣ, нигоҳдорӣ ва паҳнкуни иттилоотро низ пешниҳод менамояд.

Дар асоси таҳлили дар боло зикршуда мазмuni моҳиятии мағҳуми «бехатарии иттилоотӣ»-ро бо унсурҳои зерин муайян кардан мумкин аст: 1) таъмини бехатарии иттилоот; 2) таъмини бехатарии субъектҳои алоқаманди иттилоот аз робитаҳои иттилоотӣ; 3) қонеъгардонии талаботи иттилоотии субъектҳои бо ҳам алоқаманди иттилоотӣ ба воситai таъмини ҳолати бехатарии муҳити иттилоотӣ.

Ҳамин тариқ, дар таҳқиқоти мо, мазмuni бехатарии иттилоотӣ бо нишонаи сеюм – қонеъгардонии талаботи иттилоотии субъектҳои бо ҳам алоқаманди иттилоотӣ ба воситai таъмини ҳолати бехатарии муҳити иттилоотӣ пурра гардонида шудааст. Аз ҷониби дигра, имрӯз талабот ба иттилоот, ё талаботи иттилоотӣ яке аз мағҳумҳои марказӣ дар назарияи

⁹⁷ Ибодов А.Х. Информационная безопасность: проблемы и её особенности // Вестник ТНУ. Серия гуманитарных наук.- 2015.- №1.- С. 134.

⁹⁸Петров, В. П. Оборонно-конверсионные концепции как социальная потребность государства: автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.11- Социальная философия / В.П. Петров.- Нижний Новгород, 1999.- 49 с.

фаъолияти иттилоотӣ ба шумор меравад, vale то ҳоло таърифи ягонаи талаботи иттилоотӣ, ки мазмуни фарогир дошта бошад, вучуд надорад.

Ҳамин тариқ, вазифаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар он аст, ки шароити беҳтар барои ташкил намудани инфраструктураи иттилоотӣ муҳайё карда шавад, ки унсури асосӣ на компьютер, балки инсон буда, он метавонад ба таври пешрафт ва мувофиқи мақсаду арзишҳои худ амал намояд. Ин ақида дар таҳқиқоти мо ҳамчун риштаи марказии пайвандкунанда ба эътибор гирифта шудааст.

Дар асоси таҳлилҳои дар фавқ овардашуда метавон хулоса намуд, ки амнияти иттилоотӣ ин падидай мураккаби инкишофи чомеаи муосир мебошад, ки барои ташаккули ҳамоҳангии чомеаи иттилоотӣ равона шудааст. Аз ин рӯ, дар асоси омӯзиш ва таҳқиқу баррасии таърифи муҳаққиқон оид ба мағҳуми зикршуда, ба чунин хулоса расидан имкон дорад, ки мағҳуми «камнияти иттилоотӣ» ин ҳолати устувори объектҳо ва субъектҳои иттилоотӣ мебошад, ки барои таъмини иттилооти беҳтар ва ташаккули чомеаи иттилоотӣ равона карда шудаанд. Таъмини амнияти иттилоотӣ бошад, пеш аз ҳама, омӯзиши натиҷаҳои раванди истифодаи технологияи иттилоотӣ дар чомеа ва субъектҳои он буда, таҳқиқи сабабҳои зуҳуроти манфии онро талаб меқунад, ки он дар қисмати ояндаи таҳқиқоти мо зимни таҳлил масъалаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар чомеаи муосири иттилоотӣ инъикоси худро ёфтааст.

1.3. Ташаккули чомеаи иттилоотӣ ҳамчун омили муҳимми таъмини амнияти миллӣ дар шароити таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир

Дар раванди баррасии масоили мубрами фалсафии ташакқул ва рушди чомеаи иттилоотӣ дар системаи амнияти иттилоотии он ба амнияти иттилоотӣ ва мавқei он дар таъмини амнияти миллӣ дикқати маҳсус додан муҳим аст. Таҳлили чунин принсипҳои чомеаи иттилоотӣ, ба монанди маҳфият ва амният ҳангоми истифодаи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ нишон медиҳад, ки онҳо дар таъмини амнияти миллӣ

аҳамияти маҳсус доранд, чунки онҳо мағҳумҳои афзалиятноки чомеаи иттилоотӣ буда, дар системаи он ифодаи маҳсуси худро мейбанд ва амнияти иттилооту шабакаҳо, аутентификатсия (аз юонӣ. authentikos-ҳақиқӣ, асл) эҳтироми ғайрирасмӣ ва ҳимояи ҳуқуқи истеъмолкунандагон, рушди амнияти байналмилалии иттилоотро дар асоси фарҳанги глобалии киберамнияти ва ҳамкориҳои байналмиллалӣ, барои барҳам додани истифодаи имконпазири ТИК бо мақсадҳои ғаразнок ва мувофиқат накардан ба суботу осоиштагии байналмилалӣ ва амниятро таъмин менамоянд⁹⁹.

Концепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши калидии амнияти иттилоотиро дар таъминоти манфиатҳои ҳаётан муҳими мамлакат ва чомеаи иттилоотии дар он ташаккулёбанда дар бар мегирад, зеро, маҳз ба воситаи соҳаҳои номбаршуда пешгирий ва бартарафсозии таҳдид ба амнияти миллӣ дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти давлат ба роҳ монда мешавад. Масъалаи амнияти иттилоотӣ вазифаи муҳимтарин барои чомеаи муосири иттилоотӣ дар доираи таъмини амнияти иттилоотии давлат ба шумор меравад. Аҳамияти пайвандии масъалаҳои амнияти иттилоотӣ дар системаи амнияти миллии давлат яке аз муҳимтарин унсурҳои пойдорӣ ва бехатарии он ба ҳисоб меравад. Амнияти миллӣ, ё ин ки бехатарии миллӣ, ин сатҳи ҳимояти манфиатҳои шахсият, чомеа ва давлат аз таҳдидҳои гуногун дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаётӣ мебошад. Дар ин росто муҳаққиқ Сафиеv К.И. барҳақ қайд мекунад, ки «агар розӣ бошем, ки бехатарӣ ҳолати ҳифзкунандагии манфиатҳои ҳаётан муҳими шахс, чомеа ва давлатро дар назар дошта бошад, пас сухан дар бораи он меравад, ки манфиат ба ҳимоя ниёз дорад»¹⁰⁰.

⁹⁹Полякова Т.С. Информационная безопасность в условиях построения информационного общества в России. М, 2007.- 196 с.- С. 43.

¹⁰⁰Сафиеv К.И. Информационная безопасность: сущность и разнообразие форм проявления // Вестник ТНУ. Серия гуманитарных наук.- Душанбе, 2012.- №2(16). С. 170.

Низоми таъмини амнияти миллӣ дар шароити ташаккули чомеаи иттилоотӣ ва таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир ин системаи мураккаби бисёрдараҷаи функционалӣ буда, дар ҳуд ташкилот, қувваҳо, воситаҳо барои ҳалли вазифаҳо оид ба таъмини амнияти миллиро фаро мегирад¹⁰¹. Дар системаи мазкур субъектҳои асосии амният ин давлат, ташкилотҳои ҳокимияти қонунбарор, судӣ ва иҷроя мебошанд, ки меъёрҳои таъмини амнияти миллиро муайян мекунанд, яъне сарҳади ҳодисаҳои техногенӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва табииӣ, ки метавонанд зарарҳои ҳалокатбори миллӣ расонанд. Дар амал амнияти миллӣ вобаста ба соҳаҳои мушаххаси фаъолияти ҳаётӣ чомеа ба намудҳои зерини амниятӣ-иктисодӣ, иҷтимоӣ, ҳарбӣ, экологӣ ва иттилоотӣ ҷудо мешавад.

Ташаккули парадигмаҳои амнияти миллӣ аз давраи пайдоиши давлат оғоз мешавад, яъне аз он замоне, ки шароити мураккаби таъриҳӣ зарурати ғамхорӣ барои мавҷуд буданро тақозо мекард. Зарурати татбиқи воситаҳо ва дастурҳои таъминкунандай амнияти иттилоотӣ дар чомеаи иттилоотӣ бо ҷиҳатҳои зерин асоснок карда мешавад:

1. Иттилоот ҳамчун моликияти зеҳнӣ.
2. Иттилоот ҳамчун молу маҳсулот.
3. Иттилоот ҳамчун маълумоти тиҷоратӣ.
4. Иттилоот ҳамчун сирри иқтисодӣ-сиёсӣ ва давлатӣ.
5. Иттилоот- объекти даҳолати ғаразнок ва бегарази барномасозон.
6. Инсон ҳамчун омили асосии амнияти иттилоотӣ дар корхонаву ташкилот¹⁰².

Ҳануз Томас Гоббс таълим медод, ки барои таъмини сулҳ ва хотимаёбии ҷанг шаҳрвандон бояд ба давлати тавонои мустақил тобеъ бошанд, то ки дар шароити монархияи консититутсионӣ ҳокимиятдорон,

¹⁰¹Муминов А.И. Религиозный экстремизм: сущность и явления, формы проявления и пути их решения в постоянно меняющемся современном обществе. Монография.- Душанбе, 2017.- 250 с.- С. 175.

¹⁰² Зарипов С.А., Раҳмонов П. Омили инсонӣ ва амнияти иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2015. - №2(25).- С. 106-109.

ё дар шароити демократия шахрвандон олами дохилӣ, ҳаёт ва моликияти худро аз ҳар гуна хатар нигоҳ дошта тавонанд¹⁰³.

Имануэл Кант дар навбати худ амнияти давлатро ҳамчун модели «олами доимӣ», ҳамчун меъёри ахлоқӣ муайян намудааст, ки ба тамоми одамони солимфирӯзӣ хос аст¹⁰⁴. Ба андешаи ў, низоми бомаърифати сиёсӣ бояд бо манфиатҳои миллӣ мутобиқ бошад, онро азnavsозӣ кунад ва ба ҳуқуқи байналмилалӣ тобеъ гардад.

Консепсияи амнияти миллии замони мусоир ва дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ин, одатан, санади сиёсиест, ки роҳи дурусти сиёсати амнияти давлатро нишон медиҳад. Дар ин масъалаи қалидӣ нақши афзояндаи ҳимояи арзишҳои иттилоотӣ ва идоракуни таъсири иттилоотиро дар сатҳи давлатӣ дар раванди таъмини амнияти иттилоотӣ қайд кардан муҳим аст.

Зарурати таҳлили илмию фалсафии муносибатҳои иттилоотӣ, ки ҳусусияти хоси ҳимояи манфиатҳои миллӣ мебошанд, оғози ташаккулёбии раванди таъмини иттилоотӣ ба ҳисоб меравад. Зиддиятҳои иттилоотӣ таърихи қадима дошта, ҳанӯз дар асрҳои IV- V то мелод дар шакли ҳолатҳои рақобатҳои сиёсӣ ва ҳарбӣ зухур мекарданд. Масалан, дар асоси консепсияи мутафаккири чинӣ Сун-Зи назарияи маҳву идоракуни душман ба ин мазмун қарор дорад: «онро дар қапқони манфиат фиреб дода, часурии онро барҳам мезананд ва пеш аз ҳучум қувваи онро сусту афгор мекунанд»¹⁰⁵.

Дар қарни XVI бошад, мутафаккири итолиёвӣ Никколо Макиавелли консепсияи ҳокимијати давлатии иттилоотӣ-психологиро ба вуҷуд овард, ки принсипи ташаккули он муборизаи иттилоотӣ дар соҳаи сиёсӣ буд¹⁰⁶. Илова бар ин, дар таърихи инсоният гузаронидани амалҳои иттилоотӣ-

¹⁰³ Гоббс Т. Левиафан.- М.: Мысль, 2001- 478 с.

¹⁰⁴ Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане.- М.: Наука, 1978.

¹⁰⁵ Сунь-Цзы. Искусство войны / пер. Н. И. Конрад.- М.: Эксмо, 2011.- 480 с.- С. 10.

¹⁰⁶ Макиавелли Н. Государь / под ред. В. П. Бутромеева.- Москва.: Олма Медиа Групп, 2011.- 304 с.

ташвиқотӣ, интихоби классикии аксулииттилоотии миқёси глобалиӣ, ки дар ҳаёти башарият нақши бади худро бозидаанд, хеле зиёд рух додаанд.

Ташаккули нисбатан фаъолонаи ғасбкунӣ тавассути иттилоот ва аслиҳай иттилоотӣ ба қарни XX рост меояд. Дар ин давра ба усулҳои таъсири ҳамлаовар, нақши ташвиқоти иттилоотӣ бузург гардид. Доир ба оғаридан ва истифодабарии воситаи иттилоотии пешқадами шикастдиҳӣ дар ҷаҳон давлати Амрико авлавият дорад, ки ҳуҷумҳои ин абарқудрати дунё ба Гренада, Панама, ҷанг дар Югославия, амалиёти низомӣ дар ҳудуди ҳавзаи Форс, мубориза бо «терроризм» дар Ливия, Сирия, Ирек, Афғонистон ва ғайраҳо мисол шуда метавонанд. Ба ақидаи мо, ба ҷунин ҳуҷумҳо раднашавандагӣ ҳос буда, ин ҷунин андешаест, ки дар асри XXI дар қувваҳои ҳарбии ҳар як мамлакат ба самти доштани бартарии иттилоотӣ, нисбат ба афзоиши миқдори техникаҳои танкию ҳавопаймойӣ, ки дар асри XX дода мешуд, афзалият дода мешавад.

Дар баробари ин, ба андешаи мо, воситаи ахбори оммае, ки фаъолияти иғвобарангезиву иғвоситетӣ даранд, дар ҳақиқат ё амали гурӯҳҳои манфиатҷӯ ва ё таъсири манфии қувваҳои хориҷӣ мебошанд. Аз ин рӯ, масъалаи амнияти иттилоотӣ яке аз масоили муҳими ВАО дар ҷомеаи имрӯзai иттилоотӣ дониста мешавад. Ба ақидаи муҳаққиқи тоҷик Назриева О.Ш. «дар шароити ҳозира омӯзиш ва таҳлили амнияти иттилоотӣ чун ҷузъи асосии амнияти суботи давлат, аҳамияти муҳим пайдо намуда, аз муҳаққиқон масъулияти ҷиддиро талаб мекунад. Ҳусусан, баррасӣ ва арзёбии вазъи имрӯзai фазои иҷтимоӣ, ки хеле печида ва мураккаб аст, нишон медиҳад, ки барои аз ҷониби расонаҳои гуногун дар зехни мардум ҷой намудани тасаввуроти муҳталиф имкониятҳои зиёд вуҷуд дорад»¹⁰⁷.

Назриева О.Ш. барҳақ қайд мекунад, ки проблемаҳои замони муосир ва суботу оромиши ҷомеа, нигоҳдошти манфиатҳои миллиро тақозо

¹⁰⁷ Назриева О.Ш. Инъикоси масоили амнияти иттилоотӣ дар васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳукуки ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2017.- №3(1). - С. 24-28.

менамоянд, ки бояд фаъолияти ВАО дар доираи қонунҳои амалкунанда, барои таҳияи фазои мусбати иттилоотии кишвар ва ба дастгоҳи тавоной хабарӣ мубаддал гардидани он равона гардад. Амнияти иттилоотӣ барои хифзи манфиатҳои миллӣ дар ҷомеа, маҳсусан баъди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, нақши муайянкунанда дорад. Телевизион, радио, рӯзномаву маҷалаҳо ва Интернет дар ҳаёти сиёсии давлат ба ҳар як узви ҷомеа ҳамарӯза таъсиргузор буда, азбаски дар муаррифии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа нақши асосӣ мебозанд, ҷиҳатҳои хосаи тафаккуриро ба вуҷуд меоранд¹⁰⁸. Дар ҳақиқат ҳам, вусъати таъсири ВАО-и беруна низ ба афкори ҷамъиятӣ ва амнияти иттилоотии мамлакат метавонад таҳдид намояд.

Оид ба ҷомеаи иттилоотӣ сухан гуфта, ҳоло дар илм аз истиллоҳи «гегемонизми иттилоотӣ», «таъсири иттилоотӣ», «ҷангӣ иттилоотӣ» «иттилооти рақамӣ», «иттилооти маҷозӣ» истифода мебаранд. Мавҷудияти ин ҳама мубориза бо таҳдидҳои иттилоотиро, ки бевосита ва ё бавосита инсонро фаро мегиранд, масъалаи таъмини амнияти инсон дар ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Ин таҳдидҳо ба бехатарии шаҳс, поймолкунии ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандию иҷимоии онҳо, ҳуқуқҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, саломатӣ ва ғ. буда метавонанд¹⁰⁹. Оқибатҳои зааровари чунин таҳдидҳои иттилоотиро маҳсусан дар Интернет, ки хислати глобалий қасб кардааст, мушоҳида кардан имкон дорад. Ин масъаларо доктори илмҳои фалсафа, профессор Х.М. Зиёй ҷунин шарҳ додааст, ки ҷанбаҳои торику манфии Интернет яке аз мушкилоти ҷаҳонсӯзест, ки дар замони муосир ба муносибатҳои байналмилалии кишварҳо таҳдид намуда, ҳусусияти умумиҷаҳонӣ гирифтааст¹¹⁰.

¹⁰⁸ Назриева О.Ш. Ҳамон ҷо.- С. 26.

¹⁰⁹ Бехбудов Ш.Т. Информационная реальность в парадигме антропологических ценностей человека в современном обществе: дис...кан.филос. наук 09.00.11 / Ш.Т. Бехбудов.- Душанбе.- 2021.- 130 с.

¹¹⁰ Зиёй Х.М. Тоҷикистон ва баъзе масъалаҳои доғи глобалии замони муосир // Ҷомеа ва масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ (маҷмӯаи мақолаҳо).- Душанбе: «Арҷанг», 2020.- С. 75.

Барои равшан намудани ин масъала, хусусиятҳои зерини харобиовари иттилоотии Интернетро таъкид намудан зарур аст аст:

- «Шабакаҳои торик», ки дар майдонҳои интернетӣ (ба мисли фурӯши аслиҳа ва маводи муҳаддир, ташкили амалҳои хакерӣ, ташкили барномаҳои порнографӣ, тиҷорати ғайриқонунӣ ва ғ.) ба амалҳои ғайриқонунӣ даст мезананд;
- воситаи таъсиррасонӣ ба равандҳои ҳаётӣ кишварҳои дигар (рафти интихобот, таъсир ба масоили иқтисодию иҷтимоӣ ва маънавӣ, ташкил намудани гирдиҳамоӣ);
- хуҷумҳои хакерӣ;
- дуздии моликияти зеҳнӣ;
- назоратнашавандагии сомонаҳо ва ғайра.

Соҳторҳои технологияи коммуникативӣ акнун методҳо ва воситаи асосии зарбазанада дар ҷангҳои муосир ба шумор мераванд. Дар замони ҳозира дар адабиёти илмӣ ду самти методологии омӯзиши падидай амнияти иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ ташаккул ёфтааст. Як гурӯҳи мутахассисон ташаккули бехатарии иттилоотиро бо табаддулоти иттилоотӣ дар таърихи тамаддуни инсонӣ дар алоқамандии зич диданд. Чунин баррасӣ онро дар назар дорад, ки дараҷаи амнияти ҷомеа бо сифат ва ҳаҷми иттилооти ба аҳли ҷомеа дастрас, инчунин ба яке аз ҳолатҳои имконпазир вобастагӣ дорад, яъне, бо алтернативаи бевоситай он муайян мегардад.

Муносибати дуюми методологиро дар омӯзиши падидай амнияти иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ Лопатин В.Н. пешниҳод намудааст, ки тибқи он дар таърихи тамаддуни инсонӣ пайдоиши категорияи «амнияти иттилоотӣ» бо пайдоиши васоити робитаи иттилоотӣ ва дарки инсон барои имконияти расонидани заرار ба манфиатҳои шаҳс ё манфиати системаи иҷтимоӣ бо воситаи мубодилаи иттилоотӣ мебошад.

Ба ақидаи муҳаққиқи ватанӣ Назриева О.Ш. дар байн қувваҳои асосии пешбарандай ҳар як ҷамъият инсон чун дорои шуур аст, маҳаки

асосии ҳаракатдиҳандаи ин қувваҳои асосии пешрафти он дониста мешавад, вале ин меъёр, ки табиатан вучуд дорад ва дар зери таъсири қонунҳои объективӣ амал меқунад, дар асри нав ба тарзи сунъӣ дигар карда шуд. Акнун чун инқилоби илмӣ-техникӣ ва ҷомеаи иттилоотӣ ба вучуд омадааст, яке аз хатарҳое, ки масъалаи дигари глобалии ҷаҳонро ба вучуд овардааст, ин ишғол кардани мақоми инсонро чун маҳаки ҳаракатдиҳандаи технологияҳои гуногун, ки ба воситаҳои истеҳсолот дохил мешавад, ба шумор меравад¹¹¹.

Дар доираи ин муносибат барқароршавии амнияти иттилоотӣ аз нуқтаи назари инкишофи технологияи ҳимоя аз ҷониби муҳаққики рус Манойло А.В. ба ҳафт давра ҷудо карда шудааст. Давраи аввали он аз соли 1816 бо қӯшиши муқаррарию табии инсон ва ҷомеа ба хотири ҳимояи иттилоот оид ба ягон хел маълумоти муҳим оғоз шуда, давраи ҳафтумин ва муҳими он аз соли 1985 бо ташаккули шабакаҳои глобалии иттилоотӣ ва барномаҳо оид ба қайҳон сар мешавад. Ин давра амнияти иттилоотӣ дар асоси таҳқурсии технологияи навтарини иттилоотӣ-коммуникативӣ ҳудро муаррифӣ намуда, соҳиби доираи васеи имкониятҳо гардид, ки он ба воситаи шабакаҳои глобалий ва системаи қайҳонӣ амалӣ карда мешавад¹¹².

Мусаллам аст, ки давраҳои мазкур ташаккули системаи глобалии амнияти иттилоотиро барои ҳалли вазифаҳои инсоният дар зери ташаббуси ҳамоҳангсозии байналмилалӣ талаб менамояд. Ба ақидаи мо, муносибати номбаршуда ба омӯзиши масъалаи ташаккули амнияти иттилоотӣ таърихи барқароршавии онро нисбатан аниқу возех менамояд.

Ҳамин тарик, масъалаи таъмини ҳимояи амнияти субъектони муносибати иттилоотӣ, инчунин манфиати онҳо ҳангоми истифодаи системаи иттилоотӣ ва идоракунӣ дар ҷомеаи иттилооти муосир

¹¹¹Назриева О.Ш. Инъикоси масоили амнияти иттилоотӣ дар васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳукуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ. - Душанбе, 2017.- №3(1).- С. 24-28.

¹¹² Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях.- М.: МИФИ, 2003.

меафзояд. Аммо амнияти иттилоотӣ на танҳо падидаи техниқӣ, инчунин падидаи иҷтимоӣ низ мебошад. Онро танҳо бо истифодаи методу воситаи маҳсуси техниқӣ барои ҳимояи иттилоот аз дастрасии ғайрисанксионӣ, горату нобудсозӣ ва ғ. айният додан мумкин нест. Дар чунин вазъ таъмини амнияти иттилоотӣ ин на танҳо ҳимояи иттилоот, инчунин ҷораҳои ташкилию иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва ғ. низ мебошад, ки барои таъмини рушди устувору босуботи ҷомеа равона карда шудааст.

Манфиати ҳаётан муҳими субъектҳои ҷомеа дар он аст, ки қабл аз ҳама дар нигоҳдории сирри маҳфӣ, шахсӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва тарафҳои дигари фаъолияти иттилоотӣ аз истифодаи нобаробари он- нодуруст нишон додани мавод, фошсозӣ, нашри ғайриқонунӣ ва нобудсозии мавод нақши муассир дорад. Ҷунончи Мирзоахмедов Ф. менависад, ҳадафи сиёсати давлатии муҳити иттилооти ҳуқуқӣ ин сохтани системаи умумимиллии автоматии иттилооти худ мебошад, ки ба воситаи он бояд иттилооти ҳуқуқии шаҳрвандон, баландбардории самаранокии ҳуқуқ ва истифодабарии он таъмин ва «зичии ҳуқуқии ҷомеа» пурзӯр гардад¹¹³.

Ҳангоми коркарди муносибатҳо нисбат ба амният дар ҷомеаи иттилоотӣ, аз нигоҳи мо, дар мадди аввал ҳимояи тамоми категорияҳои субъектҳои муносибати иҷтимоӣ аз расонидани заарҳои маънавӣ, моддӣ ва зиёнҳои дигар дар натиҷаи таъсири тасодуфӣ ё пешакӣ муайянкардашуда, яъне барқасдана расонидашаванда меистад. Аз ин рӯ, проблемаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар замони муосир хеле муҳим ба шумор меравад, зоро технологияи иттилоотӣ ба ташаккулёбии инсон ҳамчун шаҳсият таъсир расонида, самти рушди дилҳоҳ ҷомеаро муайян менамояд.

Оид ба амнияти иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ сухан ронда, Собанчеев Р. Ю. муаллифи мақолаи «Падидаи хотира дар давраи бурҳони

¹¹³ Мирзоахмедов Ф. Обеспечение информационной безопасности в правоохранительных органах // Труды Академии МВД Республики Таджикистан.- Душанбе, 2011.- №2(16).- С. 123-133.

тамаддуни техногеній»¹¹⁴ дар асоси таҳлили асарҳои З Фрейд., В Бенямин. ва Г.Г. Шпег ба хулоса меояд, ки нисбати чомеаи анъанавӣ дар тамаддуни муосири техногенӣ тарзи баҳотиргирӣ ва баёдоварӣ ва муносибат ба хотира, даркунини он ҳам дар чомеа ва ҳам дар илм иваз мешавад. Илова бар ин, муҳаққиқ қайд мекунад, ки дар ибтидои асри XXI як қатор таҳдидҳо нисбат ба хотира ҳамчун падидай фарҳангӣ-таъриҳӣ вобаста ба рушди технологияҳои нав ва рақамикунонии ҳамаҷонибаи ба чомеа хос бо гузариш ба фазои пасосаноатӣ пайдо мешавад. Аз ин рӯ, мо ба он андешаҳои муҳаққиқон розӣ ҳастем, ки дар чомеаи муосир муҳити иттилоотиро ба ду қисмати таркибӣ чудо намудаанд: иттилоотӣ-техникӣ (олами техникию технологий ба таври сунъӣ оваридай инсон) ва иттилоотӣ-психологӣ (олами табиати зинда, ки ба он худи инсон низ дохил мешавад)¹¹⁵.

Бояд тазаккур дод, ки ташкили бехатарии иттилоотӣ дар чомеаи иттилоотӣ ду соҳаро дар бар мегирад: техникӣ, ки ба он системаҳои компьютерӣ, шабакаҳои робитавию-телевизионӣ ва сектори бехатарии психологӣ (ақидаи ҷамъиятӣ, арзишҳо, ҳиссиёт ва эҳсосот) дохил мешавад. Бехатарии иттилоотӣ-психологӣ бошад, ин ҳифз намудан аз заرارрасониҳо ба захираҳои миллии иттилоотӣ, инчунин, ба солимии равонии инсон ва чомеа ба сифати арзишҳои муҳими миллӣ ба шумор меравад.

Сабабҳои асосии воридшавии бехатарии иттилоотио психологиро ба сифати қисми таркибии амнияти миллӣ маҳсус қайд менамоем. Дар ин ҳолат объекти асосии ҳимоя шуuri ҷамъиятии аҳолӣ баромад мекунад. Равандҳои зааровари иҷтимоӣ ба воситаи технологияи назорат ва

¹¹⁴ Собанчеев Р. Ю. Феномен памяти в эпоху техногенной цивилизации // Вопросы философии.- 2022.- №3.- С. 71-45.

¹¹⁵ Поздняков А.И. Информационная безопасность // Безопасность.- 1992.- №6; Тонконогов А.В. Информационно-психологическая безопасность в системе духовной безопасности современной России // Власть.- 2010.- №6; Возжеников А.В., Глебов И.Н., Золотарев В.А. Основные концептуальные положения национальной безопасности России в XXI веке.- М.: Эдаспак, 2000; Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Информационно-психологическая безопасность // Безопасность информационных технологий.- 2004.- № 1.

фиребандозии шуури чамъиятӣ нақши таъсиррасонии иттилоотӣ-психологиро мебозанд, ки монеаи фаъолияти беҳтари институтҳои давлатиу иҷтимоӣ мешаванд. Масъалаи мазкур, хусусан, вобаста ба пайдоиши системаи нави таҳдидҳои дохилӣ ва берунии ҷомеа ва шахсият, инчунин амнияти равонии онҳо муҳим мегардад. Соҳаи маънавии ҷомеаи муосир ба сифати объекти таъминоти амнияти миллӣ ниёзи ҳамешагӣ ба ҳимоя дорад. Ба он фарҳанги миллӣ, илм, санъат, таҳсилот, инчунин воситаҳои ахбори омма тааллук дорад, ки барои ҷомеа ҳамчун манбаи асосии маҳсулоти фарҳанги маънавӣ хизмат мекунанд.

Бо мақсади ҳимояи соҳаи маънавиёт ташаккули системаи ҳимоя аз таъсири манғӣ ба шуури чамъиятӣ бо ёрии методҳои муборизаи зидди иттилоотӣ-психологӣ ба роҳ монда мешавад. Ин ҷо ба сифати воситаи асосии таъсиррасонӣ ба инсон истифодаи аслиҳаи ғайримоддӣ баромад мекунад, ки аз методҳои манипулятивӣ бо шуури инсон бо мақсади идоракуни латентӣ (пинҳонӣ) ва бадаҳлоққунонии шахсият истифода карда мешавад.

Муборизаи иттилоотӣ- психология қодир аст, ки тамоми маҳдудияти ҷисмонии намудҳои аслиҳаро бартараф намояд, яъне он новобаста аз боду ҳаво, дар давоми давраи тулонӣ таъсири даҳшатноки ҳудро расонида, бо вучуди ҳамаи он сарфи маводи зиёди моддиро талаб намекунад. Вазифаи асосии стратегии ин ҷанг вайронкунии захираҳои иттилоотии чамъиятӣ ва андешаи одамон нисбат ба яқдигар ва муҳити атроф мебошад. Илова бар ин, проблемаи муҳими ҳимояи амнияти маънавӣ, ки асоси ҳаёти маънавии ҷомеаро ташкил медиҳад, ба ақидаи мо, ин коркарду роҳкушоии арзишҳои ба ҷомеаи мо муҳим ва тозакунӣ аз арзишҳои ба ҷомеаи мо бегона мебошад. Мақсади ҷомеа ва ҳар як шахси ватандӯст монеъшавӣ ба афзалиятҳои ба ҷомеаи мо зарарнок ва бартарӣ додан ба фарҳангу анъанаҳои миллӣ мебошад.

Вобаста ба ташаккули ҳокимияти иттилоотии ҳамаро фарогиранда дар ҷомеаи иттилоотӣ сухан ронда, қайд намудан зарур аст, ки падидаи

номбаршуда ба воситаи чунин усулҳо, ба монанди маҳрум намудан аз ҳуқуқи интихоб намудани иттилоот ва хабари нодуруст расонидан ба аҳолӣ ба миён меояд. Ба андешаи мо, И.А. Василенко ин ҷо ҳақ аст, ки ба ақидаи ӯ маҳз таъсири иттилоотӣ қодир аст, иқтидори асосии геополитикии давлат, ҳуввияти миллӣ, фарҳанг ва ҳолати ахлоқии ғояҳоро тағйир дидад. Таъсири самараноки тарғиботӣ дар таҳкурсии донишҳо дар бораи психологияи «издиҳом», нейропсихологии методҳои фиребдиҳӣ ва психологияи тиббӣ ба роҳ монда мешавад. Самти мазкур механизми муосири ташвиқоти технологияи тасаввуркунанда ва манипулятивиро инъикос мекунад. Муҳофизат кардан аз таъсири ин технология бисёр душвор аст ва ба иттилооти бо чунин технология паҳншаванда муқовимат намудан танҳо дар дараҷаи баланди устувории ҳиссиёт ва низоми равонии шахс амалӣ гардонида мешавад. Аз ин рӯ, дар байни гуногунмазмуниҳои объектҳои таъмини амнияти иттилоотӣ-психологӣ ба ҳайси унсурҳои марказии соҳтории таъсири иттилоотӣ инсон, фард баромад мекунанд¹¹⁶.

Бидуни шубҳа, масъалаи муҳимтарини ҷомеаи муосири иттилоотӣ, амнияти иттилоотӣ-равонии шахсият ба шумор меравад. Дар шароити таҳаввулоти куллии ҷомеаи муосир ҷустуҷӯйи роҳҳои ҳимояи равонии шахс, ҳам аз ҷиҳати амалӣ ва ҳам аз нигоҳи назариявӣ муҳим мебошад. Амнияти иттилоотӣ-равонии шахс ҳамчун ҳифзи равонӣ аз амалҳои гуногуни омилҳои иттилоотӣ ва ташаккул ва коркарди воқеяти он ҳамчун асосҳои самти иттилоотии амали инсонро душворкунанда, инҷунин системаи муносибати субъективӣ- шахсӣ бо худ ва муҳити атроф фаҳмида мешавад.

Ба ҷомеаи иттилоотӣ паҳншавии васеи Интернет ва шиддати муборизаҳои иттилоотӣ дар он хос аст. Аз ин рӯ, мониторинги пайвастаи Интернет яке аз усулҳои босамари пешгириӣ ва роҳандозии муборизаҳои иттилоотӣ дар он мебошад. Аз ҷумла, то ин дам ҷандин ташкилоти

¹¹⁶Василенко И.А. Информационная война как фактор мировой политики. // Государственная служба.- 2009.- №3.- С. 23-29.

байналмилалӣ оид ба осебпазир будани низоми амнияти иттилоотӣ дар мисоли кишвари мо мавод нашр карданд. То кадом андоза тадқиқоти мазкур субъективона ва ё объективӣ мебошанд, муҳим нест, муҳим он аст, ки бояд дар ҳар як кишвар низоми миллии мониторинги шабакаи Интернет мавҷуд бошад, то ҳамасола дараҷаи устуровии иттилоотии он мавриди таҳлилу натиҷагири қарор гирифта, барои ҳалли мушкилоти ҷойдошта тадбирҳо андешида шаванд. Чунин тадбирҳо на танҳо барои мубориза бо таҳдидҳои берунӣ муҳиманд, балки иқдомҳои нигоҳдошти устуровии иттилоотӣ ва ҷиноятҳои шабакавиро, ки аз ҷониби сокинони кишвар анҷом дода мешаванд, пешгири ӯ менамоянд.

Мавҷудияти Интернет дар ҷомеаи иттилоотӣ инсони виртуалиро (мачозиро) ба вуҷуд овардааст. Ҳулосаҳои С. Хоружеро оид ба хусусияти инсони виртуалий ба эътибор гирифта, фаҳмиши виртуалиро ҳамчун «дар ҳама ҷой ширкаткунанда» қабул кардан мумкин аст. *Homo Virtualus*-инсони виртуалий ин навъи инсонест, ки тамоми хусусияти ҷисмонии онро фаро мегирад ва аз хусусияту шароити маҳдудкунанда озод аст. Қӯшишҳои ҳоси он ба қандашавии қонунияти ҳастии таъсиррасонанда, барои амалӣ намудани имкониятҳои ихтиёри «иловагӣ» медиҳад ва ба саҳнаҳои бисёре роҳ дода мешавад. Вале азбаски ҳоҳиши ба фаъолнок шудан надорад, мавҷудият ҳамчун «камалинашуда» баҳогузорӣ карда мешавад. Азбаски мубрамияти ин, на танҳо фикри тоза ва зеҳнӣ аст, *Homo Virtualus* инчунин ирода, этос, эрос ва қувваи сифатии фардӣ ҳосил меқунад. Ӯ қувваю зухуротро ҷорӣ меқунад, лекин ба онҳо хусусияти ҳоҳиши ӣ медиҳаду амалӣ намекунад.

Дар концепсияи Носова Н. бошад, гуфта мешавад, ки виртуал- ин ҳамеша аз доираи ҳаёти худ берун баромадан ва ба ҳосиятҳои одаткунандагӣ, ногаҳонӣ, фрагментарӣ, объективият, тағири мавқеи ҷисмият, шуур, шахсият ва ирода рафтан аст. Воридшавии инсон ба олами виртуалий ҳамеша намоён аст¹¹⁷. Агар барои инсон дар натиҷаи ин ҷаҳон

¹¹⁷ Носов Н. Виртуальная психология.- М.: Аграф, 2000.- 432 с.- С. 64.

дигар шуду зебо гашт, пас инсон дар ҳолати гратуал қарор дорад ва баръакс, агар инсон бори вазнинеро эҳсос мекунад, пас воридшавӣ ба ҳолате, ки онро игратуал меноманд, сурат гирифтааст. Барои тавсиф намудани образи инсони виртуалий пешниҳоди Е. Таратутаро бо таҳлили фарқияти Vir (марди ҳақиқӣ) ва Homo (инсони оддӣ) мисол овардан мумкин аст.

Тавре ки маълум аст, дар фазои иттилоотӣ ва коммуникатсионию сиёсӣ айни замон субъектони нав, ба монанди блогерҳо, подкастерҳо ба сарчашмаҳои мультабари иттилоот мубаддал мешаванд. Ин раванд аз як тараф ҷанбаи мусбат дошта, майдони озодии ақида, андеша ва баёнро тақвият мебахшад, аз ҷониби дигар иттилооти бетаҳрир, назоратнашаванда ва дорои хосияти субъективӣ метавонад аввал ба шуур ва баъдан ба рафтори аудитория таъсири манғӣ расонад. Сухан атрофи он меравад, ки дар шабакаҳои иҷтимоӣ, шаҳс худ муаллиф ва муҳаррир аст. Дар чунин вазъ, ба ақидаи муҳаққиқ Ибодов А.Х., қисмҳои таркибии амнияти иттилоотӣ аз инҳо иборат мешаванд:

- ҳолати бехатарии фазои иттилоотӣ, ки ҳангоми он ташаккул ва рушди он ба манфиати шаҳрванд, ташкилот ва давлат таъмин мегардад;
- ҳолати бехатарии инфрасохтори иттилоотӣ, ки ҳангоми он иттилоот комилан аз рӯйи таъйинот истифода карда мешавад ва ҳангоми истифода ба объект таъсири манғӣ намерасонад;
- ҳолати бехатарии худи иттилоот, ки ҳангоми он чунин хатогии хосиятҳои он, ба монанди маҳфият, яклухтӣ, дастрасӣ инкор ва ё душвор карда мешавад¹¹⁸.

Ҳамин тариқ, агар ба таври умумӣ қайд қунем, ба сифати воситаи таъсири иттилоотӣ-психологӣ васоити ахбори омма, тарбия, таҳсилот, адабиёт, санъат ва муоширати шаҳсиро дар назар дорад. Амнияти иттилоотиро ҳамчун яке аз қисматҳои муҳими системаи амнияти миллӣ ҷудо кардан мумкин аст. Амнияти иттилоотӣ қисми ҷудогонаю таркибӣ

¹¹⁸ Ибодов А.Х. Информационная безопасность: проблемы и её особенности// Вестник ТНУ. Серия гуманитарных наук.- 2015.- №3/7 (179).- С. 138.

ва дар баробари ҳамин бо тамоми намудҳои амният алоқаманд буда, аз дараҷаи таълимоту коркарди бомувафақияти намудҳои дигари он вобастагӣ дорад. Маҳз дар давраи афзоиши бемайлони истифодаи технологияи иттилоотӣ дар тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаётӣ, ҳалли бомуваффақияти проблемаҳо дар соҳаи амнияти иттилоотӣ дар раванди таъмини он фаъолияти нисбатан самаранокро талаб мекунад.

Ба масъалаҳои нисбатан муҳими ташаккули амният дар ҷомеаи иттилоотӣ таваҷҷӯҳ намуда, нақши онро дар раванди таъмини ҳар як намуди амният дар системаи амнияти миллӣ ҷудо кардан имкон дорад, ки яке аз онҳо амнияти мудофиавӣ ба шумор меравад. Амнияти ҳарбӣ дар ҷомеаи муосир бе рушди амнияти иттилоотӣ ва алоқамандии байни онҳо тасаввурнашаванда аст. Амнияти ҳарбии ҷомеа имрӯзҳо аз ҳисоби воридшавии технологияи нави иттилоотӣ ҳамаҷониба таъмин карда мешавад. Системаҳои муҳимтарини давлатӣ, ки аз васоити технологияи ҳарбӣ ва системаи идорақунӣ иборатанд, дараҷаи баланди компьютерикуниро соҳиб шудаанд, ки дараҷаи ҳассоси он аз таъсири аслиҳаи иттилоотӣ ҳам дар давраи осоишта ва ҳам дар давраи ҷанг иборат аст.

Дар ин самт С.П. Росторгуев дар бораи шакли нави ҷанг, ки ба таъсири пӯшида ва кушодай байни системаҳое, ки иттилооти асоснок дорад, сухан меронад ва ҷангҳои иттилоотӣ ва алгоритмҳои онро аз истифодаи захираҳои иттилоотиро ба сифати методҳо ва шаклҳои аслиҳа ҳамчун муқовимат ва ҳуҷуми самаранок муайян менамояд¹¹⁹. Акнун дар тули ҳаёти як насл дар доираи фаъолияти самараноки меҳнатии инсон дар соҳаи пешқадами истехсолот ивазшавии якчанд «насли» техникӣ ба вуҷуд меояд ва ин раванд ҳаёти иқтисодиро дар умум фаро мегирад. Раванди навшавии босуръату доимии истехсолот ногузир аст, дар ҳоле, ки фарсадашавии ҷисмонии таҷхизот нисбат ба ахлоқи дар дониш таҷасумёфта сусттар сурат мегирад. Албатта, ибораи «кӯҳнашавии

¹¹⁹ Росторгуев С.П. Информационная война. Проблемы и модели // Экзистенциальная математика.- М, 2006.- 240 с.- С. 86.

дениш» дар ҳолати мазкур ба маънои маҷозӣ истифода бурда мешавад, чунки дениши бо илм устуворшуда умри дароз дорад. Бозёфтҳои бузурги илмӣ аз ҷониби мутафаккирон то ҳол арзиши илмию амалии худашонро аз даст надодаанд. Инчо сухан дар бораи он меравад, ки дар натиҷаи афзоиши босуръати ҳачми иттилооти илмӣ-техникӣ дар муҳлати муайяни минбаъда нисбат ба аввали афзоиши дениш ба вуқӯъ мепайвандад. Он ҷи қи ба «дениши зинда» нисбат дода мешавад, дар шароити зудивазшавандай «наслҳо»-и мошин ва афзоиши босуръати денишҳо боиси боз ҳам васеътар шудани доираи ихтисосҳое мегардад, ки мутахассисони онҳо минбаъд дар давоми фаъолияти ҳаётиашон дар бозори меҳнати замони ҷаҳонишавӣ наметавонанд, ки танҳо ба денишҳои қасбии пештара гирифтаашон қаноат кунанд.

Ҳамин тариқ, меъёри асосии рушди доимоафзояндаи ҷомеа дар ҳадди ниҳоӣ, дениш бо шаклҳои худ- воситаю таҷхизоти доимо тағйирёбанда ва истеҳсолоти «зинда» аст, ки барандагони он одамону истеҳсолот бо денишу салоҳиятнокӣ, малака, таҷриба ва қобилияти қасбӣ мебошанд. Ин меъёр, дар ҳамаи зинаҳои рушди тамаддун истифода мешавад ва барои таърихи ҷаҳонӣ куллӣ, универсалӣ мебошад.

Оид ба ҷангҳои иттилоотӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ рузноманигор ва коршиноси масоили иҷтимоӣ, муҳаққиқ Ҷовид Муқим қайд мекунад, ки «Ҷанги иттилоотӣ ин таъсиррасонии нақшавӣ ба тамоми системаи иттилоотиву иртиботии душман ва давлатҳои бетараф ба мақсади ташаккул додани фазои мусоиди ҷаҳонии иттилоотӣ барои гузаронидани амалиёти сиёсӣ мебошад, ки назорати аксари ин фазоро таъмин менамояд»¹²⁰. Ҷанги иттилоотӣ хоси мамлакату неруҳои қудратманди ҷаҳон ба хотири амалисозии ҳадафҳои геополитикиашон ба ҳисоб меравад.

Дар ҷомеаи иттилоотӣ, дарвоҷеъ, амалиёти тамаддунӣ ба умқи маънавиёт расидааст, ки арзишҳоро ба вучуд оварда, дар ҳолати

¹²⁰ Ҷовид Муқим. Сиёsat ва ҷанги иттилоотӣ.- Душанбе: “Деваштич”, 2002.- 71 с.

азнавивазкунии барномасозии шуuri оммавии миллат дар раванди چангҳои иттилоотӣ усулҳое, ки тарҳи эҳсосӣ доранд, масалан фарҳанги оммавӣ, динӣ, санъат, анъанаҳо нисбатан самаранок мешаванд. Ба ақидаи мо, истифодаи чунин барномасозӣ, аз ҷумла, дар раванди барҳамхӯрии ИЧШС нақши калидӣ бозида буд.

Ҳамин тариқ, таъсири иттилоотии хусусияти мақсаднокдошта ба барандагони арзишҳои маънавӣ дар симои инсон, давлат ва тамоми инсоният бе оқибат намемонад. Натиҷаи воридшавии он ба соҳаи маънавиёт, ки нобудшавии фарҳанг мебошад, ба буҳрони ташаккули тамаддуни инсонӣ бурда мерасонад. Азбаски ҷомеа системаи яклкуҳт аст, он үнсурҳое, ки ба низом дароварда шудаанд ва ба яқдигар вобастаанд, барои вайронкунии чунин системаҳои иҷтимоӣ үнсурҳои калидиро талаб меқунанд, ки ба ҳолати вайроншавӣ оварда мерасонанд. Тибқи концепсияи синергетикӣ мағҳуми ҳудташаккулёбӣ ва сифати соҳтори дисипативӣ (аз лотинӣ *dissipatio*- пароканда кардан, нобуд кардан) пешниҳод карда шудааст, ки дар зери таъсири муҳити беруна мемонад. Дар ҳолати мазкур ҳама гуна таъсирнокии иттилоотӣ самаранок ба шумор меравад, агар механизми ҳудвайроншавӣ дар давраи бифуркатсия (аз лотинӣ *bifurcus*- ҳама намуди таҷдиди сифатӣ ё метаморфозӣ объектҳои гуногун ҳангоми тағйир додани нишондиҳандаҳое, ки ба онҳо вобастаанд) фаъол бошад, яъне дар давраи ноустувории маҳсуси системаи иҷтимоӣ қарор дошта бошад. Ҳосияти номбаршуда дар асоси принсипҳои бурдани چангҳои иттилоотӣ ба роҳ монда шудааст. Аз гуфтаҳои боло ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки таъмини амнияти давлат дар соҳаи мудофиа аз дараҷи рушди амнияти иттилоотӣ вобастагӣ дорад.

Қисмати дигари амнияти миллӣ- ин амнияти иқтисодӣ мебошад. Намуди нави иттилооти иқтисодӣ ин натиҷаи инкишофи имкониятҳои технологияи иттилоотӣ, афзоиши талаботи аҳолӣ ба хизматрасониҳои иттилоотӣ ва ташаккули системаҳои ҷаҳонии иттилоотӣ-телекомуникатсионӣ мебошад. Он истеҳсоли технологияи иттилоотӣ,

воситаҳои робитавӣ ва технологияи додани маълумоту маводҳо, пешниҳоди хизматрасонии иттилоотӣ ва истеҳсоли маҳсулоти иттилоотиро дар бар мегирад. Нақши иқтисоди иттилоотӣ аз он сабаб бузург аст, ки ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъсир мерасонад. Ташаккули иқтисоди иттилоотӣ барои сиёсати геополитикии давлат аҳамияти маҳсусан бузург дорад. Аз ин рӯ, дар ташаккули иқтисодӣ-иҷтимоии дилҳоҳ давлат он аҳамияти маҳсуси стратегӣ дошта, нисбат ба ҳуд дар тамоми сатҳҳо диққати аввалиндараҷаро талаб меқунад.

Бешубҳа, таъриҳ нишон медиҳад, ки пешрафти технологӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ бо сабаби он ба ин гуна тавоной соҳиб шуданд, ки онҳо дар ташаккули иқтидори иқтисоди иттилоотӣ саҳми арзандай ҳудро гузоштанд. Чунин амалияҳо ғояҳоро дар бораи он, ки бе иқтисодиёти рушдёбандай иттилоотӣ таъмини бехатарии иқтисодии давлатӣ номумкин аст, тасдиқ менамояд. Дар навбати ҳуд ташаккули фазои глобалии иттилоотӣ, ки дар асоси он шабакаҳои компьютерӣ қарор доранд, дар раванди таъмини бехатарии иқтисодӣ дар назди давлат як қатор масъалаҳои муҳим мегузорад. Масъалаи мазкур ба методҳо ва технологияҳои ҳимояи захираҳои иттилоотӣ, ки дар атрофи шабакаҳои иттилоотӣ муттаҳид гаштаанд, таллуқ дорад. Ин вазъият бо ташаккули сиёсати иттилоотии давлат оид ба таъмини ҳифзкунандагии манфиатҳои ҳаётан муҳими мамлакат дар соҳаи амнияти иттилоотӣ алоқаманд аст ва ба андешаи муҳаққиқон истифодаи он афзоиши бемайлон дорад.

Дар баробари ин, дар ҷомеаи иттилоотӣ вазифаи асосии вакоити аҳбори омма дар амалий намудани ҳарчи шаффоғияти бештари фаъолияти тамоми соҳторҳои ҳокимијат ва солимгардонии муносибатҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар чунин ҷомеа сӯиистифода аз иттилоот таассуроти манфии аҳолиро ба миён оварда, дар баъзе ҳолатҳо ба вазъи ноҳуши иҷтимоӣ-сиёсӣ дар ҷомеа мусоидат меқунад мерасонад. Аз ин лиҳоз, коркарди antimанипуляторҳо вазифаи муҳими дастаҷамъонаи муассисаҳои

таҳқиқотии илмӣ технологияи баланди гуманитарию иҷтимоӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ мебошад.

Ба андешаи мо, дар вазъияти имрӯза технологияи нави иттилоотӣ ва иртиботӣ ба паҳншавӣ ва расонидани иттилоот таъсири қатъӣ мерасонад. Албатта, сухан дар бораи ҷаҳонишавии иттилооти омма ва ғайриоммавӣ гардонидани он меравад. Ин гуна шароитҳо фазои навро қушода, манзараи робитавиро тағиیر медиҳанд. Вобаста ба ин нақши воситаи иттилооти оммавӣ аз нигоҳи амаликуни ҷомеаи иттилоотӣ ва шаҳрвандӣ бояд баланд бардошта шавад.

Хулоса, барои ҷомеаи иттилоотии шаҳрвандӣ ва ташаккули муносибатҳои солими иҷтимоӣ муҳите зарур аст, ки ба вучуд овардани баҳогузории фаъолияти ҳокимият, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, иқтисодиёт, институтҳои иҷтимоиро имкон диҳад. Васоити ахбори омма аз бисёр ҷиҳат унсури муҳими ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор мераванд. Дар ҷунин вазъ ташаккули ақидаи ҷамъиятӣ ҳамчун олати муҳим боқӣ монда, дар тамоми падидаҳои иҷтимоӣ, ҷамъиятӣ ва фарҳангӣ омили муҳим ба шумор меравад.

Имрӯзҳо, дар ҳақиқат, васоити ахбори омма соҳтори ягонаи қонеъкунандай талаботи иттилоотии аҳолӣ дар хабарҳою навовариҳои оҳирин дар олам, мамлакат, минтақаҳо мебошанд. Аз ин рӯ, доир ба дараҷаи боварӣ ба иттилооти ба наворгирифташаванда ё сабтшуда ва сифати он савол ба миён меояд. Воситаи иттилоотӣ, ки ахборро пешниҳод мекунад, имрӯз метавонад ҳамчун қуввае баромад кунад, ки ба ҷомеа таъсири бонизому босубот расонад ё ин ки боиси таркиши иҷтимоӣ гардад. Бо ҳамин сабаб иттилоъдиҳанда бояд мутахассиси касби ҳуд бошад ва набояд ба ҳатоғӣ роҳ диҳад, зоро иттилоот дар як муддати кӯтоҳ, зуд ба гӯшу ҳуши мардум мерасад.

Ҳамин тарик, дар ҷомеаи иттилоотӣ бе ташаккули сатҳи мувофиқи амнияти иттилоотӣ ба сатҳи даркории амнияти иҷтимоӣ расидан ғайриимкон аст. Масъалаи дигар сатҳи глобалий бошад, имрӯз дар ҷомеа

масъалаи таъмини амнияти экологӣ мебошад. Технологияи нав дар худ таҳдидҳои боварнокарданӣ ба саломатии инсон ва ҳолати муҳити атрофро ба бор меоварад. Масалан, вайроншавии қабати озонӣ, таъсири баръакси дорувориҳо, истифодаи намудҳои нави аслиҳа, ифлосшавии муҳит, воридшавии маҳсулотҳои сунъӣ ва фоҷеаҳои техногенӣ, ба монанди ҳодисаҳои Чернобил, Бохнал, Фукусима ва ғ. аз омилиҳои ба амният таъсиррасон мебошанд.

Тибқи ақида ва андешаҳои муҳаққиқони дар боло зикршуда, дар зери мағҳуми амнияти экологӣ раванди ҳимояи давлат, ҷомеа, шахсият, инчунин муҳити иҳоташудаи табиат аз таҳдидҳои воқеӣ ё антропогенӣ дошта дар назар дошта мешавад, ки ба биосфера таъсири бевосита доранд. Ташаккули ҷомеаи ба истисмори захираҳои табиӣ нигаронидашуда, ба ҳатари воқеии ҳам антропологӣ ва ҳам фоҷеаи экологӣ оварда мерасонад. Аз ин ҷост, ки таъмини амнияти иттилоотӣ роҳи беҳтарини ташаккули ҷомеа, устуворӣ ва пойдории он мебошад.

Қобили зикр аст, ки дар адабиёти илмӣ иттилоотиқунонии ҷомеа асосан ҳамчун раванди мусбат муаррифӣ шудааст, вале бояд қайд намоем, ки дар ин раванд үнсурҳои манғӣ ҳам вучуд доранд. Масалан, баъзе фардҳои дорои донишу қобилияти баланди иттилоотӣ ҳастанд, ки иттилоот ва захираҳои иттилоотиро бо расонидани зарар ба манфиатҳои субъектони дигар ва танҳо ба манфиати худ истифода мебаранд. Дар ин сурат таҳдиду ҳатарҳои иттилоотии пайдошуда проблемаи таъмини амнияти шахс, ҷомеа ва давлатро ба вучуд меоваранд.

Зуҳуроти амнияти иттилоотиро ҳамчун натиҷаи воқеии устувории ҷомеаи иттилоотӣ таҳқиқ намуда, ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки ҳимояи боэътимод аз таваккал, ҳатару таҳдидҳо кори муҳими дилҳоҳ субъект мебошад, ки ба муҳити иттилоотӣ вобастагӣ дорад¹²¹. Ба чунин муҳит дилҳоҳ истеҳсолкунанда, паҳнкунанда ва истифодабарандай иттилоот дучор мешавад. Бо ин роҳ амнияти иттилоотӣ ба унсури муҳими

¹²¹ Марков А.А. Информационное общество. Информационное безопасность. Информационные войны / А.А. Марков, С.Б. Быстрянцев, Г.В. Краснова. СПб.: Издательство: СПбГЭУ, 2019.- 124 с.

амнияти миллӣ табдил меёбад. Аз ин рӯ, рушди инсониятро ба иттилооте мансуб доистан мумкин аст, ки ҳамчун манбаъ ва захираи стратегӣ ба шумор меравад.

Оид ба ҷомеааи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ дар он сухан ронда, бояд ёдрас шуд, ки дар оғози асри XXI дар воқеяти иҷтимоӣ тағйироти куллӣ ба миён омад, ки бо равандҳои ҷаҳонишавию модернизатсионӣ дар соҳаҳои гуногуни фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, аз ҷумла воридшавии технологияҳои нави иттилоотӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ асосноқ мешавад. Шабакаҳои глобалии компьютерӣ ва рамзигардонию рақамигардонии фазои иҷтимоӣ ба ҷомеа тағйироти зиёди иҷтимоӣ ворид намуд, вале дар баробари ҳамаи ин ба мустақилият ва ҳувияти миллӣ таҳдиду хатарҳои нав низ эҷод гардиданд. Бо ҳамин сабаб ҳамаи он дигаргуниҳои инқилоби иттилоотӣ, рушди технологияи иттилоотӣ, системаҳои коммуникативӣ ва технологӣ, ки аз ҷониби соҳторҳои давлатиу ҷамъиятӣ ба низом дароварда намешаванд, метавонанд ба тағйироти соҳтори ҷамъиятӣ оварда расонанд.

Дар баробари ин, имрӯзҳо технологияи иттилоотӣ яке аз самтҳои намоёни стратегӣ дар рушди фазои иҷтимоии муосир буда, дараҷаи ҷалбашавии ҷомеа ва давлат дар шабакаҳои глобалии иттилоотӣ меъёри асосии рушди ҷомеаи иттилоотӣ, шаҳрвандӣ, давлат ва шаҳрвандони он шудааст. Аз беҳтарин нишондиҳандаҳои ин шакли ҷомеа барқароркуни бозори иттилоотӣ-технологӣ ва табдил додани захираҳои иттилоотӣ ба захираҳои воқеии давлат ба шумор меравад. Гирифтани расонидани иттилоот, афзалияти технологияи баландсуръати иттилоотӣ, такмилёбии мунтазам ва дастрасии инсон ба он бартарии ҷомеаи иттилоотиро нисбат ба саноатӣ афзуда, ҷомеаро аз технологияи муосири иттилоотӣ вобаста менамояд.

Дар ҷомеаи иттилоотӣ рушди иттилооти шабакавӣ ва системаҳои коммуникативӣ ба таҳавуллоти дилҳоҳ соҳтори иҷтимоӣ оварда мерасонад, тамоюли иттилоотии равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ сарҳади

давлатхоро рахна мекунад. Дар чунин вазъ имкониятҳои алоқамандии омилҳои иҷтимоию сиёсии назаратнашавандай ниҳодҳои давлатӣ васеъ ва бештар мешаванд. Ҳоло рушди фазои иттилоотӣ барои нигоҳдорӣ ва таъмини амнияти давлатӣ таҳқими амнияти иттилоотиро ҳамчун ҷузъи таркибии он зарур мешуморад. Шарти зарурии озодӣ ва амният дар ҷорӣ намудани технологияи муосири рақамии телекоммуникатсионӣ ба шумор меравад, зеро дилҳоҳ қашфиёту навоварӣ, агарчи ба манфиати инсон равона шуда бошад ҳам, дар ҳолати бенazoratӣ ва ба эътибор нағирифтани паҳлӯҳои амниятии метавонад зарари ҷиддӣ расонад.

Ҳамин тариқ, андешаҳои дар боло зикршударо ҷамъбаст намуда, хулоса кардан мумкин аст, ки амнияти иттилоотӣ яке аз қисматҳои муҳими амнияти миллӣ буда, дар замони муосир афзалиятнокии он дар ҷойи аввал гузошта мешавад. Ин маънои онро дорад, ки амнияти миллӣ асосан, аз таъмини амнияти иттилоотӣ вобастагӣ дошта ин вобастагӣ дар шароити баландшавии иқтисоди мамлакат факат меафзояд. Аз ин рӯ, ҷомеаи иттилооти муосир наметавонад масоили истифодаи аслиҳаи иттилоотӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллиро дар соҳаи мазкур сарфи назар кунад. Бо ҳамин сабаб, вазифаи афзалиятноки ҳар як давлат ҳарчи зудтар ворид шудан ба ҷомеаи иттилоотӣ ва ҳифзи фазои иҷтимоӣ-фарҳангии худ аз таъсири бади равандҳои технологияи ҷаҳонишавӣ мебошад.

Дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ, ҷаҳонишавӣ ва таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир тавассути рушди системаи технологияи такмилёфтаи телекоммуникатсионӣ қарҳатӣ барҳам мегӯрад, вале ҳамзамон ҳамаи ин ба ҳалли тарзи ҳаёти анъанавии одамон монеа мешавад. Ҷомеае, ки дар он озодии иттилоот маҳдуд аст, дар бораи ришваситонӣ ва вайронкуни хукуқҳои дигари инсонӣ ҳомӯш мемонад. Ҷараёни иттилоотӣ маълумотро дар бораи ҷиноятҳо ошкор намуда, сатҳи ҷинояткориро дар ҷомеа коҳиш медиҳад. Дар ин самт сифати таҷҳизоти техникий барои амиқ намудани иттилоот хеле беҳтар шудааст.

Бояд тазаккур дод, ки баъди ташаккули чомеаи иттилоотӣ бартараф намудани тамоюли зидди демократӣ ва қонунвайронкунӣ на танҳо масъулияти кишварҳои тараққикарда гардид, зоро ҳоло ба шарофати рушди технологияи рақамӣ ва рамзишавӣ сифатҳои фардии инсон ба қулли чомеаи ҷаҳонӣ дар як лаҳза маълум мегардад. Яъне, дар қутоҳтарин муҳлат доир ба сифату қобилияти инсон маълумоти амиқ аён мешавад¹²². Ин вазифаи асосии дилҳоҳ чомеае мебошад, ки бо роҳи рушди демократӣ қадам мегузорад.

Аз ҷониби дигар, воридшавӣ ба фазои глобалии иттилоотӣ ва ташаккули чомеаи иттилоотӣ на бояд ба мустақилияти иттилоотии давлат таъсири манғӣ расонад, зоро ҳолати амнияти иттилоотӣ бештар аз суръат ва масоҳати ташаккули фазои муосири иттилоотӣ, инчунин ташкил намудани механизми ҳимоякунандагии он вобастагӣ дорад. Пешгириӣ ва ҳимоя аз зухуроти гуногун дар фазои иттилоотӣ, таъсири ниҳоӣ ба фазои иттилоотӣ, паст намудани оқибатҳои ногувори модернизатсияи иттилоотӣ, ташкил ва ҳимоя намудани иттилооти рақамӣ аз вазифаҳои муҳими таъмини амнияти иттилоотӣ дар чомеаи иттилоотӣ мебошад.

Дар мачмуъ, дар шароити ташаккули чомеаи иттилоотӣ ва таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир давлатҳои тараққикардаи ҷаҳон қӯшиш менамоянд, ки намудҳои гуногуни системаи паҳнкунии иттилоотро дар Интернет истифода намуда, онро ба таври қонунӣ устувор намоянд. Чунин амал дар Тоҷикистони соҳибистиқлол низ бомаром идома дорад, зоро таъмини амнияти иттилоотӣ дар чомеаи Тоҷикистон дар рушду нумуи он нақши муҳимро мебозад ва аз ин рӯ, ҷанбаҳои гуногуни ин масъалаи мураккаб дар фаслҳои минбаъдаи таҳқиқоти мо баррасӣ ва таҳлил карда мешавад.

¹²² Лисенкова А. А. Трансформация идентичности в цифровую эпоху // Философия и культура.- 2020.- №3.- С. 65-74.

БОБИ П. ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛИ ЧОМЕАИ ИТТИЛООТИЙ ДАР ТОЧИКИСТОНИ МУОСИР

2.1. Рушди технологияҳои иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва таъсири он ба раванди ташаккули чомеаи иттилоотӣ

Чуноне ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, технологияи иттилоотӣ дар шароити муосир ба сифати барандаи асосии дигаргуниҳои чомеаи пасосаноатӣ ва иттилоотӣ баромад мекунад ва масоили таъмини амнияти он яке аз шартҳои муҳими рушди чомеаи муосири Тоҷикистон ба шумор меравад. Ҷанд даҳсола пеш технологияи иттилоотӣ ҳамчун усулҳо, воситаҳо ва методҳои истифодай воситаҳои технологияи ҳисоббарор ҳангоми иҷрои вазифаҳои ҷамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва истифодай маҳсулот дар назар дошта шуда буд. Дар замони муосир технологияи иттилоотӣ вазифаҳои бештар ва вобаста ба функцияҳои номбаршуда маънои васеътарро қасб кардааст.

Вобаста ба ин қобили зикр аст, ки муҳаққиқони россиягӣ С.И. Некрасов ва Н.А. Некрасова таҳти мағҳуми технологияи иттилоотӣ гурӯҳи васеи соҳаи фаъолиятро мефаҳмиданд, ки ба технологияи идоракунӣ, ҷамъоварӣ, коркард ва додани иттилоот дар чомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ мансуб аст¹²³. Дар чунин фаҳмиш аз таҳқиқи илмӣ гузаронидани нақши воситаҳои иттилоотӣ дар раванди инкишофи чомеаи муосир, ки аз ин технология вобастагии зич дорад, имконият медиҳад, ки низоми пешрафти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ дар чомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ муайян ва самаранок ҳал карда шавад.

Мусаллам аст, ки амалӣ намудан ва ҷорӣ кардани вasoитi иттилоотӣ, низоми иттилоотӣ ва рушди маҷмуавии он, инчунин сатҳи фарогирии васеи технологияи иттилоотӣ-коммуникативии рақамиӣ дар муҳити иҷтимоии Тоҷикистони муосир ба ташаккули чомеаи иттилоотӣ оварда мерасонад. Замони муосир тақозои онро дорад, ки сатҳи рушди чомеа, ташаккули сохтори иттилоотӣ, боҳамтаъсиррасонӣ ва муносибати

¹²³ Некрасов С.И., Некрасова Н.А. Философия науки и техники: тематический словарь-справочник.- Орёл: ОГУ, 2010.- 289 с.- С. 270.

байниҳамдигарии иҷтимоӣ, ки ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд, ҳаматарафа таҳқиқ карда шавад. Дар ин самт муҳаққики тоҷик Гулӯв С.А. андеша дорад, ки иттилоотикунонӣ, компьютерикунонӣ ва автоматикунонӣ равандҳои ҷамъиятӣ заминай асосии ҷудонашавандай иҷтимоӣ-технологии ҷомеаи иттилоотӣ ба шумор меравад ва бо гурӯҳҳои муҳталифи омилҳо дар алоқамандии байниҳамдигариянд¹²⁴.

Дар баробари ин, ташаккули васоити илмӣ-техникӣ ба рушди ҷомеаи инсонӣ, аз ҷумла ба Тоҷикистони муосир таъсири қалони иҷтимоӣ расонида, дар натиҷаи он ҳолати иҷтимоии ҷомеа, соҳтор ва муносабати байниҳамдигарии иҷтимоӣ ба кулӣ тағиیر меёбад¹²⁵. Дар кишвари мо дар ин самт дар натиҷаи тағиироти иҷтимоӣ, ки дар зери таъсири воситаҳои илмӣ-техникӣ ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ба миён меояд, ҳолату соҳтори ҷомеаи муосир дигаргун шуда, шаклҳои нави муносабати ҷамъиятӣ ба вучуд меоянд. Чунин раванд муносабати нави ҷамъиятии иҷтимоӣ-иттилоотиро талаб мекунад, ки он ба такмилдиҳии худи субъект равона шудааст. Ин гуна омилҳои технологӣ дигаргуниҳои иҷтимоиро ба вучуд меоранд, ки ба воситаи онҳо дар ҷомеаи муосир таҳаввулот ба вучуд меояд. Дар чунин вазъ омили нахустине, ки ҳангоми ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири рушди васоити илмӣ-техникӣ ба вучуд меояд, ин омили рамзи мебошад, ки тағиироти семантиկӣ ва прагматикиро тақозо мекунад.

Рушди технологияи иттилоотӣ муҳим буда, он истифодаи маҷмуавии технологияи компьютерӣ, телекоммуникативӣ ва микроэлектрониро талаб мекунад, ки барои ҷамъоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва додани иттилоот истифода мешавад. Дар робита ба ин дар тамаддуни техногенӣ на танҳо нигаҳдории хотира, инчунин қобилияти ба хотироварӣ низ иваз мешавад.

¹²⁴ Гулӯв С.А. Социальные изменения и факторы формирования информационного общества в Республике Таджикистан // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- 2013.- №3/2 (108) - С. 100.

¹²⁵ Гулӯв С.А. Ҳамон ҷо.

Аз ин рӯ, имрӯз барои системаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон низ соҳтори комили концептуалӣ зарур аст, зеро баҳотироварӣ айнияти мағҳуми «фаъолнокӣ» шудааст. Барои мисол метавон қайд кард, ки то охирҳои асри XX дар таълимгоҳҳо гузаштаро бо роҳи анъанавию интизомӣ ва усулҳои байнифаний меомӯҳтанд. Ҳоло мағҳумҳои «менталий», «ҳотираи сунъӣ» пайдо шуда, усулҳои нави ташаккули хотираро истифода менамоянд.

Вобаста ба масъалаи матраҳшуда бояд тазаккур дод, ки М. Фуко назарияи «Меъмории хотира» ва П. Нор муносабати навро ба таъриҳ ворид намуда, дар бораи «Ҷойгоҳи хотира» сухан меронанд, Т.Г. Шедрик бошад, барои таҳлили анъанаҳои зеҳнию экзистенсионалии фалсафа мағҳуми «захираи давр»-ро истифода менамояд.

Омили дуюм, ки ҳангоми ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар зери таъсири рушди васоити илмӣ-техникӣ ба вучуд меояд, ин тағиироти прагматикӣ мебошад, ки омили семиотикиро пурзӯртар намуда, ба ҳолати ҷомеаи муосир таъсири қалони маънавию фарҳангӣ мерасонад.

Яке аз омилҳои дигари рушди технологияи иттилоотӣ ба ғайр аз коркард, нигоҳдорӣ ва додани иттилоот ин такмили технологиҳо ҳуди қувваи ҳаракатдиҳандай он, субъект, яъне инсон мебошад. Муҳаққиқ Бехбудов Ш.Т. ин масъаларо муфассал таҳлил намуда, қайд мекунад, ки «мубориза бо таҳдидҳои амниятӣ, ки ба инсон, як шаҳси оддӣ, мустақиман ё ғайримустақим даҳл доранд, як мушкилии амнияти инсон дар ҷомеаи иттилоотии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад»¹²⁶.

Ҳамзамон, тағиироти маънавӣ, ин омили ҳалкунандай тағиироти ҳолати иҷтимоии ҷомеаи иттилоотӣ мебошад, ки ба воситаи медиа-технология ба амал бароварда мешавад. Дар замони ҳозира истифодаи медиа-технология хусусияти оммавӣ пайдо намуда, ҳолати маънавии фардро ба куллӣ дар ҷомеаи инсонӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон тағиир дод.

¹²⁶ Бехбудов Ш.Т. Информационная реальность в парадигме антропологических ценностей человека в современном обществе: автореф...кан.филос. наук 09.00.11 / Ш.Т. Бехбудов.- Душанбе, 2021.- 26 с.

Дар тамаддуни муосири техногенӣ инчунин хотираи матнӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, месенҷеру суроғаҳои электронӣ гузашта мешавад, ки дар шакли навиштаҷот, аксҳо ва наворҳо нигоҳ дошта мешаванд. Ҳамаи ин ба хотираи мустақилу фардӣ ва таҳавулоти он алоқаманд аст. Бо пайдоиши телефонҳои мобилий дар дафтарҳо навиштану дар хотир нигоҳ доштани рақамҳои телефон муҳим нест. Дар натиҷа ҳама гуна раванд нисбати баҳотироварии ҳодисаҳои муҳим рӯй медиҳад, аз онҳо хотираи телефон хабар медиҳад ва ё бештар вақтҳо аз шабакаҳои иҷтимоӣ хабар гирифта мешавад. Бо рушди технология одамон хотираи худро аз қабули вазифаҳои пештара озод мекунанд. Интернет, аз як тараф ба хотира ва раванди баҳотироварӣ ва фаромушкунӣ таъсири калон расонида бошад ҳам, аз тарафи дигар он хотираи муштаракро ба зухуроти мушоҳидакунанда табдил додааст.

Дар технологияи «дугонаи рақамӣ» «дугонаи вертуалӣ» маҳфуз аст. Дурустии сатҳи баланди ин амсила, ки ҳусусияти рафтори фардро вонамуд мекунад, бо иловаи доимӣ тарафу қисматҳо ва амиқии ояндабинӣ муҳайё месозад ва нисбат ба қобилияти воқеии инсонӣ афзалияти калон дорад. Намунаи он дар бисёр соҳаҳо, аз ҷумла дар соҳаи тиб истифода бурда мешавад. Масъалаи таъсири омили рақамӣ ба соҳторӣ таҳсилот ва фазои маърифатӣ низ масъалаи нав ва камомухташуда мебошад, зоро танҳо аз соли 2000 сар карда масоили рақамиқунонии фазои маъориф бо масъалаҳои баҳогузорӣ ҳамчун таъсири мусбату манфии шакли омузиши рақамӣ сурат гирифт.

Технологияҳои иттилоотӣ, чунонки дар боби гузашта низ таъкид гардид, инсони виртуалиро ба вучуд меоранд, ки инро дар мисоли ҷомеаи иттилоотии Тоҷикистон низ мушоҳида кардан имкон дорад. Доир ба қасбияти инсони виртуали ҳулосаҳои Д. Рашкофф муҳим аст, ки тибқи он барномасозӣ худ ба худ вобастагӣ аз мошинро собит месозад, ҳамчун «саводнокии нав» баҳогузорӣ мешавад, муоширати вербалӣ ҳамагӣ 7%-ро ташкил медиҳад. Дар асари «Зиннати маймуни рақамӣ» («Укрощение

цифровой обезьяны») «компьютинги муроқибавӣ»-ро ҳамчун тарзи бомулоҳизаи алоқамандӣ бо олами иттилоотӣ ифода карда, боварӣ изҳор мешавад, ки технологияи навтарин давоми шуур шуда, имкониятҳоро васеътар мекунад, дар роҳи хиради мо монеа намешавад¹²⁷. Вале истисмори ин меъморӣ чунин паҳно дорад, ки ба намуди нави «инсони татбиққунанда» ва иҷрои вазифаҳои нав оварда мерасонад.

Дар ин росто бояд таъкид намуд, ки ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон бо тамоми зуҳуроташ як раванди ногузири объективӣ барои ташаккули шаҳсият мебошад. Ҷавоби дуруст ба таҳдиҷҳо аз ҷониби шаҳси муосир ба он хотир муҳим аст, ки ҳар як шаҳс ба шароити нав ҳарчи зудтар мутобиқ шавад. Яке аз имкониятҳои рушди шаҳсият дар ҷомеаи ташаккулёфттаистодаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон истифодаи самараноки арзишҳои фарҳангии ҳалқи тоҷик ба шумор меравад.

Дар раванди мазкур, ҳамзамон, таҷрибаи мусбати насли пештара аҳамияти қалон дорад, ки чун қоида дар асотирҳо, қиссаҳо, меъёрҳо ва принсипҳои ахлоқӣ, яъне фарҳангии ҷомеа устувор гаштааст. Таъмини чунин вазъи бехатарии иттилоот имкон медиҳад, ки шаҳс, аз ҷумла инсони виртуалий қарори худро бо маҳорати баланд қабул намояд ва он мувофиқи мақсад барои пешрафти ҷомеа равона карда шавад.

Имрӯз дар қишвари мо дар зери таъсири рушди воситаҳои илмӣ-техникӣ таҳаввулоти зеҳнӣ ҳангоми ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ба вуҷуд меояд, ки омили мураккаби дигаргунсозиҳои ҳолати иҷтимоии ҷомеаи муосир ба шумор меравад. Дар чунин вазъ ҳангоми категорияи иттилоотро муайян намудан, инсон кӯшиш мекунад ба саволе ҷавоб гӯяд, ки барои чӣ ҳуди технология тағиیر ва такмил ёфтанро оғоз кардааст. Вобаста ба ин, ақидаи муҳаққиқи амрикӣ Д. Робертсонро ёдовар шудан зарур аст, ки се қашфиёт- забон, хат ва китобчопкуниро се таркиши

¹²⁷ Алекс Сучжон-Ким Пан. Укрощение цифровой обезьяны / Пер с англ.- Москв: АСТ, 2014.-319 с.

иттилоотии тамаддуни мусир ва умуман инсон ҳисобида, тамаддунро иттилоот номида буд¹²⁸.

Оид ба ташаккули чомеаи иттилоотӣ сухан ронда, муҳаққиқи тоҷик С.Р. Ишонова қайд менамояд, ки чомеаи Тоҷикистони мусир дар асоси омӯзиши таҷрибай кишварҳои нисбатан инкишофёфта, ба монанди Ҷин, Ҷопон, Сингапур ва ғайра, ки тавонистанд, бидуни соҳтори агросаноатӣ ба марҳилаи чомеаи иттилоотӣ гузаранд, метавонад бар асоси ҳуввияти худ, пурра аз марҳилаи агросаноатӣ ба чомеаи мусири иттилоотӣ, ки мувофиқи стандарти ҷаҳонӣ бошад, гузарад. Барои ин бояд дар қатори рушду тараққиёти бошиддати саноатӣ, дар ҳама соҳторҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷумҳурий технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсиониро ворид намуд, зоро ҳалқаи муҳим дар чомеаи иттилоотӣ технологияҳои иттилоотии навин ва шабакаҳои ҳабаррасон мебошанд¹²⁹. Албатта, инчо муҳаққиқ Ҷононова С.Р. рушди технологияи мусири иттилоотӣ ва фаъолсозии шабакаҳои иҷтимоиро дар назар дорад.

Бояд гуфт, ки имрӯз, дар шароити рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ рушди минбаъдаи чомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бе дарназардошти омилҳои иттилоотӣ амалӣ намудан гайриимкон аст. Дар чунин вазъият амнияти иттилоотии кишвар унсури марказии низоми амнияти миллӣ дониста шуда, рушди соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятиро аз худ вобаста менамояд. Дар баробари рушди инфрасоҳтори иттилоотии чомеа, ки барои фаъолияти муназзами ниҳодҳои давлатию ҷамъиятий муҳим арзёбӣ мегардад, инчунин, таҳдиду ҳатарҳое пайдо мешаванд, ки ҳимояи манфиатҳои миллӣ, баҳусус суботи сиёсӣ ва оромии чомеаро ҳалалдор месозанд.

¹²⁸ Робертсон Д.С. Информационная революция: наука, экономика, технология. Реферативный сб.- М.: ИНИОН РАН, 1993.- С. 17-26.

¹²⁹ Ишонова С.Р. Технологияҳои иттилоотӣ ва шабакаи глобалӣ дар раванди модернизатсияномоии фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ (дар мисоли системаи маориф ва сиёсати Тоҷикистон): автореф дисс... номзади илмҳои фалсафа (09.00.11) / С.Р. Ишонова.- Душанбе, 2020.- 26 с.

Бо сабабҳои дар боло зикршуда дар раванди иттилокунонӣ ва рушди он дар татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникативӣ ҳолати мусири амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат муайян гардида, ба масоили тайёр намудани кадрҳои баландиҳтисоси ин соҳаи муҳим равона карда мешавад. Ин имконият медиҳад, ки хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон саривактӣ ва босифат дастрас карда шуда, зуҳуроти номатлуб, ба монанди бенизомӣ ва ришваҳурӣ аз байн бурда шавад. Дар ин радиф робитаҳои ҷамъиятӣ бо соҳторҳои давлатӣ қавӣ мегардад, ки ин яке аз руқнҳои муҳими ҷомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ ба шумор меравад.

Ҳоло дар кишвари мо шабакаи Интернет дар фаъолияти ҳамарӯзai одамон ва ташкилотҳои давлатиҷо ҷамъиятӣ ба манбаи муҳими стратегӣ табдил ёфтааст. Аммо ҳолатҳое низ ҳастанд, ки ба воситаи иттилоот таҳдиду хатарҳои гуногунро ба вучуд меоваранд. Аз ҷумла, бо мақсади расонидани зарар дуздидани иттилооти маҳфии дигарон, рахна намудан ва таҳриб кардани системаҳои иттилоотии рақибон, дар заминаи ҳуҷумҳои иттилоотӣ ба амал баровардани ҷангҳои иттилоотӣ, ба воситаи иғвоангезӣ ва дурӯгпардозӣ таъсир расонидан ба шуuri ҷамъиятӣ, ба воситаи шабакаҳои интернетӣ кӯшиши ташкил намудани инқилобҳои ранга, зуҳури терроризм ва экстремизми иттилоотӣ таҳдиду хатарҳое мебошанд, ки дар шароити рушди бемайлони технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ пайдо шуданд.

Ҳамчун намуна метавон зикр кард, ки «мағҳуми амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати ҳифзшавандагии манфиатҳои миллӣ дар соҳаи иттилоот бо назардошти манфиатҳои баробари шаҳс, ҷомеа ва давлат фаҳмида мешавад»¹³⁰. Ба ин нигоҳ накарда, дар даҳсолаи аввали қарни нав дар саҳифаҳои Интернет ба муқобили лоиҳаю барномаҳои энергетикию металургии кишвари мо «ҷангҳои иттилоотӣ» оғоз шуда буданд, ки ин таҳдидҳо рушди иттилооти рақамӣ ва виртуалиро дар

¹³⁰ Укази Президенти ҶТ «О концепции информационной безопасности» // Asia plus.- №21 от 23 мая 2007 г.

чомеаи иттилоотии мо тақозо мекард. Дар мамлакати мо бо сабаби гаронии нархи Интернет ҳамагон ва ҳамеша наметавонистанд онро истифода баранд. Хушбахтона, аз нимаи дуюми соли 2021 иқдоми 50% арzon намудани Интернетро ба ахолӣ пешниҳод намуданд, ки ин ба истифодабарандагони Интернет таъсири мусбат расонид.

Мушкилоти ташаккули чомеаи иттилоотиро дар кишвар ба эътибор гирифта, муҳаққики тоҷик Диноршоева З.М. қайд меномояд, ки барои сарфаҳм рафтан ба зиддиятҳои муҳталиф дар таҳлили мағҳуми иттилоот, вобаста ба гузариш ба давраи нави инқишифӣ иттилоотӣ бояд масъаларо дар бораи ташаккули муқаррароти нав дар чомеа дида бароем. «Дар давраи гузариш, чи гуна ки таҷрибаи таъриҳӣ нишон медиҳад, яке аз проблемаҳои асосӣ интиҳоби самти нодуруст, анъанаи нодурусти ҷаҳонбинии одамон мебошад, ки фаъолнокии номувофиқатии когнитивиро (аз лот. *cognitio*- «идрок» як самти илмии байнисоҳавист) асос гузоштааст. Аз ин рӯ, илмҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии инсон, мавқеи аввалиндарача доранд ва метавонанд заминаҳои ҷаҳонбинии воқеиро дар шуури аҳли чомеа устувор созанд»¹³¹. Дар воқеъ, ташаккули ҷаҳонбинии дуруст ва истифодаи технологияҳои мусосири иттилоотӣ дар чомеаи доимо тағйирёбандай иттилоотӣ амри зарурӣ ва муҳим аст.

Дар ин росто бо мақсади паст намудани шиддати зиддияту низоъҳои дохилии психологӣ пурзӯр намудани мутобиқат ба зудивазшавии шароити ҳаётӣ дар асри иттилоотӣ, маҳсусан дар ҷавонон ташаккул додани ҷаҳонбинии иттилоотӣ муҳим мебошад. Аз ин рӯ, истилоҳоти илмӣ-фалсафӣ ворид намудани мағҳуми ҷаҳонбинии иттилоотӣ амри қонунӣ ва саривақтӣ мебошад, зоро ба воситаи он инсон метавонад худро дарк намояд ва мавқеи худро дар чомеаи нав дарёбад¹³².

¹³¹Диноршоева З.М. Формирование информационного мировоззрения как фактор адаптации человека в информационном обществе // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2020.- №4. - С. 37.

¹³²Диноршоева З.М. Ҳамон ҷо.- С. 39.

Тавре ки маълум аст, дар Тоҷикистон таҳкурсии меъёрию ҳуқуқии рушди ТИК мавҷуд аст, бо сабаби дар сатҳи зарурӣ истифода нашудани шохисҳои муайянкунандай рушди чомеа инфрасоҳтори иттилоотии мамлакат дар ҳоли нокифояи ташаккулёбӣ қарор дорад. Пеш аз ҳама, нарасидани мутахассисони соҳаи ТИК, дар амал татбиқ намудани барномаҳо, дурнамо ва барномаҳои давлатиро ғайриимкон мегардонад. Инчунин, дар сатҳи паст қарор доштани саводнокии компьютерии шаҳрвандони мамлакат имкон намедиҳад, ки истифодабарии ТИК дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шавад¹³³.

Муҳаққиқ Муродова Н.С. низ бар он андеша аст, ки ҳукумати электронӣ як қисми чомеаи иттилоотӣ мебошад, ки дар айни ҳол дар арафаи шаклгирии умумиҷаҳонӣ қарор дорад. Дар шароите, ки Интернет воситаи муҳими алтернативии пахши иттилоот зуҳур намудааст, ин масъала аз ҳар ҷиҳат муҳим мебошад. Дар ин ҳолат муносибати нави иттилоотӣ низ ба амал меояд. Аз ҳамин ҷиҳат «Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ» як ҷузъи муҳими иттилорасониро ба миён оварда метавонад, дар пешрафти муносибатҳои нави иттилоотӣ саҳмгузор бошад. Татбиқи ҳамин гуна тарзи коргузорӣ дар Тоҷикистон низ моҳирона роҳандозӣ шудааст, ки ниҳоят ташкили ҳӯҷатгузории бекоғаз мебошад. Дастрасии шаҳрвандон ба маълумоту иттилооти расмӣ асосан тариқи Интернет ва дигар воситаҳои телекоммуникатсионӣ сурат мегирад¹³⁴.

Дар робита ба ин бояд зикр намуд, ки дар даврони муосир технология танҳо таҷҳизоти илмии техникий, маҷмуи асбобҳо, олотҳо, мошинҳо барои истеҳсолоти моддӣ истифодашаванд ва соҳтмон набуда, балки ба маъни ҳозирааш дар худ тамоми маҷмӯи донишҳо ва иттилооти

¹³³ Таваров Д.С. Раванди ташаккулёбии чомеаи иттилоотӣ дар шароити муосир (таҷрибаи тоҷикистон): автореф...номзади илмҳои сиёсӣ. 23.00.02 / Д.С. Таваров.- Душанбе, 2020.- 29 с.- С. 26.

¹³⁴ Муродова Н. С. Таъсиси низоми коммуникатсионӣ ва ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳди迪 воеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми ноябр 2022).- Душанбе: ДМТ, 2022.- С.59-62.

зарурӣ барои истеҳсоли техникаи зеҳнӣ, донишҳои муқаррарӣ ва принсипҳои идора бо равандҳои технологӣ, санъати истифодабарии ҳунар маҷмуи захираҳои табиӣ, молиявӣ, инсонӣ, энергетикӣ, қасбӣ ва иттилоотӣ-зеҳниро фаро мегирад. Инчунин маҷмуи тамоми усулу амалҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва сиёсии фаъолияти мазкурро дар муҳити мушаххаси зиндагии инсон ба он дохил мекунанд. Инро ба назар гирифта, муҳаққиқ Таваров Д.С. чунин ақида баён намудааст: «ба аҳолии мамлакат ва ташкилоту муассисаҳои даҳлдор дастрас намудани шабакаи Интернет, агар барои рушди ҷомеаи иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам оварад ҳам, рушди онро таъмин карда наметавонад. Зоро дар баробари дастрас намудани шабакаи интернет, минбаъд дар бораи рушди контенти миллӣ ё худ зиёд намудани сомонаҳо ва системаҳои иттилоотии бо забони давлатӣ ташкилшуда саъю талош варзидан зарур мебошад»¹³⁵. Ба андешаи мо, ба забони давлатӣ дастрас намудани иттилоот хуб аст, вале бо забонҳои мӯоширати умумӣ, яъне русӣ ва ё англисӣ таъмин намудани тамоми аҳолӣ, инчунин корхонаҳо бо Интернет ва таъмини амниятии он низ муҳим мебошад.

Яке аз масъалаҳои дигаре, ки барои ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон аҳаммияти маҳсус дорад, ин ба эътибор гирифтани рақамиқунонӣ ва таъсири омили ҷаҳонишавӣ мебошад. Ҷунонки маълум аст, технологияи иттилоотие, ки дар замони мусир истифода мешавад, акнун пурра ҳамчун омиле шинохта мешавад, ки ба инкишофи раванди ҷаҳонишавӣ таъсири бузург мерасонад. Ҳалли масъалаҳои доимо пайдошаванда дар соҳаи мазкур дар зиёдшавии суръат ва ҳаҷми додани иттилоот, тарзи нави муомила, шаффоғият тағйиротҳоро ворид мекунанд ва боиси пурзӯршавии интегратсияи ҷаҳонӣ мегардад. Аз ин рӯ, Тоҷикистон низ ба ин ҷанбай масъала омодагӣ мебинад.

Вобаста ба масъалаҳои дар боло зикршуда, дар таҳқиқоти худ муҳаққиқи рус Дудкин С.И. менависад, ки технологияи рақамӣ на барои

¹³⁵ Ҳамон ҷо. - 2020. - С. 25.

ҳама шароити мусоиду амн муҳайё мекунад, ин технология танҳо масоили имрӯзаро ҳал мекунад. Барои он, ки ба ин ақида баҳои ҳақиқӣ дихем, нисбат ба мағҳуми бегонашавӣ назари нав бояд дошта бошем. Марксистони мусоир исбот мекунанд, ки бегонашавии рақами дараҷаи ниҳоии бегонашавии инсон мебошад. Бо ҳамин сабаб профессор Дудкин С.И. қайд мекунад, ки рақамиқунонии ҷомеа бегонашавии инсонро аз моҳияти худ боз ҳам дуртар мекунад. Ба андешаи ў ҷомеаи рақами дараҷаи маҳсус ва сифатан ба худ хоси капитализм мебошад, ки дар он ба ҷойи истеҳсоли мошинӣ молҳои массмедиа ва истеҳсоли тамошобин, ба ҷои парастиши меҳнат- парастиши истеъмол, ба ҷои нигоҳдории мавҷудият ҳамчун ҳавасмандкунони асосии меҳнат ҳавасмандгардонии ҷуброн ба вуҷуд меояд¹³⁶. Ҳусусиятҳои хоси бегонашавӣ дар ҷомеаи рақами ҳам барои тарафдорони муносибати равшанбинона ва ҳам барои мунаққидоне, ки бегонашавии «абадӣ»-ро тарафдорӣ мекарданд, номаълум бοқӣ мемонад.

Оид бегонашавӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ андешаронӣ намуда, бояд таъкид дошт, ки дар шароити соҳибистиклолӣ барои бунёд ва таҳқими давлати миллӣ, манфиати давлат дар соҳаи иттилоот, барои рушди ҳамоҳангии инфрасохтори иттилоотии тоҷик, барои амалий намудани ҳуқуқҳои конститутсионӣ ва озодии инсону шаҳрванд дар соҳаи гирифтани иттилоот ва истифодаи он бо мақсади таъмин намудани пойдории соҳти конститутсионӣ, истиқлолият ва яклухтии ҳудуди Тоҷикистон, таъмини бевоситаи қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ ташкил намудани шароити мусоид муҳим мебошад. Ҷомеаи иттилоотӣ дар чунин вазъ яке аз моделҳои назариявие мебошад, ки барои давраи сифатан нави рушди ҷомеаи мусоиро мө истифода мешавад.

Бархе аз муҳакқиқони тоҷик дар ташреҳи ин масъала ба чунин назаранд, ки заминаи муҳити имрӯзаи иҷтимоӣ-маданий умунибашарӣ ва аз ҷумла, фарҳангӣ тоҷик дар солҳои 60-70-уми асри гузашта ташаккул

¹³⁶ Дудник С.И. Отчуждение в цифровом обществе // Вопросы философии, 2020.- №3.- С. 17-20.

ёфтааст. Бар асари рушду равнақи телевизион, магнитофон, видеотехника, компьютерҳои шахсӣ, Интернет дар оғози солҳои 80-уми асри XX ин гуна маданият тақрибан ба ҳар як хонавода ворид шуда, таъсири худро гузошт. Равнақу ривоҷи техникаи маишӣ ба шакли тарғиб ва истифодаи арзишҳои маънавӣ таъсири бузурге кард. Дар ибтидо ба таъсиру аҳаммияти ин гуна нашру тарғиби маданият диққат дода намешуд, вале бо мурури замон маълум шуд, ки фарҳанги ҷаҳонӣ ба ин тариқа як инқилоби бесобиқаи маданиро аз сар мегузаронад. Яке аз ҳусусиятҳои ин «инқилоби маданият» бошад, он аст, ки комилан беназорат ва гӯё назоратнопазир мебошад¹³⁷.

Вобаста ба ин равандҳо дар Тоҷикистон дар ташаккули ҳудшиносии миллӣ, ба андешаи муҳаққиқони ватаниӣ, дар баробари таълиму тарбия, инчунин фавран расонидани иттилоот оид ба ҳаёти гуногунҷабҳаи ҷомеа нақши бузург дорад. Дар ин масъала чои холигии иттилоотиро набояд пахши барномаҳои қишварҳои ҳориҷӣ пур қунад. Имрӯзҳо барномаҳои телевизиони Тоҷикистон на танҳо, барои мардуми қишвари мо, инчунин барои аҳолии мамлакатҳои ҳамсоя низ шароити хубро муҳайё намудааст¹³⁸. Яъне, саривакӯ расонидани иттилооти зарурӣ ва ба таври васеъ паҳн намудани он дар ташаккули ҳудшиносии миллии мо нақши муҳим мебозад.

Оид ба масъалаи мазкур О. Ш. Назриева менависад: «Имрӯз ВАО дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чун фишанги асосии таъсиррасон ба афкори иҷтимоӣ, маҳсусан ҷавонон, ки ҳолати равониашон ҳанӯз комил нест, таъсиргузор аст. Ҳамчунин маҳаки пурқуввати ҳаракатдиҳандай бозигарони сиёсӣ барои осебпазирии миллатҳо ва давлатҳо, ки

¹³⁷ Назри Яздонӣ., Далер Баҳромӣ. Маданиятшиносӣ.- Душанбе: «Деваштич», 2006.- 200 с.- С. 43.

¹³⁸ Солиджонов Р., Урунова Х.У. Философские аспекты национального сознания в современном Таджикистанском обществе // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук.- Худжанд, 2017.- №1(70).- С. 102.

ҳадафмандона бо равандҳои гуногуни сиёсӣ таъсир мерасонанд, замина муҳайё месозанд»¹³⁹.

Дар робита ба ҳалли мушкилоти мазкур дар раванди иттилоотикунонӣ ва рушди он дар татбиқи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникативӣ ҳолати муосири амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат муайян гардида, ба масоили тайёр намудани кадрҳои баландихтисоси ин соҳаи муҳим равона карда мешавад. Ин имконият медиҳад, ки хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон саривақтӣ ва босифат дастрас карда шуда, зуҳуроти номатлуб, ба монанди бенизорӣ ва ришваҳурӣ аз байн бурда шавад. Дар ин радиф робитаҳои ҷамъиятӣ бо соҳторҳои давлатӣ қавӣ мегардад, ки ин яке аз руқнҳои муҳими ҷомеаи шаҳрвандӣ ба шумор меравад.

Дар бораи аҳамият ва арзиши иттилоот ба воситай телевизионҳои ноқилӣ ва моҳвораӣ дар ҷомеаи иттилооти тоҷикистонӣ Таваров Д.С. ҷунин менигорад: «Яке аз унсурҳои муҳими инфрасоҳтори иттилоотии мамлакатро телевизионҳои ноқилӣ ва маҳвораӣ ташкил медиҳанд. Онҳо дар самти иттилоотикунонии ҷомеа ва саривақт ба аҳолии мамлакат пешниҳод намудани иттилооти зарурӣ нақши муассир доранд. Дар пойтахти мамлакат ва шаҳрҳои Бохтар, Қӯлоб ва Ҳуҷанд як қатор ширкатҳо дар рушди талевизионҳои ноқилӣ саҳми арзанда гузошта истодаанд. Мутаассифона, телевизионҳои ноқилӣ дар дехаҳои мамлакат ҳанӯз ҳам истифода намегарданд. Махсусан, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аксари аҳолии мамлакат дар дехот умр ба сар мебаранд, ташкил намудани ҷунин навъи хизматрасонӣ дар самти иттилоотикунонии ҷомеа ба мақсад мувофиқ мебошад»¹⁴⁰.

Кайд намудан зарур аст, ки рушди технологияи иттилоотӣ ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар дилҳоҳ давлат, махсусан дар шароити

¹³⁹ Назриева О.Ш. Инъикоси масоили амнияти иттилоотӣ дар васоити аҳбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Аҳбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳукуки ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2017.- №3(1).- С. 27.

¹⁴⁰ Таваров Д. С. Раванди ташаккулӯбии ҷомеаи иттилоотӣ дар шароити муосир (таҷрибаи тоҷикистон): автореф...номзади илмҳои сиёсӣ. 23.00.02 / Д.С. Таваров.- Душанбе, 2020.- 29 с.- С. 24.

Ҷумхурии Тоҷикистон ба раванди ташаккулёбии ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсири бевосита мерасонад ва дар ҳифзу пурзӯр намудани амнияти иттилоотӣ масъулияти онро болотар мебарад. Аз ин рӯ ҷомеаи шаҳрвандӣ вазифадор аст, ки амнияти иттилоотиро таҳқим бахшад. Дар раванди таъмин ва ташаккули амнияти иттилоотӣ тамоми шаҳрвандон, созмону ташкилотҳои мавҷуда бояд саҳми бевоситай худро бештар гузоранд. Барои чунин муассисаҳо, ба монанди васоити ахбори оммаи давлатӣ ва мустақил ин вазифа аввалиндарача ҳисобида мешаванд. Аммо дар ин самт дар кишвари мо баъзан ҳолатҳое низ мешаванд, ки ягон расонаи мустақилии ватанӣ ё хориҷӣ ба муқобили системаи амнияти иттилоотӣ маълумот нашр мекунад, ки ин амал метавонад боиси сар задани нофаҳмиҳо дар ҷомеа гардад.

Дар маҷмуъ, маҳсусиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ ва шаҳрвандӣ ба ҳамдигар дар алоқамандии зич қарор доранд. Аз ҷумла, дар ҷомеаи шаҳрвандӣ фардҳо байни ҳамдигар на танҳо аз ҷиҳати муносибатҳои этникӣ ва шаҳсӣ, балки иттилоотио иҷтимоӣ низ алоқаманд мебошанд. Яъне гурӯҳҳои дастаҷамъӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳусусияти иҷтимоӣ мегиранд. Аз ин рӯ, ин ё он ҳамшарикон дар танҳо дар ҳолате яқдилии иҷтимоӣ зоҳир менамоянд, ки агар ташкилоти расмии давлатӣ кӯшиш кунанд, ки ҳуқуқи онҳоро маҳдуд созанд ё манфиатҳои иқтисодии онҳоро поймол кунанд. Масалан, агар дар ягон корхона маоши коргарон паст карда шавад, иттифоқи касаба эътиroz мекунад ва тамоми коргарон то қонеъ гардондани талаботи онҳо корпартой намоянд. Бояд таъқид кард, кишвари мо аз ҷомеаҳои анъанавӣ маҳсуб аст, дар ҷомеаи анъанавӣ бошад, чунин ҳамраъӣ вучуд надорад.

Дар робита бо масъалаи мазкур, дар кишвари мо таҷрибаи андӯхтаи Шабакаи Огоҳон оид ба рушд ҷолиб аст. Он ташкилоти бо ҳам алоқаманд, вале мустақил, фондҳо ва институтҳое мебошад, ки бо мақсади ягона тобеъ шуда, онро имомро роҳбарӣ мекунад- ин соҳтори ҷомеаи шаҳрвандӣ дар асоси принципҳои мувозинати байни зоҳиру ботин

ташаккул ёфтааст¹⁴¹. Чамоаи исмоилия ба анъанаи мувозинати байни зоҳиру ботин такя намуда, меҳоҳад меъёри нави ҳувияти на танҳо инсон, балки умуман чомеаро низ коркард намояд. Аз нуқтаи назари коршиносони ин чомеа танҳо дар натиҷаи пайвастшавии ҳарду қисмати он ба ҳақиқат расидан мумкин аст, ки амалишавии ягонаи дурусти чизҳо, зуҳурот, инсон ва чомеа дар умум мебошад.

Дар баробари ин, чомеаи шаҳрвандӣ бе оғози шаҳсишавӣ рушд намекунад, ки ин хосияти он барои Тоҷикистон низ муҳим арзёбӣ мегардад.. Инсони чомеаи шаҳрвандӣ мақсаднок ва ташаббускор буда, мефаҳмад, ки пешравӣ, бешак, аз худи ӯ вобастагӣ дорад. Ин гуна шахс тамаддуни аст, қӯшиш мекунад, ки қонунҳои давлати ҳудро донад, барои иҷрои он мубориза барад ва дар як вақт, агар ба манфиатҳои ӯ ҷавобгӯ набошад, метавонад зид барояд. Инсони ташаббускор дарк мекунад, ки ӯро ҳатару душвориҳо пеш меояд, вале ӯ баъзан эҳтимолӣ амал мекунад. Аз ҷониби дигар, инсони чомеаи шаҳрвандӣ бояд мавқеи шаҳрвандӣ дошта бошад ва аз ошкоро баён кардани мавқеи ҳуд ҳарос надошта бошад. Ӯ бояд фаҳмад, ки масоили ҳаётӣ ӯро ба ғайр аз ҳудаш каси дигар ҳал намекунад, вале барои он, ки ин масъалаҳо саривақт ҳали ҳудро ёбанд, инсон бояд, мавқеи ҳудро ошкоро ифода кунад, қавиирода бошад ва барои беҳтар шудани ҳаёти ҳуд мубориза барад. Бо ҳамин сабаб, чомеаи шаҳрвандӣ ифодагари ақидаи ҷамъияти мебошад, ҷамъият бошад, агар наҳоҳад, ки боварии ҳалқро аз даст диҳад, ба он бояд гӯш диҳад.

Оид ба чомеаи шаҳрвандӣ сухан ронда, сотсиологи рус Буряк В. В. онро ниҳоде меҳисобад, ки маҷмуи алоқаҳои горизонталии этникӣ ва иқтисодиро дар бар гирифта, аз давлат вобастагӣ надорад.¹⁴² Ин таъриф самти нисбатан маҳдудро дар бар гирифта, танҳо алоқаҳои иқтисодӣ ва этнико-фаро гирифтааст. Аз ин рӯ, чунин таъриф наметавонад пурра

¹⁴¹ Корнеева Т.Г. Переосмысление средневековых парадигм в эпоху цифровизации на примере общины исмаилитов // Вопросы философии, 2022. №5. С. 59-69

¹⁴² Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции.- Симферополь: ДИАЙПИ, 2011.- 152 с.

моҳияти чомеаи шаҳрвандиро, аз ҷумла дар шароити Тоҷикистон тавсиф дидад. Дар асоси таҷрибаи андӯхтаи кишвари мо, ба ақидаи мо, чомеаи шаҳрвандӣ ин ҷомеаест, ки дар он соҳторҳои ғайрирасмӣ дар намуди ҳизбҳои гуногуни сиёсӣ, ташкилот, ҳаракатҳо, комитету асосиатсияҳои соҳаи иттилоот ва ғайра буда, дар доираи меъёру қонунҳои амалкунанда ба мақомти ҳокимияти расмӣ таъсири муайян мерасонанд.

Дар аксар адабиёти илмию оммавӣ ҷунин шиорҳоро воҳӯрдан мумкин аст, ки мо ҷомеаи шаҳрвандӣ месозем. Вале ҷомеаи шаҳрвандиро намесозанд, он организми мураккаб буда, дар тули асрҳои зиёд ташаккул меёбад ва дар баробари ташаккули муносибатҳои ҷамъиятий ва бо инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда бо принципҳои демократии идоракунанда ба вучуд меояд. Бо ҳамин сабаб метавон таъқид намуд, ки дар кишвари мо низ ҷомеаи шаҳрвандӣ дар баробари ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди ташаккул қарор дорад.

Мусаллам аст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ бе рушди иттилоот ва худшиносии рушдёбандаи шахс, синф ва ҳалқ тасаввурнашаванда аст. Ин ҳусусияти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон хеле баравъло ба назар мерасад. Дар зери мағҳуми худшиносӣ ба маънои васеи калима шинохти манфиату идеалҳои худ, нақш ва мавқеи худ дар таъриҳ аз ҷониби субъект дар назар дошта шуда, бо соҳиб шудан ба худшиносии баланд, фард мефаҳмад, ки ӯ инсон аст ва мавқеи шаҳрвандӣ дорад. Аз ин рӯ, ӯ бо беадолатиҳои иҷтимоӣ муросо карда наметавонад ва омода аст, ки барои ҳимояи нангу номуси худ мубориза барад, шаъну шарафи инсониро ҳимоя қунад, мавқеи фаъоли ҳаётӣ дошта бошад, барои беҳтаршавии муҳити иҷтимоӣ қӯшиш қунад. Ҷунин субъект амиқ дарк мекунад, ки бо зухуроте, ки рушди ҷомеаро монеа мешаванд, муборизаи беамон бурда, амнияти иттилоотиро дар он пурзӯр намудан зарур аст.

Бо сабабҳои дар боло зикршуда барои ташаккули ҷомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ дар кишвари мо арҷузорӣ ба арзишҳои миллӣ хеле муҳим аст. Ба ҳамгон маълум аст, ки миллате, ки анъанаҳои дар

давоми асрҳо барпонамудаашро вайрон мекунад, аз таърихи худ рӯй мегардонад ва дар ҳар як гардиши сиёсӣ онро аз нав бунёд мекунад, худшиносии сатҳи баландро соҳиб намешавад. Чунин ҳалқ ба гумон аст, ки ҷомеаи шаҳрвандиро ташаккул диҳад, зоро дар ҷомеаи шаҳрвандӣ қавииродагӣ, ҳусусияти ҳос, фарҳанги сиёсии ҳоси худро нишон додан зарур аст, барои ҳуқуқҳои худ мубориза бурдан, барои беҳтаршавии шароити зиндагии худ омода буданро нишон додан заруртарбия кардан тақозо карда мешавад. Аз ин рӯ, маҳз ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад заминаи устувори рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии он дар даврони муосир, аз ҷумла дар ҷомеаи Тоҷикистонӣ бошад.

Дар ин росто қобили зикри ҳос аст, ки агарчанде ҷомеаи шаҳрвандӣ маҳсули тарзи истеҳсолоти буржуазӣ бошад ҳам, бо вуҷуди ин, дар дилҳоҳ ҷомеаи муосири иттилоотӣ он метавонад ташаккул ёбад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷойе ташаккул меёбад, ки дар баробари сатҳи баланди истеҳсолоти моддӣ ва маънавӣ, сатҳи баланди худшиносии ҳалқ ва принципҳои рушдёфтаи демократӣ мавҷуд бошанд. Чунин шароит дар ҷомеаи Тоҷикистон бо суръати баланд ташаккул ёфта истодааст.

Арҷузорӣ ба арзишҳои миллӣ як омили муҳимми бақои давлатдории миллӣ дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб аст, зоро ҷуноне, ки муҳаққиқ Негропонте Н. қайд мекунад, бо рушди технологияи нави коммуникатсионӣ давлатҳои миллӣ дар зери таъсири коммуникатсияи глобалий барҳам меҳӯранд. Коррадо Э. ва Фаерстон Ч. бошад, таваҷҷуҳро бо он ҷалб мекунанд, ки маҳз Интернет муюширати мусоиди байнӣ шаҳрвандону ҳокимиятро таъмин намуда, вобастагии шаҳрвандро аз намояндагони интихобшуда, ташкилоти ҳизбӣ ва гурӯҳҳои муташаккили манфиатдор то ҳадди имкон кам мекунад. Маҳз Интернет ифодакунандай нисбатан равшани инқилоби иттилоотӣ мебошад.

Масъалаи муносибати дуруст бо иттилоот як амри хеле зарурист. Дар навбати аввал аҳамият додан лозим аст, ки аз қадом манбаъ ин иттилоот пахш гардидааст, зоро найрангҳои иттилоотӣ ба қасе пушкида нест ва дар паси баъзе аз ин иттилоотҳо ҳадафҳои нопоке истодааст. Субъектони он иттилоот барои расидан ба ҳадафҳои нопоки худ бештар аз «иттилооти захролуд» истифода менгамоянд... Ҷавонони тоҷикистонӣ он ахборро бояд аз шабакаҳо ё расонаҳои дохилӣ ва ё манбаъҳои солим ба даст оранд, чун иттилоот низ мисли маводи хуроқӣ солим ва гайрисолим мешавад¹⁴³.

Дар кишвари мо инро низ бояд ба назар гирифт, ки бо вучуди гуногун будани оқибатҳои пайдоиши шабакаи глобалиӣ, он ба институтҳои анъанавӣ ва механизмҳои раванди сиёсӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ таҳди迪 ҷиддӣ мекунад. Чи тавре, ки аксар мутафакирон андеша доранд, дар зери таъсири он оқибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии рушди технологияи нави коммуникативӣ баландбардории динамизм ва ҷузъиёти равандҳои сиёсӣ, инчунин автоматиконии сиёсати гуногунандешии манфиатҳои гурӯҳӣ имконпазир мешавад.

Ҳамин тарик, дарки ин нуқта, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ дар раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ дар он нақши муҳим дорад, дар шароити Тоҷикистон бисёр зарур аст. Ниходҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ низ дар ин самт бояд рисолати муҳимро ба икро расонанд. Онҳо бояд мақсадҳои гурӯҳҳои терористию тундгароро ошкор намуда, оқибатҳои майли ҷавононро барои пайвастан ба ин гурӯҳҳои иртиҷоӣ шарҳ диханд.

Дар ҳақиқат, таҷрибаи таъриҳӣ, аз ҷумла, даврони соҳибиستиклолии Тоҷикистон аз он шаҳодат медиҳад, ки на мавқеи географӣ, на боигарии захираҳои табиӣ, на ҷиҳатҳо ва нишондодҳои физикиӣ дар мадди аввал

¹⁴³ Гадоев Н.З. Маориф ҳамчун омили асосии ташаккули маданияти иттилоотӣ дар замони муосир // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳди迪 воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябр 2022).- Душанбе, 2022.- С. 131.

қобилияти ҳаётӣ доштан, самтнокӣ ва суръати инкишофи системаи иҷтимоиро муайян мекунад. Нақши намоёни пешбарандаро инҷо фаъолнокии иҷтимоии фардҳо, дараҷаи инкишофи иқтисодӣ ва технологӣ, инчунин омилҳои маънавӣ ва зеҳнӣ мебозанд. Ҳолати ахлоқию рӯҳии ҷомеа, муттаҳидӣ, яқдилӣ ва мақсаднокӣ, дар ҳадди охир устуворӣ ва қобилияти ҳаётӣ доштани системаи иҷтимоиро муайян мекунад. Ҳатто давлате, ки дорои фазои бузурги ҳаётӣ- ҳудуд набуда, аз қанданиҳои фойданок ва дигар захираҳои табиӣ бой нест, имкониятҳои иқтидори молиявӣ ва саноатӣ надорад, ки ба мавқеи ҷаҳонӣ таъсир расонад, вале агар аҳолии фаъолу меҳнатдӯст дошта бошад, мақсаду вазифаҳои ҷамъиятию умунидавлатиро амиқ пеш мебарад, арзишҳои маънавӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқии ҷомеаи худро қабул дорад ва эҳтиром мегузорад, ғояҳои умумимилии онро дастгирӣ кунад ва имкониятҳои манфиатҳои ҳусусии худро амалӣ намояд, чунин давлат дар рушди худ ба мувафақиятҳои беназир шарафёб шуда, дар доираи ҳамкориҳои ҷаҳонӣ ба мавқеи босуботи арзанда соҳиб мешавад. Ин нукта барои қишвари мо дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ аҳаммияти бузурги назариявию амалӣ дорад.

Ҳамзамон, асоситарин ва муҳимтарин вазифаи таҳқими роҳҳои истиқлолият ва бунёди давлати миллӣ дар Тоҷикистон дар қатори омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ кӯшиши дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи нисбатан манфиатноки худро соҳиб шудан, дар шароити кунунӣ ба истифодаи дуруст ва ҳаматарафаи техникаи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ вобастагӣ дорад. Аз ин ҷиҳат, баланд бардоштани сатҳи амният, баҳусус амнияти иттилоотӣ вазифаи муҳимтарин ва аввалиндараваи умумимилий ва давлатӣ дар қишвари мо мебошад. Ҳалли он ичрои ҷораҳои гуногуни маҷмуавиро тақозо дорад, ки қисмати ҳусусияти иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии унсурҳо аз ҷумлаи ҷораҳои муҳиму амалии он мебошад.

Маълум аст, ки дар Тоҷикистон ҷавонон қувваи асосии пешбарандай ҷомеа мебошанд. Оғоҳии ҳаматарафа ва комили онҳо аз иттилоот ва аҳамияту арзиши он барои ҷомеаи соҳибистиколи мо хеле муҳим ва зарур аст. Аз ин лиҳоз, ҷавонони кишвари мо бояд дар шароити ҷаҳонишавии муосир ба тарзи корбарии манбаъҳои иттилоот хуб сарфаҳм раванд. Ба назари М.Р. Нуриддинова, «маълумот дар бораи ният ва имкониятҳои таҷовузгар, ҷобаҷогузории қувваҳои мусаллаҳ ва аслиҳаи таҳти назорати он ва маълумот дар бораи қасди террористон, ки метавон аз тариқи шабакаҳои боъзтимод дарёфт кард, аҳамияти худро аз даст надодааст. Пас, табиист, ки таҳлилгар бояд усули кор бо манбаъҳои иттилоотро аз худ намояд»¹⁴⁴.

Аз таҳлилҳои боло дар ин зербоби рисола чунин хулоса мешавад, ки масъалаи рушди технологияи иттилоотӣ дар Тоҷикистони соҳибистикол ва таъсири он ба раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ бевосита ба таъмини амнияти иттилоотӣ алоқаманд буда, пеш аз ҳама, баланд бардоштани нақши он дар таъмини суботи ҷомеаи муосири тоҷикистониро тақозо дорад. Аз ин лиҳоз ҷомеаи шаҳрвандӣ, пеш аз ҳама, рушди технологияи иттилоотӣ-коммуникатсиониро дар соҳаи маориф ва илм талаб мекунад. Ворид намудани ТИК доништу таҷрибаи ҷамъшудаи инсониро дар раванди ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ метезонад ва масофаро барои расидан ба саодату хушбахтиҳо наздик мекунад. Технологияи иттилоотии муосир имкон медиҳад, ки бо тарзҳои гуногун сифати гирифтани маълумот беҳтар гардонида шуда, ҷомеаи мо ва сокинони он ба муҳити ихоташуда зудтар мутобиқ гарданд. Дастрасӣ ба технологияи рақамӣ сатҳи рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар мамлакати мо муайян намуда, моро водор мекунад, ки аз дараҷаи прогресси кишварҳои пешқадам қафо намонем. Бо ҳамин сабаб ин падида ба ҳайси объекти омӯзиш дар зербоби ояндаи таҳқиқоти мо қарор гирифтааст.

¹⁴⁴Нуриддинова М.Р. Манбаъҳои иттилоот // Паёми Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.- Душанбе, 2019.- №8.- С. 307.

2.2. Амнияти иттилоотӣ ва нақши он дар таъмини суботи ҷомеаи мусоири Тоҷикистон

Қобили зикр аст, ки яке аз масъалаҳои асосии амнияти иттилоотӣ ин таҳлили ҳамаҷонибаи таҳдидҳои иттилоотӣ мебошад, ки дар системаҳои иттилоотии мусоир вуҷуд доранд. Ҳатто як омили ноустуворкунандаи ҷомеа, ки ба инобат гирифта намешавад, самаранокии амниятро ба таври назаррас қоҳиш медиҳад. Таҳдид ба амнияти иттилоотӣ ин эҳтимолияти сар задани ҳодиса, амал ё беамалии тасодуфӣ ё қасдест, ки дар натиҷаи он ба амнияти ҷомеа ҳалал мерасад.

Таҳдид ба амнияти иттилоотӣ маҷмуи шароитҳо ва омилҳои паҳншавии иттилоот буда, ҳатари эҳтимолӣ ё воқеиро ба вуҷуд меорад. Аксар вақт таҳдид натиҷаи мавҷудияти осебпазирӣ дар системаи амнияти иттилоотӣ мебошад. Фосилаи вақт аз лаҳзаи имконпазир шудани истифода аз осебпазирӣ ва то лаҳзаи ворид кардани тағиирот ба системаи муҳофизат, ки ин осебпазириро бартараф мекунад, равзанаи ҳатари бо ин осебпазирӣ алоқаманд номида мешавад. Дар ин росто набудани иттилооти зарурӣ дар вақти лозимӣ ба зарари шаклу масоҳаташ гуногун- аз зиёни маънавӣ сар карда то аз даст додани имкониятҳои иқтисодии кишвар оварда мерасонад, менависад муҳаққиқ Ҳомидов Д.Б¹⁴⁵.

Чуноне ки маълум аст, таҳдидҳо ба амнияти иттилоотӣ дар системаҳои иттилоотии мусоир, аз ҷумла дар Ҷумхурии Тоҷикистон, асосан, аз инҳо ба вуҷуд меоянд:

- таъсири тасодуфию барқасдона, ки вайронкунанда ва таҳрифкунандаи муҳити беруна мебошад;
- дарачаи эътимоднокии кори воситаҳои коркарди иттилоот;

¹⁴⁵ Ҳомидов Д.Б. К вопросу об информационной безопасности В СМИ РТ // Вестник (РТСУ) университета.- Душанбе, 2012.- №1 (36).- С. 231.

- қасдан таъсир расонидан ба истифодабарандагони беичозат, ки ҳадафи онҳо дуздӣ, ифшо кардан, несту нобуд кардан, беичозат тағиیر додан ва истифодаи иттилооти коркардшуда мебошад;
- амалҳои тасодуфии кормандони хизматрасонӣ ва ғайра.

Имрӯз дар Тоҷикистон дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва таҳаввулоти глобалии ҷаҳони муосир таҳдидҳои иттилоотӣ гуногун буда, онҳоро аз рӯи якчанд меъёрҳо тасниф кардан мумкин аст:

- аз рӯи ҷанбаи амнияти иттилоотӣ, ки таҳдид асосан ба муқобили он нигаронида шудааст;
- нобудшавии ҷисмонӣ ё осеб дидани интиқолдиҳандагони иттилоот;
- нобудсозии баъзе аз маводҳои иттилоотӣ;
- тағиир додани иттилоот, ки дар натиҷаи он маълумот инъикоси вазъияти воқеии корҳоро катъ мекунад ё зиддиятнок мегардад ва ғ.

Инчунин дар илм тасниф аз рӯи ҷузъҳои система, ки ба таҳдид (ҳамла) нигаронида шудаанд, вучуд дорад, ки мавҷудияти онҳо дар ҷумҳурии мо низ эҳсос карда мешавад:

- таҳдид ба маълумот метавонад бо эҳтимолияти дуздӣ ё вайрон кардани интиқолдиҳандагони маълумот, беичозат нест кардан ё тағиир додани маълумот, инчунин имкони дастрас шудани маълумот ба шахсоне, ки онҳо набояд ба он дастрасӣ дошта бошанд, алоқаманд бошад;
- таҳдид ба барномаҳо метавонад бо расонидани зиён, пеш аз ҳама ворид намудани вирусҳои компьютерӣ иртибот дошта бошад;
- таҳдид ба воситаҳои техникий метавонад бо эҳтимолияти аз кор баромадани таҷхизот дар натиҷаи таъсири тасодуфӣ ё барқасдона дорои ҳусусияти табиӣ ё сунъӣ вобаста бошад;

- таҳдид ба ҳайати кормандон метавонад бо имкони фароҳам овардани шароити маҷбур кардани кормандони алоҳида ба амалҳои марбут ба вайрон кардани амнияти иттилоотӣ (тарсонидан, ришваҳорӣ ва ғайра) алоқаманд бошад.

Дар баробари ин, дар кишвари мо манбаъҳои антропогении таҳдидҳо низ вуҷуд доранд, ки ба таври зайл тасниф карда мешаванд:

- а) аз рӯи намуди вайронкунии амнияти иттилоотӣ;
- б) аз рӯи маҳалли ҷойгиршавии манбаи таҳдид;
- в) бо роҳи фурӯш;
- г) аз рӯи намуди таъсир;
- д) тасниф аз рӯи усули татбиқ.

Бояд тазакқур дод, ки дар робита ба тарзи татбиқи он, таҳдид метавонад тасодуфӣ ё барқасдана бошад. Дар ҳар ду ҳолат ҳам сарчашмаҳои таҳдидҳо интиқолдиҳандагони онҳо ба амнияти иттилоотӣ ба ҳисоб рафта, метавонанд осебпазириро барои вайрон кардани амнияти иттилоот ё ба даст овардани фоидаҳои ғайриқонунӣ истифода баранд. Барои мисол, онҳо метавонанд ба хотири манфиати ғаразнок ба истифодабарандай иттилоот ва ё соҳиби он зарари моддию маънавӣ расонанд. Илова бар ин, эҳтимол дорад, ки манбаъҳои таҳдидҳо барои фаъол кардани баъзе осебпазириҳои заравар қасдан амал накунанд. Ҳам субъектҳо ва ҳам зухуроти объективӣ метавонанд ҳамчун манбаи таҳдид амал қунанд. Гузашта аз ин, манбаъҳои таҳдидҳо метавонанд ҳам дар дохили ташкилоти ҳифзшаванда- манбаъҳои дохилӣ ва ҳам берун аз он ҷойгир шаванд.

Особпазирии объективӣ аз хусусиятҳои тарҳрезӣ ва хусусиятҳои техникии таҷҳизоте, ки дар иншооти муҳофизатшаванда истифода мешаванд, вобаста аст. Бартарафсозии пурраи ин особпазирӣ ғайриимкон аст, аммо дар шароити кишвари мо онҳоро метавон тавассути усулҳои техникӣ ва муҳандисии мубориза бо таҳдидҳо ба амнияти иттилоотӣ хеле заиф кард. Дар ин самт қобили зикр аст, ки

барои як таҳдид усулҳои чудо кардани сарчашмаҳои берунӣ ва дохилӣ метавонанд гуногун бошанд. Ба манбаъҳои берунии таҳдид ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ инҳоро мансуб донистан мумкин аст:

- фаъолияти соҳторҳои хориҷии сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ, ҷосусӣ ва иттилоотӣ, ки бар зидди манфиатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иттилоотӣ равона карда шудааст;
- қӯшиши як қатор мамлакатҳо барои поймол кардани манфиатҳои Тоҷикистон дар фазои ҷаҳонии иттилоотӣ, танг карда баровардани он аз бозори иттилоотии дохилию берунӣ;
- тезутунд шудани рақобатҳо барои дастрасӣ ба захираҳо ва технологияҳои иттилоотӣ;
- фаъолияти ташкилоту ширкатҳои байналмиллалии терористӣ дар баҳши иттилоот;
- афзудани дуршавии технологияи давлатҳои абарқудрати олам ва бештар шудани имконияти онҳо дар муқовимати рақобатпазирӣ бо технологияи иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- фаъолияти намудҳои гуногуни ҷосусии давлатҳои хориҷӣ;
- коркарди концепсияи ҷангҳои иттилоотӣ аз ҷониби як қатор давлатҳо, ки ташкили васоити таъсиррасонии ҳатарнокро ба муҳити иттилоотии мамлакати мо, ба хотири манфиатҳои миллии ҳудашон зарур мешуморанд.

Манбаъҳои дохилии таҳдид ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон метавонанд инҳо бошанд:

- ба таври кифоя рушд накардани институти ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҷомеаи иттилоотӣ ва назорати нокифояи давлатӣ аз болои рушди бозори иттилоотии Тоҷикистон;
- ҳолати ҳатарноку буҳронии соҳаҳои саноати ватанӣ;
- вазъи номусоиди ҷиноятӣ, ки дар баъзе ҳолатҳо ё минтақаҳои ҷумҳурӣ дар соҳаи иттилоот майли афзудан дорад;

- дастрасии сохторҳои чиноятӣ ба иттилооти конфеденсиалӣ, пурзуршавии таъсири чинояткории муташаккил ба ҳаёти ҷомеа, пастшавии дараҷаи ҳифзкунандагии манфиатҳои қонунии шаҳрванд, ҷомеа ва давлат дар соҳаи иттилоот;

- самтгирии нокифояи фаъолияти мақомти ҳокимияти давлатӣ ба масъалаҳои амалисозии сиёсати давлатӣ дар соҳаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- коркарди нокифояи таҳкурсии меъёрии ҳуқуқӣ, ки муносибатро дар соҳаи иттилоот дар тамоми фазои ҷумхурӣ ба танзим дарорад;

- маблағгузории нокифояи муассисаҳо барои таъмини амнияти иттилоотии онҳо;

- иқтидори нокифояи иқтисодии давлат;

- қафомонии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз кишварҳои пешрафтаи олам аз рӯйи дараҷаи иттилоотонии мақомти ҳокимияти давлатӣ ва ташкилотҳои худидоракунии маҳалӣ, тандурустӣ, маориф ва соҳаи хизматрасонии шаҳрвандон;

- нофаъолии иттилоотии аҳолӣ дар таъмин ва рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон.

Дар баробари ин, ҳама манбаъҳои таҳдид ба амнияти иттилоотиро дар кишвари мо метавон ба се гурӯҳи асосӣ тақсим кард:

- дар натиҷаи амали субъект (манбаъҳои антропогении таҳдидҳо).
- бо воситаҳои техникиӣ (манбаъҳои сунъии таҳдид) муайян карда мешаванд;
- бо таври стихиявӣ.

Сарчашмаҳои антропогении таҳдид ба амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон субъектҳое мебошанд, ки кирдори онҳоро чиноятҳои қасдан ё тасодуфӣ арзёбӣ кардан мумкин аст. Ин гурӯҳ васеътарин буда, аз нуқтаи назари ташкили ҳифз ба он бештар таваҷҷуҳ бояд намуд, зеро амалҳои субъектро ҳамеша метавон арзёбӣ кард, пешгӯй намуд ва ҷораҳои даҳлдор андешид. Тадбирҳои зиддитеррористӣ дар ин ҳолат

идорашаванда буда, бевосита ба донишу иродай созмондиҳандагони ҳифзи иттилоот вобастаанд.

Ҳамчун манбаи антропогении таҳдидҳо дар ҷумҳурии мо субъектеро метавон баррасӣ кард, ки барои кор бо воситаҳои стандартии объекти муҳофизатшаванда дастрасӣ дорад (боиҷозат ё беиҷозат). Субъектҳо (манбаъҳое), ки амалашон метавонад боиси вайрон қардани амнияти иттилоотӣ гардад, метавонад ҳам берунӣ ва ҳам дохилӣ бошанд.

Муҳакқикии ватанӣ, профессор Усмонзода Ҳ.У. қайд мекунад, ки дар шаш-ҳафт соли охир дар фазои Интернет шабакаҳои тоҷикии ҳусусияти оппозитсионидошта низ бо як суръати том яке паси дигаре ба вучуд омада, фазои иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо иттиллоти ҳаҷман бузурги зиддиҳукуматӣ пур намуданд. Дар як давраи кӯтоҳ онҳо ҳамчун пойгоҳи қавии иттилооти шаклгирифта, айни замон ба василаи паҳннамоии иттилооти зиддиҳукуматӣ, таҳқири роҳбарияти давлат, инъикоси эътиrozҳои сокинони шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон, тавлиди фазои нобоварию нафрат нисбат ба институтҳои ҳокимияти давлатӣ ва коҳиш додани нуғузу эътибори онҳо миёни шаҳрвандон мубаддал шудаанд. Шабакаҳои мазкур барои муҳолифин ба ҳайси минбари асосӣ хизмат намуда, аз ин тарик аҳолии Тоҷикистонро ба таври ошкоро ба тазоҳурот ва инқилобу эътирози оммавӣ даъват мекунанд. Тамоми фаъолияти шабакавии муҳолифин айни замон ба як ҳадаф- комилан аз байн бурдани эътимоду боварии мардум нисбат ба соҳторҳои давлатӣ, ҳукумат ва роҳбарияти давлат равона гардидааст¹⁴⁶.

Дар шароити ташакқули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон сарчашмаҳои таҳдидҳои беруна метавонанд тасодуфӣ ё барқасдана бошанд, ки инҳоро дар бар мегиранд:

- соҳторҳои ҷиноятӣ;

¹⁴⁶ Усмонзода Ҳ.У. Ҳусусиятҳои асосии муқовиматҳои идеологӣ дар фазои шабакаҳои интернетӣ // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 29-уми ноябр 2022).- Душанбе, 2022.- С.18.

- чинояткорон ва хакерҳои эҳтимолӣ;
- шарикони нопок;
- кормандони техникии таъминкунандагони хизматрасонии телематики;
- намояндагони ташкилотҳои назоратӣ ва хадамоти изтиорорӣ;
- намояндагони сохторҳои қудратӣ.

Имкониятҳои воридшавии интегратсионии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба ҷаҳони глабалии иттилоотӣ таҳқиқ намуда, метавон тарзҳои нави маҷмуавии худмуарифии шаҳс дар ҷомеаи ташаккулёфтаистодаи тоҷикро асоснок намуд. Инчо дар назар аст, ки бақароршавии ҷомеаи иттилоотӣ барои ҳар як қишвар ва давлат ҳусусияти хоси худро дорад.

Барои мамлакати рушдёбандаи мо, ки дар он тарзи анъанавии ҳаёт бартарӣ дорад, ҷомеаи иттилоотӣ, пеш аз ҳама тавакали иҷтимоӣ-фарҳангиро ба вуҷуд меорад, ки ба арзишҳои ҳазорсола метавонад таҳдид кунад. Дар ин росто қайд бояд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон расман ба фазои иттилоотии ҷаҳонӣ аз миёнаҳои солҳои 90-уми асри XX ворид шуданро оғоз намудааст. Аммо танҳо дар соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» қабул гардида, худи ҳамин сол Стратегияи давлатӣ доир ба «Технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ» барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва соли 2004 бошад, барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид.

Дар баробари ин, вазифаю уҳдадориҳои давлат ва шаҳрванд дар самти таъмини бехатарии миллӣ дар Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст, ки дар он ҳаёт, шарафу эътибор ва дигар ҳукуқҳои табии инсон даҳлнапазир шумурда шудаанд. Онҳо аз ҷониби давлат риоя ва ҳифз мешаванд (моддаи 8) ва дар навбати худ, ҳифзи Ватан, ҳифзи манфиатҳои давлат, мустаҳкамкунии истиқлолияти

он, бехатарӣ ва иқтидори мудофиавии он вазифаи муқаддаси шаҳрванд мебошад (моддаи 43)¹⁴⁷.

Мутобики Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» (моддаи 9)¹⁴⁸ бошад, яке аз роҳҳои танзим ва идоракунии соҳаи ҳифзи иттилоот ташкили соҳторҳои идоравӣ ва соҳавии ҳамоҳангсоз ҷиҳати ҳифзи иттилоот ҳисобида шудааст. Тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02.04.2015 «Дар бораи Низомнома оид ба талабот, шартҳо ва қоидаҳои ҳифзи иттилоот аз разведкаи техникии хориҷӣ» (банди 12)¹⁴⁹, мақомоти давлатӣ ва ташкилот уҳдадор мебошанд, ки дар соҳторҳои худ воҳидҳои таъмини амнияти иттилоотӣ таъсис диханд. Воҳидҳои мазкур ҳангоми ташкили ҳифзи иттилоот бояд воситаҳои техникӣ, барномавӣ, дастгоҳӣ ва криптографиро истифода баранд, ки дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» (моддаи 4) пешбинӣ шудааст. Мутаассифона, ичрои ҷорабиниҳои номбаршуда дар фаъолияти мақомоти давлатӣ ва муассисаву ташкилоти дигар, ба истиснои баъзе аз онҳо, дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Сабаби асосии мушкилот дар ин самт норасоии мутахассисони соҳаи амнияти иттилоотӣ ва маблагузории соҳа мебошад.

Чунонки зикр шуд, дар Тоҷикистон санади меҳварии соҳаи амниятро танзимкунанда «Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад, ки соли 2003 қабул шудааст. Консепсияи номбурда маҷмуи мақсадҳо, вазифаҳо, принсипҳо ва самтҳои асосии таъмини амнияти иттилоотии мамлакатро пешбинӣ мекунад. Аммо дар тули ин давра воқеиятҳои ҷаҳони иттилоотӣ дигаргун шудаанд, таҳдидҳо қиёғаи нав ба худ гирифтаанд ва воситаҳои иттилоотӣ ба таври бесобиқа такмил

¹⁴⁷ Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағириру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).- Душанбе: «Нашриёти Ганҷ», 2016.- 64 с.

¹⁴⁸ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.12.2002, №71.

¹⁴⁹ Ҳамон ҷо.

ёфтаанд. Дар бораи Интернет, ки имрӯз ба унсури асосии фазосозии иттилоотӣ табдил ёфтааст, дар консепсияи мазкур дақиқан сухан намеравад. Аз ин рӯ, барои ба воқеиятҳои муосир тавъам намудани моҳияти концептуалии чораҳои ҳифзи иттилоот ва мубориза бар зидди таҳдидҳои иттилоотӣ ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Консепсияи зикршуда бамаврид шуморида мешавад, зоро такмили заминаи меъёрию ҳуқуқӣ ин як қадами бузург дарроҳи мубориза ба таҳдидҳои иттилоотӣ мебошад.

Дар ин росто бояд зикр намуд, ки такмили заминаи меъёрий, албатта, муборизаи ниҳоӣ бо ин падида нест. Барои он ки давлат аз дидгоҳи иттилоотӣ ҳифзшуда бошад, инфрасоҳтори интернетӣ, соҳтори муташаккили тарғибот, низоми хоси бурдани ҷангӣ иттилоотӣ низ зарур мебошад. Дар шароити муосир ҳифзи амнияти иттилоотӣ яке аз таркибҳои асоситарини манфиатҳои миллӣ ба шумор рафта, дар партави чораҳо ва механизмҳои мубориза бар зидди таҳдидҳо ба амнияти иттилоотии кишвар манфиатҳои шаҳс, ҷомеа ва давлат низ ҳифз хоҳанд шуд.

Ҳоло бошад, дар самти таъмини амнияти иттилоотӣ дар баробари беҳтар шудани заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, вазъи таъминоти технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ, аз ҷумла дар муассисаҳои таълимии мамлакат камбудиҳои рақамӣ, қафомонӣ дар ташкил намудани фарҳанги баланди иттилоотии аҳолӣ ба мушоҳида мерасад. Мувофиқи маълумоти «Data Reportal» то моҳи январи 2022 шумораи умумии истифодабарандагони интернет дар Тоҷикистон 3,95 млн ба қайд гирифта шуда, рушди солонаи он 605 ҳазор нафар (18,1%) аз соли 2021 то 2022 афзоиш ёфтааст. Суръати миёнаи ба қайдгирифтai пайвасти Интернет 16, 63 Мбит/с.-ро ташкил медиҳад, ки ба талаботи шаҳрвандони Тоҷикистон на онқадар ҷавобгӯ аст. Маълумотҳои GSMA Intelligence нишон медиҳад, ки алоқаи мобилий дар Тоҷикистон аз шумораи умумии аҳолӣ дар моҳи январи соли 2022 ба

105,9% рост меояд. Шумораи пайвасти аҳолӣ бо телефонҳои мобилиӣ аз соли 2021 то 2022 дар Тоҷикистон ба 203 ҳазор (2%) афзудааст. Инчунин, мувофиқи маълумоти номбурда то январи соли 2022 дар Тоҷикистон 443,4 ҳазор истифодабарандай фаъоли "Facebook", 71,0 ҳазор истифодабарандай фаъоли "Linkedin" ва 17,4 ҳазор истифодабарандай фаъоли "Twitter" афзудааст¹⁵⁰.

Дастрасӣ надоштани аҳолии маҳаллӣ ба Интернет ба сатҳи зиндагӣ бевосита таъсири манғӣ мерасонад. Инро низ ба эътибор гирифтани зарур аст, ки ба ҷои донишҳои дуруст баъзан иттилоотҳои зидиятнок паҳн шуда, ба шуури ҷавонон таъсири манғӣ мерасонанд. Барои мисол метавон таъкид намуд, ки дар давраи низои байни Тоҷикистон ва Қирғизистон, ки баъди он ҳам то ҳол ҷангӣ иттилоотӣ идома дорад, ин норасой ошкор гардид.

Сазовори таъкид аст, ки дар шароити қишивари мо субъектҳои (сарчашмаҳои) дохилӣ, чун қоида, мутахассисони баландихтисос оид ба таҳия ва истифодаи нармавзору техникӣ мебошанд, ки бо ҳусусиятҳои вазифаҳои ҳалшаванда, соҳторҳои асосӣ, инчунин бо принсипҳои кор ба иттилоот шиносанд. Онҳо муҳофизат, қобилияти истифода бурдани таҷҳизоти стандартӣ ва воситаҳои техникии шабакаро дошта, аз инҳо иборат мебошанд:

- 1) ҳайати асосӣ (истифодабарандагон, барномасозон, таҳиягарон);
- 2) намояндагони хадамоти ҳифзи иттилоот;
- 3) кормандони ёрирасон;
- 4) кормандони техникӣ (таъмини фаъолият, истифода).

Инчунин бояд дар назар дошт, ки дар ҷунун вазъ гурӯҳи маҳсуси манбаъҳои антропогении дохилиро шахсони дорои нуқсони рӯҳӣ ва агентҳои маҳсус ҷалбшуда метавонанд ташкил диханд, ки аз ҷумлаи кормандони асосӣ, ёрирасон ва техникӣ бошанд. Ин гурӯҳ ҳамчун як

¹⁵⁰ <https://datareportal.com/reports/digital-2022-tajikistan>. (Санаи муроҷиат: 23.01.2023).

чузъи манбаъҳои таҳдидҳои дар боло зикршуда ҳисобида мешавад, аммо усулҳои мубориза бо таҳдидҳо метавонанд фарқ кунанд.

Яке аз хусусиятҳои асосии проблемаи амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ин талабот ба таснифи пурраи таҳдидҳои иттилоотӣ мебошад, ки эҳтимолан дар системаҳои иттилоотии муосир имконпазир аст. Дар натиҷаи ин ҳатто як омили ноустуворкунандай ба инобат гирифта нашуда метавонад самаранокии муҳофизатро ба таври назаррас коҳиш диҳад.

Вобаста ба масъалаи баррасишаванда инчунин бояд таъкид намуд, ки таҳдид ба амнияти иттилоотӣ ин эҳтимолияти мавҷудаи амал ё беамалии тасодуфӣ ё қасдан аст, ки дар натиҷаи он ба амнияти иттилоот, аз ҷумла дар кишвари мо, ҳалал мерасонад. Бо ин сабаб, ба андешаи мо, амалҳои рушди устувор дар ҳолати истифодаи технологияи навтарини иттилоотӣ натиҷаи самараноки бештар медиҳанд, зоро мамлакате, ки иқтидори баланди иттилоотӣ дорад, дар сохтан ва истифодабарии воситаҳои иттилоотии шикастдигӣ пешрафта ба шумор меравад.

Мусаллам аст, ки дар Тоҷикистони муосир системаи иҷтимоӣ хусусияти хос дошта, он бо таъриҳ, забон, Ҷътиқод, иқлим, ҳуввият, анъана, нишондодҳои миқдорӣ ва сифатӣ, вазъи геополитикӣ ва ғ. асоснок шудааст. Аммо дар раванди ҳодисаҳои дохилӣ, омили беруна (аз ҷумла фишори иҷтимоӣ) ба гузаштаи маҳсуси он, ки бо таҷрибаи ҷамъшудаи иҷтимоӣ-таъриҳӣ ифода меёбад таъсир расонад ҳам, кӯшиши зиёд ба сӯи оянда карда мешавад.

Ҳамаи зиддиятҳо ва шароитҳо, ки зикр гардид, дар кишвари мо ба яқдигар вобаста буда, корбарӣ бо манбаъҳои иттилоот ва таъмини амнияти иттилоотӣ омили муҳими суботи системаи иҷтимоӣ ба шумор меравад. Дар як вақт онҳо натиҷаи омилҳои дигар низ ҳастанд, ки қисман аз номукаммалии системаи иҷтимоии соҳтори он, унсурҳои алоҳида ва муносибати байниҳамдигарии он, вобаста буда метавонанд. Яъне, омилҳои дохилӣ, аз ҷумла зиддиятҳои дохилӣ барои беҳтар

шудани нишондодҳои сифатии системаи иҷтимоии Тоҷикистон метавонанд монеаи асосӣ бошанд.

Чунонки маълум аст, дар оғози даврони истиқлолият Тоҷикистон дар ҳолати норасои захираҳои фаврӣ аз рӯи нишондодҳои имрӯзai шабакаҳои муоширати дохилӣ, асосан дар ҳолати ғайримуфидии геополитикий боқӣ монда буд. Ҳамзамон, мамлакати мо ба фишори равандҳои интегратсионӣ дучор шуда буд ва баъзан қӯшишҳои мешуданд, ки ҳодисаҳои буҳронӣ дар иқтисодиёти чумхурӣ нигоҳ дошта шаванд. Дар ин давра истеҳсолот кам, фаъолнокии инвеститсионӣ ва иноватсионӣ паст буд. Қафомонии илмӣ-техникии Тоҷикистон нисбат ба давлатҳои дигар ва тобеияту вобастагӣ аз молҳои маҳсулоти истеъмолии озуқа, таҷҳизот ва технология меафзуд. Дар баробари ин, қарзҳои дохилию берунӣ зиёд шуда, бо сабаби вазъияти ногуори иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ мутахассисони таҷрибадор кишвари моро тарк намуданд. Шумораи ҳолатҳои фавқуллодаи хусусияти технологидошта зиёд, нобаробарии пулию молии мардум афзоиш ёфта, сатҳи зиндагии мардум дар ҳолати паст қарор дошт. Иқтидори иқтисодӣ, илмӣ ва демографии мамлакат, бозори молию тиҷоратӣ ва базаи ашёи хоми маҳсулоти ватанӣ суст мешуд. Ҳамаи ин ба афзоиши дараҷаи ҷинояткорӣ ва коррупсия оварда расонд.

Вобаста ба душвориҳои зикршуда таъмини амниятии фазои маориф, ҳимояи ҳуқуқӣ, нигоҳбонии ҳаёту саломатии ширкаткунандагони фазои маориф, ба сатҳи баланд баровардани донишу салоҳиятнокии иттилоотии аъзои ҷомеа самти афзалиятноки на танҳо муассисаю ташкилотҳои маориф ва илм, инчунин самти афзалиятноки давлат дар умум низ ба шумор меравад. Дар ин росто, яке аз хусусиятҳои хосе, ки вазъи маърифат ва шуурнокии имрӯзai ҷомеаи тоҷикистониро муайян мекунад, ин нобоварӣ мебошад. Қисме аз ҷавонон дар ҷунин вазъ ба идеяҳои ифротӣ дода шуда, аз худу аз миллат бегона мешаванд. Ҷунин ҳолат ба пастшавии устувории суботи ҷомеа оварда расонида, иқтидори

эчодио илмии қисми зиёди фардҳо нозарур шуда мемонад. Дар натиҷа, ду тамоюли манғӣ пайдо мешавад:

Якум, фаъолнокии эчодии миллӣ паст мешавад, вазъи пастшавии маънавии шахсият берун аз доираи фаъолнокии иҷтимоӣ боқӣ мемонад ва дар умум, бекурбашвию пастшавии маънавӣ-руҳио фарҳангии ҷомеа ба вучуд меояд.

Дуюм, нодаркорӣ, нолозим будани таҳсилоти олии қисми зиёди аҳолӣ ба баланд шудани душвории деструктивии системаи иҷтимоӣ оварда мерасонад. Вале дар чунин вазъ ақаллияти фаъол на ҳамеша аз нигоҳи стратегӣ дуруст амал мекунад. Намояндагони ин қисми ҷомеа бештар аз нигоҳи манфиати шахсӣ қарор қабул мекунанд, ки суботи ҷомеаро баланд набардошта, балки зидди он амал мекунад.

Ҳалли масъалаҳои иқтисодии мамлакати моро муҳаққиқон сабабгори рушди маърифати илмӣ-иттилоотӣ ва суботи ҷомеаи Тоҷикистон меҳисобанд. Вале ин масъала бештар аз афзоиши иқтидори иқтисодии мамлакатҳои шарикони стратегии мо - Россия, Қазоқистон, Ҷин, Ӯзбекистон ва ғ. низ вобастагӣ дорад. Барои ин зарур аст, ки давлат оид ба барномаи субот ва рушди иқтисодӣ ба аҳолӣ маълумоти дақиқ дихад ва дар ин самт ба ҳадафҳои асосӣ ноил гардад, ки ҳаллу фасли масъалаҳои зеринро тақозо менамояд:

- либераликунонӣ ва иттилоотонии шаффофи бозори дохилий ва алоқаи он бо давлат;
- нигаҳдорӣ ва рушди озоди демократӣ, ВАО-и мустақил;
- нигаҳдорӣ ва муҳофизати илми фундаменталий ба воситаи ташкили таҳкурсии устувори иттилооти миллӣ;
- ба фазои иттилооти ҷаҳонӣ ворид шудан.

Вобаста ба ин масъала бояд таъкид намуд, ки интихоби роҳи теократияи исломӣ ҳеч гоҳ роҳи суботи ҷумҳурии дунявии Тоҷикистон шуда наметавонад, агарчи чунин самтро як қисми аҳолии мафкураи

ифротидошта ва баъзе рақибони сиёсӣ, ки қисмати хеле қами чомеаи муосири моро ташкил медиҳанд, пешниҳод ва тарафдорӣ менамоянд.

Дар ҷунин вазъ масъалаи фаъолнокии маънавии афроди чомеаро ба эътибори ҷиддӣ гирифтан муҳим аст. Барои ин танҳо ҳоҳишҳои неку директиваҳо ва ташкили барномаҳои тарбияи ватанпарастӣ дар ВАО кам аст. Дар ин самт тағйироти принсипалӣ дар муносибат ба аҳолӣ зарур аст, зеро олами дохилии инсон, адолату ҷидду ҷаҳд ва майлҳои ӯ яке аз нуқтаҳои асосии таҳаввул ва мақсади ҳастии иҷтимоӣ ба шумор меравад. Бе муттаҳидии тамоми қиширҳои аҳолии қишвар ва устувории идеяҳои муттаҳидкунандай миллӣ, дар бораи нигаҳдории фарҳангӣ ҳувияти тоҷикӣ, ҳудшиносии тоҷикӣ сухан рондан муҳол аст.

Аз ҷониби дигар, фаъолияти амалий доир ба таъмини суботи системаи иҷтимоӣ дар қишвари мо на бо нақша, балки бо роҳи душвор ба амал меояд, ки сарфи қалони моддию маънавиро талаб мекунад. Дар он бояд тамоми унсурҳои системаи иҷтимоӣ иштирок қунанд. Зимни ин яке аз унсурҳои муҳими он таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад.

Дар воқеъ, амнияти иттилоотӣ ҷузъи таркибии амнияти миллии мамлакати мо ба ҳисоб рафта, бо рушди технологиҳои солҳои охир масъалаи таъмини амнияти он дар муносибат бо дигар соҳаҳои амният дар ҷойи аввал қарор гирифтааст. Ҷунин зарурат ва афзалият бо он далел асоснок карда мешавад, ки фазои иттилоотӣ ба рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат таъсири амиқ мерасонад. Дар соҳаҳои гуногуни чомеа ба амал омадани хизматрасониҳои электронӣ ва маҳсусан, ташаккули ҳукумати электронӣ ва тиҷорати электронӣ маҳз дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ имконпазир мегарданд. Инчунин, технологияҳои иттилоотӣ ва дастрасии доираи васеи одамон ба иттилоот имкони хубтару беҳтар ташаккул додани ниҳодҳои демократии чомеаро фароҳам овардааст. Аммо дар баробари ин, дар баъзе мавридҳо иттилоотро барои таъсири манғӣ расонидан ва амалий соҳтани

мақсадҳои сиёсию идеологӣ низ истифода менамоянд, ки дар чунин шароит ҳифзи фазои иттилоотии ҷомеа, ҳимояи манфиатҳои миллӣ дар соҳаи иттилоот, баланд бардоштани маданияти иттилоотии шаҳрвандон, ба таври дуруст ба роҳ мондани истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва монанди инҳоро тақозо менамояд. Муҳиммияти ин масъала ба он вобаста аст, ки сатҳу сифати ҳолати ҳимоятшавандагии манфиатҳои соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ аз ҷигунағии таъмини амнияти иттилоотӣ вобаста мебошад¹⁵¹.

Ҳамин тарик, проблемаи суботи системаи иҷтимоии Тоҷикистонро баррасӣ намуда, чунин хулоса баровардан мумкин аст:

Якум, аксари ҷавонони кишвар ба гурӯҳҳои маргиналӣ табдил ёфта, ҳар сол барои беҳтар намудани зиндагиашон ба хориҷа ҳамчун муҳочири меҳнатӣ сафар меқунанд. Аз ин душвории онҳо гурӯҳҳои ифратӣ дар хориҷа истифода бурда, баъзе аз онҳоро ба гурӯҳҳои худ ҷалб менамоянд. Дар баробари ин, бозори дохилии тиҷоратии Тоҷикистон пур аз молҳои Ӯзбекистон, Қазоқистон, Ҷин, Туркия ва дигар мамлакатҳо аст, ҳол он ки одитарин маҳсулотҳои ватаний метавонанд ҷойи онҳоро иваз намоянд, аммо дар ин самт низ нақши тарғиботи иттилоотии ватаний камтаъсир ва норавшан аст. Дар баробари ин, нақши асосиро дар суботи системаи иҷтимоии мамлакат алоқаҳои берунӣ, маҳсусан муносибат ба давлатҳои аъзои СААД, аъзои СҲШ, муносибати неки фарҳангӣ бо давлатҳои ҳамсоя, муносибат бо ташкилотҳои байналмилалӣ ва ғайраҳо мебозанд.

Дуюм, Тоҷикистон ба танҳои иқтидори бузурге надорад, ки мушкилоти баромадан аз буҳрони тулониро худаш ҳал намояд, вале имконияти принсиپиалии таъмини суботи ҷомеаи тоҷикистонӣ дар ҳоли ҳозир ҳанӯз вучуд дорад. Имконияти таъмини инкишофи устувори системаи иҷтимоии аҳолӣ, баланд бардоштани саҳти зиндагии мардум, алоқаҳои дохилии мусолиматомези ҷомеа асоси субот ва таҳқими

¹⁵¹ Ҳоликов Ф.А. Амнияти иттилоотӣ ва ҳусусиятҳои он дар шароити мусир // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз.-Душанбе, 2020.- №4.- С. 96-107.

пешрафту тараққиёти истиқолият ва бунёди давлати миллӣ мебошад ва дар ин замина барои мустаҳкам намудани суботи чомеа истифодаи захираҳои бойи моддию маънавӣ, иқлим, кишоварзӣ, рушди маориф ва илм, алалхусус, рушди сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ кӯмак мерасонанд.

Сеюм, комёбихои суботи системаи иҷтимоии Тоҷикистонро на танҳо ҳамчун қӯшиши воқеии пешрафти чомеаи Тоҷикистон, ҳамчун ҳолати болоравандай рушди кишвар, инчуни шарти муҳими рушди минтақа, макросистемаи иҷтимоӣ баҳогузорӣ кардан муҳим аст.

Чаҳорум, яке аз вазифаҳои муҳим дар доираи комёбихои системаи иҷтимоии тоҷикистонӣ фаъолнокии иқтидори эҷодии фардҳои зиёди чомеа ҳамчун субъектони суботу осоиши мамлакат, инчуни ҳалли масъалаҳои шахсӣ, умуман (имкониятҳои худамаликунӣ, иҷтимоишавӣ, масъалаҳои адолат, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ғ.) дар маркази тамоми микросистемаи иҷтимоӣ меистад.

Панҷум, ҳалли бисёр мушкиниҳои мавҷудаю имконпазири системаи иҷтимоии мамлакат ба таъмини соҳаи хизматрасонии аҳолӣ, рушди илм, марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, лабораторияҳои озмоишиӣ, ҷалби аксари ҷавонон ба соҳаи иттилоотонӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ, инчуни ҳаридорӣ ва рушди шабакаи интернетӣ, рушди алоқаи мобилиӣ, рушди ҳукумати электронӣ дар кишвар вобастагии калон дорад.

Оид ба ин самти масъала Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, ки манфиатҳои миллӣ тақозои онро дорад, ки воситаҳои ахбори омма ба сифати дастгоҳи тавонони иттилоотӣ дар муборизаи таҳмилии иттилоотӣ чун сипари боэътимоди ҳалқу давлат хизмат намоянд, ба ҳифзи оромиву суботи чомеа фаъолона мусоидат кунад ва эътимоди мардумро ба фардои нек таҳқим бахшад¹⁵².

¹⁵² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». Душанбе. 26.01.2021.

Чунонки борҳо таъкид гардид, амнияти иттилоотӣ ин раванди таъмини дахлназарии шахс, ҳифз ва нигоҳдории сирри шахсӣ, давлатӣ, ҷамъиятӣ, инчунин, дастрасии иттилоот буда, ҳамчун як рукни амнияти миллӣ амал менамояд. Аз ин рӯ, барои таъмини амнияти миллӣ бояд тамоми иттилоот ва таҷрибаи таърихии миллат равона карда шавад. Дар ин самт лозим ба ёдоварист, ки мардуми мо аз қадимулаём Ватанро ҳамчун беҳтарин неъмат медонанд ва ҳамеша ба воситай илм, дониш, адабиёт, санъат ва дигар шаклҳои фарҳанг хизмати арзандаю сазовор намуданро ба давлату миллат тарғиб менамоянд. Вале, дар баробари ин, дар ҳама замонаҳо шахсоне ёфт мешаванд, ки ба хотири манфиатҳои ноҷизи худ ба ҷомеа ва миллат хиёнат менамоянд ва амалӣ соҳтани ҳадафҳои давлату ташкилотҳои ҳориҷиро мақсади худ медонанд.

Аз ҷониби дигар, арзишҳои миллиро дар самти таъмини амнияти миллӣ тарғиб намуда, бояд баэътибор гирем, ки тарғиби тарзи ҳаёти солим, гирифтани донишу илми муосир, маърифати баланди динию дунявӣ низ беҳтарин воситай муқовимат бо бесаводӣ, бераҳмӣ, таассуб, хушунат, ифратгарӣ ва террор мебошанд ва ҳама гуна пешравии ҷомеа ва суботи устувории он аз ин амалҳо вобастагӣ дорад.

Инчунин, қобили зикр аст, ки равандҳои муосири ҷаҳонишавӣ, рушди бомароми инсон тамаддуни иттилоотӣ-техникиро оғарида, тарҳи ањанавии оламро дигаргун кард. Олам дар натиҷаи ин ғайривоқеӣ шуд ва «табиати дуюме, ки инсон оғаридааст ба воқеяти техникую технологӣ табдил ёфтааст. Агарчанде техника инсонро аз лаҳзай пайдоишаш дар замин пайгириӣ мекунад, вале ин вобастагии тезутунди техникии одамонро аз технологияи нав ба вучуд овард. Ҳамзамон, он нуқтаро низ инкор кардан мумкин нест, ки техникиунонии саропо асосҳои табиию органикую иҷтимоии ҳастии шахсро вайрон накунад ҳам, онро ба меъёрҳои техникӣ побанд мекунад ва бо ҳамин ҳисси танҳоӣ, дуршавӣ аз олам, бегонашавӣ аз ҷомеа ва фарҳанги аnjанавӣ,

ахлоқ ва аз даст додани ҳувиятро афзоиш медиҳад. Дар баробари ин, дар шароити техникиунонӣ шабакаи глобалии Интернет дар фазои иттилоотӣ миёнарав гардида, ҳангоми истифода дар гурӯҳҳои иҷтимоӣ вобаста ба дараҷаи рушди фарҳанги иттилоотӣ ва некуаҳволии моддӣ, на ҳамеша натиҷаи мусбат медиҳад. Аз ҷумла, гуруҳҳои ифротиву террористӣ бо дарназардошти иштирок ё ҳузури бештари шаҳрвандон дар фазои иттилоотӣ ва имконоти таъсиррасонӣ ба доираи васеи афкори ҷамъиятӣ ҷиҳати бо мақсади ҳалалдор кардани амнияти иттилоотии кишварҳо бештар Интернет ва шабакаҳои иҷтимоиро василаи фаъолияти худ қарор медиҳанд.

Мусаллам аст, ки мавқеи ҷуғрофии Тоҷикистон ва аҳамияти геополитикию геостратегӣ доштани он ба эҷодқунандагони ҳатар ва таҳмилқунандагони таҳдид имконияти васеъ фароҳам меоранд. Имкони дигар барои сар задани чунин ҳатарҳо, мавқеи Тоҷикистон дар ҳавзаи ягонаи фазои геоконфессионалӣ дониста мешавад. Аз ин рӯ, барои таъмини амният дар кишвари мо бартарият бояд дар ҳама ҳолат ба меъёре дода шавад, ки истифодаи имкониятҳои мавҷударо ба хотири ҳифзи амният ва ҳимояи истиқлолияти сиёсӣ воқеӣ мегардонад, на ин, ки имкониятҳоро ба нерӯҳо ва гурӯҳҳои ҳатарзо ва таҳдидқунанда voguzor месозад¹⁵³.

Бори дигар таъқид месозем, ки консепсияи ҷомеаи иттилоотӣ дар доираи назарияи пасосаноатӣ пайдо шудааст ва ба комёбиҳои охирини илму техника, рушди технологияи иттилоотию иртиботӣ, компютериунонӣ ва иттилоотонии соҳаҳои муҳими ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеа нигаронида шудааст. Ҳамаи ин омилҳо ба воситаи паҳншавии ҳамаҷонибаи Интернету технологияи компютерӣ ба тамоми кишварҳою ҳалқиятҳо барои вусъати иттилоот, аз ҷумла барои рушди донишҳои назариявӣ имкон фароҳам месозад. Ҳамзамон, асоси

¹⁵³Асламзода Н. Ҳатарҳо ва таҳдидҳои замони мусоир ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иктисодӣ ва ҷамъиятӣ.- Душанбе, 2017.- №2/5. Қисми II.- С. 286.

технологии чомеаи иттилоотиро ТИК ташкил мекунад, ки дар худ шабакаҳои гуногуни саноатиро низ фаро мегирад. Маҳз рушди технологияи иттилоотӣ ба гузариши чомеаи пасосаноатӣ ба ҳолати нави сифатӣ, яъне зинаи чомеаи иттилоотӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, ин омилҳо низ бояд дар ташаккули чомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва таъмини иттилоотии он ба эътибор гирифта шаванд.

Аз ҷониби дигар, моҳияти падидаи чомеаи иттилоотиро муҳаққиқон ҳамчун «зинаи нави таҳавулоти тамаддун, зинаи нави рушди ҷамъиятӣ баррасӣ намудаанд, ки дар он қисмати иттилоотии иқтисод ба рушди ҳам чомеаи ҷаҳон ва ҳам қишварҳои ҷудогона таъсири қалон расонида истодааст»¹⁵⁴. Ҳамаи ин суръати ҷаҳонишавиро тезонид. Ҷаҳонишавӣ бошад, дар баробари дастовардҳои беназири худ, ба чомеаи мо таъсири манфии худро низ расонида истодааст. Рақибони сиёсӣ ва душманони миллат ҳамеша кӯшиш мекунанд, ки ба воситаи тарғиботҳои интернетӣ ва бо роҳҳои дигар арзишҳои фарҳангии миллии моро ҳароб созанд ва ба мафкураи мардум ҳалал ворид намоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он чомеаи озоду демократӣ фароҳам оварда шудааст, баҳри озодии баён тадбирҳои зиёд амалӣ карда мешаванд, дарёфти иттилоот ва пешниҳоди он ба аҳолӣ ба таври озодона сурат мегирад ва дар ин самт маҳдудият мавҷуд нест. Ин аст, ки ҳама гуна расонаҳои ҳабарӣ ба фазои иттилоотӣ роҳ ёфта, ба интишори маълумоти гуногунсоҳа машғул мебошанд. Аз ҷумлаи тадбирҳое, ки давлат ва ҳукумати Тоҷикистон дар самти таъмини озодии баён ва рушди воситаҳои ахбори омма роҳандозӣ намудааст, таҳия ва қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқии ин соҳа мебошанд¹⁵⁵.

Дар баробари ин тадбирҳои амалишуда истифода ва амалинамоии самтҳои афзалиятноки технологияи иттилоотӣ дар мамлакати мо имкон

¹⁵⁴ Мелюхин И.С. Информационное общество: источники, проблемы, тенденции развития.–М, 1999.- С.8-11.

¹⁵⁵ Ҳайдаров Р.Ҷ., Ҷаҳонишавиро таъсири ВАО ба ташаккули афкори чомеаи дар ҶТ// Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИҶТ.- № 2.- Душанбе, 2019.- С. 155.

медиҳад, ки аз маҷрои зудинкишофёбандай ҷаҳони иттилоотӣ қафо намонем. Аз ин рӯ, дар ин самт зарурати коркарди ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии байналмилалии бехатарии иттилоотӣ ва ташкили реҷаи маҳсуси дастаҷамъонаи бехатарии иттилоотӣ дар доираи ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ муҳим аст.

Ҳамзамон, таҳдилҳои матбуоти даврӣ нишон медиҳанд, ки таҷассуми вазъияти воқеии соҳаҳои асосии ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон дар фазои иттилоотии ҷаҳонӣ нокифоя ва номутобиқ аст¹⁵⁶. Аз ин рӯ, дар раванди амалӣ намудани сиёсати давлатии иттилоот ва бунёди симои мусбати Тоҷикистон ташкил намудани системаи иттилоотӣ муҳим аст, то ин ки ин тадбирҳо ба ташаккули симои мусбати Тоҷикистон дар фазои матбуоти русзабон, англисзабон ва бо дигар забонҳои хориҷӣ мусоидат намоянд¹⁵⁷.

Оид ба нақши ВАО дар таъмини амнияти иттилоотӣ сухан ронда, муҳаққиқ Ҷатимов С. қайд мекунад, ки дар мамлакатҳои демократӣ матбуоти даврӣ на танҳо инъикоскунандагони ҳоҳиши ҳокимијат, балки ҳамчун ҳимоятгари манфиатҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ баромад мекунанд¹⁵⁸. Аз ин рӯ, барои таъмини устувории системаи амнияти иттилоотӣ ҷораҳои асосии муқовимат ба амалҳои манғӣ ва хатарҳои иттилоотӣ-техникиро дар ВАО пурзӯр намудан муҳим аст.

Бояд зикр намуд, ки яке аз вазифаҳои ВАО таъсиррасонии бевосита ба зеҳнияти инсон мебошад. Ба андешаи Зиёй Х.М. «Ҷанги менталӣ ё зеҳнӣ, ки онро «неочанг» - «ҷанги нав» ҳам ном мебаранд, шакли олии ҷанги иттилоотии психологӣ аст, ки ба он истифодаи истиснӣ аз зӯроварии менталӣ хос буда, барои қонеъсозии пурраи ягон намуди талаботи моҳиятию экзистенсиалии тарафҳои даргир, пеш аз ҳама,

¹⁵⁶ Ҷатимов С. Матбуоти даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ- Душанбе, 2018.- №8.- С. 278.

¹⁵⁷ Сайдзода З.Ш. Таджикистан: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства / З.Ш. Сайдзода, Ф.З. Саидов. - Душанбе: ОО «Иттилоот ва муошират», 2008.- С. 5.

¹⁵⁸ Ҷатимов С. Матбуоти даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.-Душанбе, 2018.- №8.- С. 278.

талаботи маърифатию иҷтимоии онҳо нигаронида шудааст. Ин ҷо зери мағҳуми «зӯроварии менталӣ» ҳуҷуми зеҳнӣ, интеллектуалӣ, равонӣ ба тафаккуру ҳуввияти ҳалқ ё шахсият, хотираи таърихӣ, маҳсусиятҳои фарҳангию тамаддуни онҳо дар назар дошта шудааст»¹⁵⁹.

Муҳаққики мазкур инчунин қайд менамояд, ки «chanги муқаррарӣ бар зидди неруи зинда бурда мешавад, дар ҷанги иттилоотии киберӣ инфрасоҳтор мавриди ҳамла қарор мегирад, ҷанги менталӣ бошад, бар зидди худшиносӣ ва ҳуввияти ҳалқ ё инсони мушаххас, вайрон кардани асосҳои менталӣ, зеҳнию тамаддуни чомеа роҳандозӣ карда мешавад. Зимни роҳандозии ҷунин ҷанг ба тарғиби арзишҳои барои ҳалқу шахсиятҳои мушаххас бегона таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад. Аз ин рӯ, аз ҷониби барандагони ҷангҳои менталӣ гузориши дурусти масъалаи худшиносии миллӣ дар чомеа ҳамон амале шинохта мешавад, ки гӯё ҷунин чомеаҳо аъзои худро ба иштибоҳ бурда, бар ивази надоштани платформаи иқтисодии мушаххас ҷунин масъалагузорӣ мекунанд. Вале ба эътибор бояд гирифт, ки муҳимијати худшиносӣ барои миллатҳои начандон бузург ё тозаистиклол дар замони мусир ба ҳеч ваҷҳ коста намегардад»¹⁶⁰.

Дар натиҷаи муборизаҳои иттилоотӣ ва ҷангҳои зеҳнӣ, ба қишварҳои начандон бузург, аз ҷумла ба ҷумҳурии мо, инчунин ҳатари воқеии аз даст додани «низоми иттилоотӣ» таҳдид мекунад, ки маънои адолат ва баробариро дар мубодилаи иттилоот дар миқёси ҷаҳонӣ дар назар дорад. Бо ҳамин сабабҳо, мушкилоти таъмини ҳифзи амнияти субъектҳои муносибатҳои иттилоотӣ, инчунин манфиатҳои онҳо ҳангоми истифодаи системаҳои иттилоотӣ ва идоракунӣ дар қишварҳои ҳурд ва давлатҳои миллӣ меафзояд.

Ҷанги иттилоотӣ ҷангест, ки бо ёрии технологияҳои иттилоотӣ амалий мегардад ва дар он василаи асосии мубориза иттилоот мебошад.

¹⁵⁹ Зиёй Х.М. Муборизаҳои иттилоотии шабакавӣ ва ҷангҳои менталӣ дар ҷаҳони мусир // Сӣ мақола оид ба масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Тоҷикистон.- Душанбе: «Арҷанг», 2021.- С. 52.

¹⁶⁰ Зиёй Х.М. Ҳамон ҷо.- С. 57.

Он ба таври возех тавассути воситаҳои электронии иртибот низ амалӣ мегардад. Ин ҷанги доимӣ ва бераҳмонаест, ки бо ҳадафҳои гуногун роҳандозӣ карда мешавад ва дар ҳама давру замон таҳдид ба амнияти миллӣ маҳсуб меёбад. Яъне, бо роҳи пахши маълумоти бардуруғ, сиёҳкуниӣ ва тафсири ҳодисаҳои гуногун ба манфиат ва нафъи худ, ҷалб намудани афкори омма барои пуштибонии хеш аст. Истифодаи моҳирона ва пахши ҳадафмандонаи он тарафдорони зиёдеро метавонад ҷамъ оварад»¹⁶¹. Солҳои охир муноқишаҳои бавосита ё шартномавӣ ба мисоли низоҳои байни Руссияву Украина ва Тоҷикистону Қирғизистон бо дasti дигарон, бо номи проксиҷанг маъмул шудааст. Проксиҷанг (аз қалимаи лотинии proxy war) ҷанги бавосита буда, низои байналмиллалӣ байни ду давлат мебошад, ки мақсадҳои худро бо ёрии амалёти ҳарбӣ бо истифодаи захираҳо ва ҳудуди кишвари сеом ба амал меояд.

Дар баробари ҷангҳои зеҳнӣ, яке аз роҳҳои таъсири равонӣ ба ҷомеаи имрӯза, баҳусус ҷомеаи Тоҷикистон, ки аксаран мусулмонанд, ин амри маъруф ва маъвизаҳои зиёди динӣ бо воситай видеороликҳо иттилоотӣ ва сомонаҳои гуногуни иҷтимоӣ мебошанд. Мусаллам аст, ки сомонаҳои гаразнок ҳеч гоҳ худро террористӣ ва ё ифротӣ эълон намекунанд, балки бо номҳои маърифатию динӣ амал карда, маводи ҳислати ифротии амри маъруф доштаро нашр мекунанд ва ба воситай паҳнкунии номаҳои ҷалбқунанд мекунанд сафҳои худро аз ҳисоби одамони содаю гумроҳ пурра созанд. Амри маъруфи таҳрифшуда маъмультарин силоҳи фиребдиҳии омма аз ҷониби ин гурӯҳҳо мебошад. Аз ин лиҳоз, бояд дар ҷумҳурӣ Маркази миллии иттилоотии мубориза бо терроризм ва экстремизм таъсис дода шавад, ки дар ҳар як ноҳия бо пайваст будан ба маркази ягона бар зидди падидаҳои зикршуда мубориза барад. Дар сомонаи расмии он гӯшай маҳсус сохта шавад, ки

¹⁶¹ Муҳаммад А.Н., Саидзода Д. Ҷангҳои иттилоотӣ - таҳдид ба амнияти миллӣ // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳурияии илмӣ-назарияӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябр соли 2022).- Душанбе, 2022.- С. 11.

хоҳишмандон тавонанд маводи видеой, аудиой ва ғайраи хусусияти ифротидоштаро пайдо ва маҳв кунанд.

Манфиатҳои ҳаётии субъектҳои чомеа, пеш аз ҳама, дар нигоҳ доштани ҷанбаҳои маҳфӣ, шахсӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва дигар намудҳои фаъолияти иттилоот аз истифодаи ғайриқонуни он тақаллуб, фош, такрор ва нобудкуни ғайриқонунӣ иборатанд. Ҳангоми таҳияи нақшай тадбирҳо дар ин самт барои кишвари мо дар шароити ташаккули чомеаи иттилоотӣ бо мақсади таъмини амният, аз нуқтаи назари мо, муҳофизати ҳамаи категорияҳои субъектҳои муносибатҳои иҷтимоӣ аз расонидани зарари маънавӣ, моддӣ ё дигар дар натиҷаи таъсироти тасодуфӣ ба ҷои аввал меоянд. Аз ин рӯ, ҳалли проблемаи таъмини амнияти иттилоотӣ дар ин самт дар Тоҷикистон аҳамияти хоса дорад.

Вобаста ба масъалаи гузошташуда зарурат ба таъкид аст, ки раванди таъмини амнияти иттилоотиро дар кишвари мо ба ду бахш ҷудо кардан мумкин аст: бахши техникиӣ, ки аз системаҳои компютерӣ ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ иборат аст ва бахше, ки категорияҳои психологиро ба монанди афкори ҷамъиятӣ, арзишҳо, ҳиссият ва эҳсосот, ки доираи амнияти психологиро ташкил медиҳанд, дар бар мегирад. Амнияти иттилоотӣ ва равонӣ ин муҳофизат аз зарар расонидан ба манбаъҳои иттилооти миллӣ, инчунин солимии равонии инсон ва ҷомеа ҳамчун арзиши асосии миллӣ мебошад. Аз ин рӯ, бояд мавҷудияти амнияти иттилоотӣ ва психологиро ҳамчун як ҷузъи ҷудонопазири амнияти миллӣ дар Тоҷикистон ҳисоб намоем. Объекти асосии муҳофизат дар ин ҳолат шуури ҷамъиятии аҳолии кишвар мебошад. Таъсири иттилоотӣ ва психологии пешниҳодшуда тавассути технологияҳои назорат ва сӯистеъмоли шуури ҷамъиятӣ боиси равандҳои номутаносиби иҷтимоӣ мегардад, ки ба фаъолияти оптималии ниҳодҳои иҷтимоӣ ва давлатӣ дар Тоҷикистон монеъ мешаванд.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳои зербоби мазкурро ҷамъбаст намуда қайд кардан зарур аст, ки иттилооти табиатан мақсаднок ба барандагони

арзишҳои маънавӣ дар мисоли шахс, давлат ва тамоми башарият ҳеч гоҳ бетаъсир намемонад. Дар натиҷаи ҳуҷум ба соҳаи маънавӣ ҳароб шудани фарҳангҳо рӯй медиҳад, ки боиси буҳрон дар рушди тамаддуни башарӣ мегардад. Азбаски ҷомеа як системаи чудонопазире ҳаст, ки унсурҳои он фармоишӣ буда, ба яқдигар вобастагӣ доранд, ҳаробшавии чунин системаи органикии иҷтимоӣ ҳамзамон маънои ҳароб кардан ё вайрон кардани робитаҳои назарраси байни унсурҳои асосии давлатиро дошта, ба бетартибӣ дар ҷомеа оварда мерасонад. Ин суханонро дар нисбати соҳаҳои иқтисодӣ, мудофия ва маориф ва тамоми соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъияти баён кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, ба хулосае расидан имкон дорад, ки таъмини амнияти давлат дар дилҳоҳ соҳа аз сатҳи ҳифзи амнияти иттилоотӣ вобаста аст. Барои амалӣ намудани ин мақсад зарур аст, ки ҷиҳати муқовимат ба ҳатарҳои ба амнияти иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдидкунанда усулҳо ва намудҳои муассир ба вучуд оварда шаванд. Вобаста ба ин, фасли ояндаи таҳқиқоти мо ба таҳлили ин масъалаи мураккабу ҳалталаб бахшида мешавад.

2.3. Усулҳо ва намудҳои муассири муқовимат ба ҳатарҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ

Таъмини амнияти иҷтимоии ҷомеа тавассути интихоби усулҳо ва намудҳои муассири муқовимат ба ҳатарҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳими рӯз ба шумор меравад. Ин соҳа ҳимояи манфиатҳои ҳалқ ва кишварро дар муҳити иҷтимоӣ: ташаккули соҳторҳои иҷтимоӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ, соҳтори таъминоти ҳаёт, тарзи зиндагии одамонро дар бар мегиранд, ки ба талаботи пешрафти ҷомеаи иттилоотии муосир ҷавобгӯянд. Мавриди зикр аст, ки дар адабиёти илмӣ таъмини амнияти иттилоотӣ амалӣ намудани тадбирҳои ба ҳам алоқаманди ҳуқуқӣ, ташкилӣ, оперативӣ-чустуҷӯӣ, иктишофӣ, зиддиразведкавӣ, илмӣ-

техникӣ, иттилоотӣ-таҳлилӣ, кадрӣ, иқтисодӣ ва дигар тадбирҳо оид ба пешгӯй, ошкор, пешгирӣ, рафъи таҳдидҳои иттилоотӣ ва рафъи зуҳороти оқибатҳои онҳо тафсир шудаст.

Имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ имрӯз самараи таъсири воситаҳои иттилоотиро ба психика ва шуури одамон ба таври назаррас афзоиш доданд ва усулҳои нави найрангҳои пинҳониро ба миён оварданд. Дар ин раванд инсон ҳадафи асосии механизми идоракунӣ тавассути иттилоот қарор мегирад. Дар натиҷаи ин таҳди迪 ташаккули одами бо иттилоот идорашаванда чунин тарҳи воқеиро ба худ гирифтааст, ки дар соҳаи таъмини амнияти маънавӣ ба фочиа табдил ёфтааст.

Дар замони муосир комилан аён аст, ки нокомиҳо ва хатогиҳо дар кори дурусти системаҳои иттилоотӣ барои идоракуни намудҳои гуногуни нақлиёт ва ҳаракат бо талафоти азим ва зарари моддӣ алоқаманданд. Дар ин замина, хулоса намудан мумкин аст, ки пайвандҳои амнияти иттилоотӣ барои амнияти иқтисодии давлат калидӣ мешаванд. Проблемаи дигари муҳим дар ин самт ба таъмини амнияти иҷтимоии ҷомеа марбут аст. Ин соҳа ҳимояи манфиатҳои ҳалқ ва кишварро дар соҳаи иҷтимоӣ, ташаккули сохторҳои иҷтимоӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ, системаи таъминоти ҳаёт, тарзи зиндагии одамонро, ки ба талаботи пешрафти ҷомеаи муосир ҷавобгӯянд, дар бар мегирад.

Дар аксари кишварҳои тозаистиқлол, аз ҷумла дар Тоҷикистон дар самти ҳифзи иҷтимоию равонӣ ва шуури одамон камбудиҳои назаррас дар низоми ҳуқуқӣ ҷой доранд. Бо ҳамин сабаб усулҳои таҳрифшудаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ боиси фишор ба соҳаи иҷтимоӣ гардиданд. Пеш аз ҳама, ин дар эҷоди табақабандии иҷтимоии ҷомеа тавассути тақсимоти хидматҳо ва имтиёзҳои иттилоотӣ, барҳам додани институтҳо оид ба рушди шахсӣ, тафриқаандозӣ дар асоси идеологияи этникӣ, миллӣ ва ғайра ифода ёфтааст, ки дар соҳаи иҷтимоии ҷомеаи

чаҳонӣ оқибатҳои ногувори ин таҷовузи иттилоотӣ ба таври назаррас зоҳир мешаванд.

Ба андешаи мо, дар шароити иттилооти куллӣ ва тағйироти технологии ҷомеаи муосир дар Тоҷикистон, ҷустуҷӯи роҳҳои ҳифзи психологии шахс ҳам аз ҷиҳати амалӣ ва ҳам аз ҷиҳати назариявӣ аҳамияти аввалиндарача дорад. Амнияти иттилоотӣ ва психологии шахс ҳамчун ҳимояи психика аз амалҳои гуногуни омилҳои иттилоотӣ, ки ба рушд ва фаъолияти мувофиқи заминai иттилоотии амалҳои инсон, инчунин системаи муносибатҳои субъективӣ ва шахсии ў бо худ ва ҷаҳони атроф ҳалал мерасонанд, дарк карда мешавад. Дар соҳаи амнияти иттилоотӣ ва психологӣ намудҳои зерини манбаъҳои иттилоотӣ ва таъсири равонӣ ба шахс фарқ карда мешаванд, ки бояд дар кишвари мо низ ба назар гирифта шаванд:

- давлат, дар шакли мақомот ва ниҳодҳои гуногуни давлатӣ;
- ҷамъият, дар шакли ташкилотҳои ҷамъиятӣ, иқтисодӣ ва дигар созмонҳою ғурӯҳҳои иҷтимоӣ;
- шахсони дорои ҳусусият ва дараҷаҳои гуногун.

Бори дигар таъкид менамоем, ки ҳаёти маънавӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон барои мардуми он мақоми аввалиндарача дорад. Аз ин рӯ, таъмини амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳаёти маънавӣ аз вазифаҳои муҳимтарин дар шароити тағйироти глобалии ҷаҳони муосир буда, бояд самтҳои асосии зеринро фаро гирад:

- рушди асосҳои ҷомеаи иттилоотию шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон;
- муҳайё намудани шароити иқтисодӣ-иҷтимоӣ барои амалӣ намудани фаъолияти эҷодӣ ва ташкил намудани муассисаҳои фарҳангӣ;
- коркарди шакли тамаддунӣ ва тарзи назорати ҷамъиятӣ барои дар ҷомеа ташаккул додани арзишҳои маънавӣ, ки ба манфиатҳои миллӣ, ҷавобгӯ бошанд, тарбияи ватандустӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ;
- коркарди механизмҳои ташкилӣ-ҳуқуқии дастгирии ВАО ва шаҳрванд ба иттилооти қушода дар бораи фаъолияти мақомти

ҳокимияти давлатӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, таъмини дастрасии маълумот дар бораи ҳодисаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятноки ҳаёти ҷамъиятӣ, ки ба воситаи ВАО паҳн мегардад;

- дастгирии давлатии баргузории ҷорабиниҳо доир ба нигоҳдорӣ ва эҳёи мероси фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҷанбаи дигари муҳимми амнияти миллии қишвари мо, таъмини амнияти иқтисодӣ мебошад. Намуди нави иқтисоди иттилоотӣ натиҷаи рушди имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ, талаботи афзояндаи аҳолӣ ба ҳадамоти иттилоотӣ ва ташаккули системаҳои ҷаҳонии иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ мебошад. Он истеҳсоли технологияҳои иттилоотӣ, технологияҳои иртиботӣ ва интиқоли маълумот, пешниҳоди хидматҳои иттилоотӣ ва истеҳсоли маҳсулоти иттилоотӣ, инчунин тиҷороати электрониро дар бар мегирад. Нақши иқтисоди иттилоотӣ бузург буда, он ба тамоми ҷанбаҳои рушди иҷтимоӣ таъсир мерасонад. Рушди иқтисоди иттилоотӣ дар муносибати байни давлатҳо аҳамияти маҳсус дошта, он тамоюли стратегии муҳим дар рушди иҷтимоию иқтисодии ҳар як қишвар мегардад ва таваҷҷуҳи афзалиятнокро дар ҳама сатҳ тақозо мекунад. Таърих миллату давлатҳои гуногун гувоҳ аст, ки пешвоёни технологӣ ва иқтисодии ҷаҳон қудрати ҳудро тавассути сармоягузорӣ ба нерӯи иқтисоди иттилоотӣ бунёд кардаанд. Ба ақидаи мо, ин таҷриба онро тасдиқ мекунад, ки таъмини амнияти миллии Тоҷикистон бидуни иқтисоди пешрафтаи иттилоотӣ дар шароити ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ғайриимкон мебошад.

Дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон бар асари ташаккули фазои иттилоотии ҷаҳонӣ дар асоси шабакаи компьютерӣ дар назди давлат дар раванди таъмини амнияти иқтисодӣ як қатор масъалаҳои ҷиддӣ ба миён омадаанд. Ин мушкилот ба усуљҳо ва технологияҳои ҳифзи захираҳои иттилоотие, ки дар шабакаҳои иттилоотӣ мутамарказанд, марбутанд. Ин вазъ бо ташаккули сиёсати иттилоотии давлати мо барои таъмини

ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар дар соҳаи амнияти иттилоотӣ алоқаманд мебошад.

Ҳамзамон, ин нуқта низ бе баҳс аст, ки бо гузашти замон мубрамии проблемаҳои усулҳои муҳофизат, ки мутахассисони соҳаҳои технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ истифода мебаранд, ба таври назаррас меафзояд. Вобаста ба ин, дар Тоҷикистон низ минбаъд аҳамияти системаҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ меафзояд ва ҷанбаи муҳимме, ки ин тамоюлро ҳамроҳӣ мекунад, таъмини фаъолияти бефосилаи системаҳои иттилоотӣ, кафолати нигаҳдории маълумоте мебошад, ки ба ҳукуку манфиатҳои қонунии ҳам шаҳрвандони алоҳида ва ҳам давлат муҳолифат намекунад.

Аз дигар ҷониб, ба назари мо, истиқлолияти комили давлатӣ ва муносибатҳои самти иҷтимоиро бидуни истиқлолияти иттилоотӣ тасаввур кардан номумкин аст. Маҳз бо ҳамин сабаб, имрӯзҳо ташкилотҳои зиёди байналмилалӣ ва давлатҳо стратегияи хоси мубориза бар зидди таҳдидҳои иттилоотиро таҳия кардаанд. Таҳаввулоти Тоҷикистон ба суи ҷомеаи озоди иттилоотӣ низ ташкил намудани соҳтори амнияти иттилоотии давлатиро тақозо менамояд.

Пайдоиши технологияи нав дар соҳаҳои гуногуни фаъолият кори одамонро хеле осон намуд, вале дар баробари ин душвориҳои зиёдеро низ дар сатҳи шаҳсӣ, давлатӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ ба миён овард, ки дар Тоҷикистон низ ба мушоҳида мерасанд. Ин қабл аз ҳама ба содир кардани «киберчиноятҳо» дахл дорад. Таҳти мағҳуми «киберчиноят» чиноятҳое фаҳмида мешаванд, ки аз ҷониби одамон бо истифодаи технологияи иттилоотӣ бо мақсади чиноятӣ содир карда шуда, онҳоро дар доираи фаъолияти ҳакерӣ баррасӣ мекунанд. Ҳакерҳо мутахассисони баланди соҳаи ТИК мебошанд, ки ба тамоми нозукиҳои кори компьютер сарфаҳм мераванд. Онҳо ду намуд, якum - «Black hat», ки

бо номи киберцинояткорон машхуранд, дуюм- «White hot», ки мутахасисони соҳаи бехатарии иттилоотӣ мебошанд¹⁶².

Дар ин росто, муҳаққиқон барҳақ кайд намудаанд, ки барои барканорсозии хавфу таҳдидҳои киберӣ метавон барномаҳои гуногуни зиддивирусӣ таҳия намуд. Вале, мутаассифона, бар зидди вирусҳои менталӣ барномаи зиддивирусӣ вуҷуд надорад. Бар зидди вирусҳои менталӣ, алайҳи ҷангҳои менталӣ танҳо рӯҳияи қавии ҳалқ ва ҳар як шахси алоҳида, муҳаббат ба марзу буми гузаштагони худ ва эҳсоси ватандӯстӣ истодагарӣ карда метавонанд¹⁶³.

Соҳаи маънавии ҷомеаи мусоирӣ мо ҳамчун объекти амнияти миллӣ ҷанбаҳои асосии ҳимояро доро мебошад. Инҳо фарҳанг, илм, санъат, маорифи миллӣ ва инчунин васоити ахбори омма мебошанд, ки манбаи асосии таъмин бо маҳсулоти фарҳанги маънавӣ барои ҷомеа маҳсуб мешаванд. Барои ҳифзи соҳаи маънавӣ, бояд дар Тоҷикистон бо дарназардоши таҳаввулоти глобалии ҷаҳони мусоир ва ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ бо истифода аз усулҳои иттилоотӣ ва муқовимати психологӣ системаи муҳофизат аз таъсири ҳаробиовар ба шуури ҷамъиятӣ ташкил карда шавад. Дар ин ҷо воситаи асосии таъсиррасонӣ ба инсон аз ҷониби бадҳоҳони миллат истифодаи силоҳи ғайримоддӣ мебошад, ки бо истифода аз усулҳои идоракуни шуури инсон бо мақсади назорати пинҳонӣ ва руҳафтодагии шахс истифода мешавад. Муқовимати иттилоотӣ-психологӣ қодир аст, ки ҳама маҳдудиятҳои ҷисмонии силоҳро бартараф кунад, зеро он дар ҳама шароити иқлими вуҷуд дорад ва таъсири зиёноварро дар муддати тулонӣ нигоҳ медорад, дар ҳоле ки ҳароҷоти зиёди моддиро талаб намекунад. Ҳадафи асосии

¹⁶² Темурбекова С.Д. Важность кибербезопасности в экономической сфере // Вестник таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук.- Душанбе, 2019.- №8.- 314-318 С.

¹⁶³ Зиёй Х.М. Муборизаҳои иттилоотии шабакавӣ ва ҷангҳои менталӣ дар ҷаҳони мусоир // Сӣ мақола оид ба масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Тоҷикистон.- Душанбе: «Арҷанг», 2021.- С. 56-57.

стратегии ин ҷанғҳо вайрон кардани манбаъҳои иттилооти омма ва нуқтаи назари одамон ба ҷаҳони атроф, ҷомеа ва худ мебошад.

Илова бар ин, мушкилоти муҳими ҳифзи амнияти маънавӣ, ки асоси ҳаёти маънавии ҷомеа дар Тоҷикистон мебошад, ба андешаи мо, парвариши арзишҳои таҳайюлӣ, гузоштани афзалиятҳо, вазифаҳо ва ҳадафҳои ҳаробиовар дар назди ҷомеа ва шаҳс мебошад. Дар робита бо қӯдрати ҳамаҷонибаи иттилоот, ҳама ҷизҳои дар боло зикршуда тавассути чунин усулҳо, аз қабили маҳрум кардан аз ҳуқуқи интихоби иттилооти гирифташуда ва маълумоти нодуруст дар бораи аҳолӣ, амалӣ карда мешаванд.

Ба назари мо, маҳз таъсири иттилоотӣ метавонад дар Тоҷикистон потенсиали асосии геополитикии давлат-менталитети миллӣ, фарҳанг ва маънавиёти ҷомеаро тағиیر диҳад. Таъсири самараноки таблиғотӣ ба дониш дар бораи психологияи издиҳом, психологияи нейролингвистӣ, усулҳои дасткорӣ ва ба психологияи ВАО асос ёфтааст. Ин самтҳо механизмҳои муосири таблиғотӣ, технологияҳои боварибахшро инъикос мекунанд.

Доир ба масъалаи мазкур таъкиди он нуқта низ зарур аст, ки пешгирии таъсири технологияҳои тавсифшуда ва татбиқи онҳо хеле душвор аст, қобилияти муқовимат ба онҳо танҳо бо сатҳи баланди устувории эҳсосот ва тартиботи руҳиву равонии падидаҳои гуногуни таъмини иттилоотию психологӣ, унсури марказии таъсиррасонии иттилоотӣ шаҳс вобаста мебошад. Ин нишон медиҳад, ки проблемаи амнияти иттилоотӣ ва психологии шаҳс ҳамчун масъалаи мубрами замони муосир минбъд низ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ боқӣ мемонад.

Дар ин замина, барои ҳалли мусбати масъалаи мазкур бояд як қатор имконот ва технологияҳои таъсиррасонӣ ба шуури ҷомеа ва ашҳоси мушаҳҳасро бо истифода аз васоити ахбори омма қайд кард. Васоити ахбори омма дар соҳаи манфиатҳои маҳсус қарор доранд, зоро дар ҷомеаи иттилоотӣ онҳо ҳамчун воситаи муҳимтарини ҳамкории се

шохай хукумат ва танзими муносибатҳои онҳо бо шаҳрвандон баромад мекунанд. Вазифаи асосии васоити ахбори омма амалӣ намудани имконияти мусоид барои таъмини шаффофијат дар тамоми соҳторҳои давлатӣ ва ошкорбаёнӣ дар равандҳои сиёсӣ мебошад. Албатта тавассути рақамикунонии иттилоот имконияти шаффоф гузаронидани марҳилаҳо беҳтар мешавад.

Бояд таъкид намуд, ки дар ҷомеаи муосири тоҷик, аз ҷумла бо истифода аз ВАО низои аксиологӣ байни арзишҳои ахлоқии анъанавӣ ва идеалҳои фарҳанги глобалиӣ ба вучуд омадаст. Дар натиҷаи ин дар Тоҷикистон дар даҳсолаи охир шумораи ҷудоҷавии оилаҳо бештар шуда, дар шуури ахлоқии наврасону ҷавонон қаҳру ғазаб, ифрат, ҷаҳолат, рашк ва маъюсӣ боло меравад. Дар ин росто, қайд намудан ҷоиз аст, ки бархе аз ҷавонони тоҷик таҳти таъсири раванди ҷаҳонишавӣ барои ҷомеа ҳатарнок тарбия ёфта, дар ташаккули меъёрҳои ахлоқию арзишии онҳо маҳз истифодаи нодурусти Интернет нақши деструктивӣ мебозад. Ин падида натиҷаи он аст, ки наврасону ҷавононе, ки ҳанӯз ҳамчун шахсият пурра обутоб наёфтаанд, қурбони иттилооти нодуrust мешаванд.

Ба муқобили таҳдидҳои ҷомеаи иттилоотӣ шахсият дар ҳолати афзалияти малакаю маҳорат имкон дорад баромад намояд, яъне тавассути баланд бардоштани дараҷаи маълумотнокӣ, ташаккули тафаккури интиқодӣ, саводнокии иттилоотӣ, фарҳанги иттилоотӣ, рушди фарҳанги миллӣ-этникӣ ва ғайраҳо, ки барои ҳудшиносӣ, ҳудмуайянкунӣ ва ҳудфаъолиятнокии шахсият дар муҳити иттилоотӣ имкон фароҳам меоранд.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалий Раҳмон дар Паёми имсола ба Маҷлиси Олий қайд намуд, ки «чиҳати пешгирӣ намудани ҷиноятҳои ҳусусияти экстремистиву терористидошта ва ҷиноятҳое, ки бо истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ содир карда мешаванд, зарур аст, ки Маркази ягонаи иттилоотӣ таъсис дода шавад»

¹⁶⁴. Чунин “Марказ” метавонад баҳри рушди ҷомеаи мусоири Тоҷикистон тамоми ташкилоту муассисаҳои дахлдорро муттаҳид намояд.

Қобили зикр аст, ки равандҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кунуни Тоҷикистон, акнун ба истифодаи технологияҳои нав эҳтиёҷманданд ва вобастагӣ доранд, зеро онҳо дар ташаккули воқеяти мавҷуда аҳамияти ҳалкунанда дошта, ба рушди он таъсири муҳим мерасонанд. Ин аст, ки мағҳумҳои «силоҳи иттилоотӣ», «тероризми иттилоотӣ» ва «ҷангӣ иттилоотӣ» имрӯз дар маркази таваҷҷуҳ қарор доранд. Ин раванд махsusan дар шабакаи Интернет тавсеа меёбад. Аз ин рӯ, барои муайян кардани усулҳои муассири муқовимат ба онҳо, қабл аз ҳама, донистани он зарур аст, ки терористон Интернетро асосан бо мақсадҳои зерин истифода менамоянд:

- ҷамъоварии маблағ барои дастгирии ҳаракатҳои терористӣ;
- ташкил намудани сайтҳо бо иттилооти пурра дар бораи ҳаракатҳои терористиу экстремистӣ бо нишон додани вакту ҷойи вохурӣ, инчунин объекти ба нақша гирифташуда;
- маҷбуран тасарруф намудани маблағ аз ташкилотҳои молиявӣ бо роҳҳои гуногуни муттаҳамқунӣ;
- истифодаи Интернет барои муроҷиат ба аудитория барои хабар додан, мувоғиқа намудани амалиётҳои ба нақшагирифта шуда, бурдани тарғиботи зидди давлатӣ;
- истифодаи Интернет барои таъсиррасонии иттилоотӣ-психологӣ ва ҷалб намудани ҷавонон ба ташкилотҳои терористиу экстремистӣ.

Ҳамзамон, ташкилотҳои гуногуни терористиу экстремистӣ механизмҳои таъсиррасонии иттилоотиро ба шуури ҷамъиятӣ бо

¹⁶⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». Аз 23.12.2022. Душанбе.

мақсади андохтани низои байнимилий, оштинопазирии динӣ ва тарғиби гояҳои экстремистӣ ба таври васеъ истифода мебаранд¹⁶⁵.

Ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон бо тамоми зуҳуроташ-раванди ногузирӣ объективии ташаккули шаҳсият мебошад. Ҷавоби дуруст ба таҳдидҳо аз ҷониби шаҳси муосир ба он хотир муҳим аст, ки ҳар як шаҳс ба шароити наъ ҳарчи зудтар бояд мутобиқ шавад. Яке аз имкониятҳои рушди шаҳсият дар ҷомеаи ташаккулёфтаистодаи иттилоотӣ дар Тоҷикистон, ҷунонки борҳо таъкид гардид, истифодаи самараноки арзишҳои фарҳангии ҳалқи тоҷик ба шумор меравад.

Дар ин самт муҳаққиқи Ибодов А.Х. дар қатори комёбихо ҳангоми амалий намудани «Консепсияи бехатарии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба эътибор нағирифтани як қатор масъалаҳоро низ мушоҳида намудааст, ки инҳоянд:

Якум, то ҳоло дар ҳудуди ҷумҳурӣ истеҳсоли васоиту таҷҳизоти иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ба роҳ монда нашудааст, ки ба андешаи мо, ин яке аз камбудиҳои ҷиддӣ ба шумор меравад;

Дуюм, ҷораҳои ба амнияти иттилоотӣ равонашуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нокифоя ҳастанд, ки ҷунин ҳолатҳо метавонанд оянда ба бехатарии иттилоотии мамлакат таъсири манғӣ расонанд¹⁶⁶.

Аз ин хотир мо комилан муътакидем, ки барои баланд бардоштани сатҳи амнияти иттилоотии мамлакати мо қӯшишҳои дастаҷамъонаи тамоми ҷомеаи Тоҷикистон муҳиманд. Дар баробари ин, бо пайдоиши фазои иттилоотии ҷаҳонӣ, амнияти иттилоотиро танҳо бо саъи тамоми қишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ пурра таъмин кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, зарурати ташаккули амнияти иттилоотии ҷаҳонӣ низ ба миён омадааст. Аз нуқтаи назари мо, системаи амнияти иттилоотии ҷаҳонӣ омили муҳими гузариш ба рушди устуворро инъикос мекунад. Аз ин рӯ, бояд

¹⁶⁵Ковалева Г.В. Молодежный экстремизм в условиях информационного общества. Организация работы с молодёжью в информационном обществе: матер. межд. науч. конф. (Санкт-Петербург 19-21ноябрь 2020 г) / под ред. Г.В. Ковалевой,- СПб: ФГБОУВО «СПб ГУПТД», 2020. -542 с.- С.157.

¹⁶⁶ Ибодов А.Х. Информационная безопасность: проблемы и её особенности // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- Душанбе, 2015.- №3/7 (179).- С.138.

самтҳои асосии рушди амнияти иттилоотӣ дар миқёси ҷаҳонӣ, ки Тоҷикистон узви комилхуқуқи он аст, муайян карда шаванд:

- таъмини ҳолати ҳифзи муҳити ҷаҳонии иттилоотӣ аз таҳдидҳо ва хатарҳои ҳусусияти воқеӣ ва эҳтимолӣ дошта;
- рушди фазои иттилоотӣ дар самти амнияти ҷомеа, инсон ва биосфера;
- тақсими одилонаи манфиатҳо ва захираҳои муҳити ҷаҳонии иттилоотӣ байни мардум ва ҳамаи давлатҳои ҷаҳонӣ;
- кӯмак ба раванди гузариш ба рушди устувори муҳити ташаккулёбандай ҷаҳонӣ.

Дар роҳи татбиқи тадбирҳои мазкур фаромӯш набояд кард, ки фазои иттилоотии ҷаҳонӣ сарҳадҳои ҷуғрофӣ ва давлатӣ надорад. Аз ин рӯ, ҳифз ва таҳқими он ҳамзамон аз тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ вобаста аст, зеро осебпазирӣ ва зарари он ба қишварҳои гуногун алоқамандӣ дорад. Дар робита ба ин, мо ба хулосае меоем, ки масъалаҳои ҳамоҳангозии стандартҳо ва қонунҳои миллӣ, инчунин ҳамкорӣ дар татбиқи онҳо, қабули шартномаҳои байналмилаӣ оид ба фаъолияти фазои байналмилаии иттилоотӣ оид ба ҷанбаҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқии он тадбири асосӣ дар муқовимат ба ҷанги иттилоотӣ зарур аст. Вале низоъҳои солҳои охир нишон доданд, ки манфиати миллӣ дар ҳама ҳолат дар мадди аввал гузошта мешавад.

Қобили зикри хос аст, ки мавзуи муҳокимаи усулҳо ва объектҳои ҷанги иттилоотӣ мубрамтарин масъалаи ҷомеаи муосир аст, зеро ҳадафи он истифодаи давлатҳои фазои иттилоотии ҷаҳонӣ ва инфрасоҳтор барои гузаронидани амалиётҳои ҳарбии стратегӣ ва кам кардани таъсир ба манбаҳои иттилоотӣ мебошад. Муқовимати иттилоотӣ усули ба таври принсиپиалиӣ нави стратегии ҷанги иттилоотӣ тавассути ҳалли ҳолатҳои муноқишавӣ бидуни истифодаи қувваҳои мусаллаҳ мебошад. Вобаста ба ин дар таҳқиқоти мо механизмҳои зерин ҳамчун равишҳои асосии ҷанги иттилоотӣ муайян карда шудаанд:

- ташаккули фазои маънавӣ, тақвияти шуури чамъиятӣ бо мақсади эҷоди ташаннуҷ ва бесарусомониҳои сиёсӣ;
- маълумоти нодуруст дар бораи аҳолӣ;
- ноустувории муносибатҳо тавассути таҳрикоти муноқишаҳо ва ҷанги шаҳрвандӣ дар заминаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, мазҳабӣ ва миллӣ, вайрон кардани нуфузи байналмилалии давлат;
- зарар ба манфиатҳои ҳаётан муҳими кишвар дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, мудофия ва ғайра.

Таъкид кардан зарур аст, ки бо мақсади пешгирии буҳронҳои нав дар муносибати Тоҷикистон ва ҷомеаи байналмилалӣ, яке аз намудҳои фаъолияти амнияти иттилоотии ҷаҳонӣ бартараф кардани «нобаробарии рақамӣ» мебошад. Дурнамои вобастагии иттилоотӣ аз қудратҳои технологи кишварҳои сусттараққикарда, аз ҷумла Тоҷикистон дар ин самт боиси нигаронии шаҳрвандон ва муассисаҳои давлатӣ мегардад. Таъмини дастрасии одилона ба манбаъҳои иттилоотӣ, имконияти иштироки мустақим дар ташаккули мундариҷаи фазои ҷаҳонии иттилоот, инчунин истифодаи ҳама гуна манфиатҳои имконпазир аз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби ҷомеаи тоҷикистонӣ шарти муҳими гузариш ба рушди устувор мебошад. Мо мутмаин ҳастем, ки татбиқи ин ғоя ба ҳар як фарди ҷомеаи мусири тоҷик имкон медиҳад, ки иштирокҳии комилҳуқуқи ҳамкориҳо дар равандҳои иҷтимоии ҷаҳонӣ гардад. Илова бар ин, аз масъалаҳои ташаккули фазои иттилоотӣ, бояд проблемаҳои алоҳидаэро қайд намоем, ки сабабгори тағйироти фарҳангии ҷомеа мешаванд.

Ҳамзамон, бояд ба эътибор гирифт, ки дар муборизаҳои иттилоотӣ «ба ягон меъёрҳои ҳуқуқию ахлоқӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда намешавад. Аз ин рӯ, барандагони чунин ҷангҳо аз соҳторҳои расмии худ дар кишварҳо ба таври ғайриқонунӣ истифода бурда, аз ҳисоби сокинони маҳаллӣ ҳар гуна соҳторҳои ғайридавлатӣ ташкил мекунанд, онҳоро маблағгузорӣ

менамоянд, баъзеҳоро ба ниҳодҳои худ ба фаъолияти меҳнатӣ бо пардоҳти музди баланди меҳнат ҷалб сохта, барои амалисозии ҳадафҳои ғаразноки худ истифода мебаранд ва ғайра. Бо ҳамин сабаб, дар баъзе кишварҳо амнияти миллию давлатии худро ҳифз намуда, одатан чунин ниҳодҳои шаҳрвандӣ ё шаҳрвандони алоҳидаро ҳамчун «агенти хориҷӣ» ба қайд мегиранд, ки як шакли муассири мубориза бо ҷангҳои менталӣ дар замони муосир мебошад. Инро ба эътибор гирифта, дар кишвари мо низ бояд масъалаи такмили қонунгузорӣ дар самти мубориза бо ҷангҳои менталӣ ва дигар навъҳои муборизаҳои иттилоотӣ мавриди баррасии мутахассисон қарор дода шавад»¹⁶⁷.

Дар бораи усулҳо ва намудҳои муассири муқовимат ба хатарҳои таҳдидкунанда ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон дар шароити ташакқули ҷомеаи иттилоотӣ сухан гуфта, бояд ба эътибор гирифт, ки фарогирии аҳолӣ ба таҳсилот аз ҷумлаи онҳо мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ имрӯзҳо таваҷҷӯҳ ба гирифтани таҳсилот, баҳусус таҳсилоти олию миёнаи техниқӣ, бо тамоми шаклҳои дастрасии он ба аҳолӣ тибқи стандартҳои байналмилалӣ меафзояд. Дар донишгоҳҳо ҳоло гурӯҳҳои фосилавӣ барои гирифтани таҳсилоти олий таълим гирифта, он рӯз дур нест, ки донишгоҳҳои виртуалӣ низ кушода мешаванд, ки дар пешгирии таҳдиду хатарҳои иҷтимоӣ боз як василаи муқовиматкунанда ба манфиати ҷомеа бунёд мешавад. Вале таъсиси чунин донишгоҳҳо танҳо дар ҳолате ба амал омаданаш мумкин аст, ки аҳолӣ технологияи иттилоотии муосирро озодона истифода карда тавонад ва фарҳангӣ баланди истифодабарии Интернет дошта бошанд.

Вобаста ба нақши таҳсилот инчунин бояд ёдовар шуд, ки муҳити ҳасоси таълимӣ ҳамчун яке аз асосҳои ҳастии шаҳс ба тағиироти куллӣ тақозо мекунад, ки рақамикунонии таълим ҷорӣ карда шавад. Таҳлилҳо ва таҷрибаи қасбӣ дар донишгоҳҳо имкон медиҳад, ки як қатор тавакқал

¹⁶⁷ Зиёӣ Х.М. Муборизаҳои иттилоотии шабакавӣ ва ҷангҳои менталӣ дар ҷаҳони муосир // Сӣ мақола оид ба масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Тоҷикистон.- Душанбе: «Арҷанг», 2021.- С. 55-57.

ва нүктахой муҳити эҳсосии таълимгирандагонро дар доираи рақамикуни фазои таълими чудо намоем:

1. Бегонашавии эҳсосии таълимгирандагон аз ҳамсинфон ва педагогҳо вобаста ба набудан ё кам гаштани таъсири байниҳамдигарии шахсӣ ва табдил ёфтани он ба муоширати рақамӣ.

2. Душвории эҳсосӣ, ки «нобаробарии рақамӣ» ба миён меорад. Масъалаи дастрасии баробар ба Интернети баландсуръат ва дастгохи рақамӣ барои тамоми таълимгирандагон дар кишвари мо масъалаи доғи рӯз аст, зоро таъсири он нисбат ба таълимгирандагони синну соли гуногун якхела нест.

3. Мондашавии эҳсосӣ вобаста ба барзиёдии иттилоот ва афзалияти тасаввуроти визуалӣ-образии маводи таълими. Ҳоло ҷавонон бештаривақтро бо телефонҳои мобилиӣ ё компьютерҳо мегузаронанд, вале захираҳои равонии ҷавонон барои коркарди иттилооти ба даст омада номаҳҷуд набуда, бештари вақт таълимгирандагон иттилооти нодаркорӣ мегиранд.

4. Парешонии равонӣ аз сабаби набудани назорати рақамӣ барои натиҷаи фаъолияти таълими ва гайритаълими таълимгирандагон.

Дар натиҷаи чунин тағйирот, ба андешаи мо, фарҳанг мисли пештара, ба дараҷае нуфуз карда, бо истеҳсолоти ҷамъияти омезиш ёфтааст, ки дар айни замон тафовути равшан гузоштан байни зербино ва рӯбиноро (надстройка) душвор намудааст. Ҳам асос ва ҳам рӯбино омили ҷудонашавандай мубодилаи иқтисодӣ гашта, ҳаракати иттилоот, дониш, сармоя, сармоягузорӣ, истеҳсоли мол, савдо ва маркетинг ба он вобаста аст. Аз нигоҳи меъёрҳои мутлақи эстетикӣ ва завқ маҳсулоти инқилоби фарҳангиро аз ҷиҳати арзиш ба дастовардҳои даврони дигар муқоиса кардан мумкин нест. Тағйироти ҷории фарҳангӣ ба шарофати технологияҳои мусоир, ки дар як фазо ва замон омехта шудаанд, тавонистааст, ки ба шуури ҷамъияти дар миқёси ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар кишвари мо, бо қудрати бесобиқа таъсир расонад. Аммо яке аз

оқибатҳои номатлуби технологишавӣ ва ҷаҳонишавӣ якхела кардани фарҳанг мебошад. Эҷоди чунин фарҳанг ба якрангии ақидаву назарҳо оварда мерасонад.

Зимни ин равандҳо бояд ба назар гирифт, ки ҷаҳонишавӣ ба фарҳанги ҷаҳонӣ таъсири духела мерасонад. Дар робита бо ҳамкории густурдаи иттилоотии намояндагони миллатҳои гуногун, ғанисозии фарҳангҳои кунунӣ ба амал меояд. Дар айни замон, ҳаракати фаъоли раванди эрозияи принсипи анъанавӣ зери таъсири тавсеаи дидгоҳҳои алтернативӣ ба миён меояд, ки онро низ инкор кардан мумкин нест. Тавсеаи иттилоотӣ ва фарҳанги ғарбӣ тавассути васоити ахбори омма ва шабакаҳои телекоммуникатсионӣ ҷомеаҳои анъанавиро маҷбур мекунад, ки бо истифода аз ҷораҳои маҳсус барои хифзи фарҳанг, анъанаҳо ва арзишҳои маънавии худ аз таъсири иттилоотии бегона мубориза баранд. Зоро дар ин раванд ҳатари аз даст додани ҳуввияти фарҳангӣ ва миллӣ, аз ҷумла забони миллӣ низ имкон дорад. Эҷодкунандагони консепсияи ҷомеаи иттилоотӣ ҳанӯз дар ибтидои амалишавии он қайд карда буданд, ки байд аз 50 сол беш аз 80 фисади аҳолии дунё бо як забон гуфтугӯ мекунанд (шояд забони англисиро дар назар доштанд) ва аксар забонҳои дигар «нолозим» шуда мемонанд.

Бо сабабҳои дар боло зикршуда таъмини хифзи генофонди фарҳангии мо, яке аз самтҳои афзалиятноки амнияти иттилоотии Тоҷикистон мебошад. Дар ин росто дар баробари он, ки ҳар як кишвар ва минтақа бояд роҳи гузариши худро ба рушди устувор пайдо кунад ва бар пешрафтҳои муосири технологӣ такя кунад, дониш ва таҷрибаи таърихии ҳар як миллат низ дар ин ҷо метавонад ҳалкунанда бошад. Ин масъала барои давлатдории миллии мо, ки ҳоло ҷавон аст, бояд дар мақоми аввалиндарача қарор дода шавад.

Дар зери таъсири глобализатсия ва фарҳанги оммавӣ тамоми соҳаҳои фаъолияти ҳаётии инсони муосир тақсим ва аз ҳам ҷудо шуда, ҳуввияти одамон ҳарчи бештар зарар мебинад. Бо вуҷуди ин, инро низ аз

назар дур кардан лозим нест, ки дилхоҳ буҳрон ба сифати омили муқарарии аз нав мулоҳизанамоии асосҳои арзишӣ-меъёрии фарҳанг баромад мекунад. Равандҳои буҳронӣ манбаи гузариши нави фазавӣ дар инкишоф мебошанд, ки равандҳои таҳаввулоти соҳториро намоиш дода, барои баландшавии сатҳи мураккабии соҳтори иҷтимоӣ мусоидат мекунанд ва таъсирҳои ташаккулӯбанд дар таҳаввулоти сифатии соҳтор ва дар натиҷаи худбанизомдарории актуалиӣ бо шакли нави устувор ва субот иваз мешаванд¹⁶⁸. Ба ибораи дигар, ба маънии васеъ қайд кардан лозим аст, ки буҳрони фарҳангӣ-антроплогӣ ифодаи худро дар гузариш ба шакли идентификатсияи (муайянкуни) фардӣ ва колективӣ ёфта, ҳамчун раванди гузариши фазавӣ боқӣ мемонад. Чунин равандҳо дар кишвари мо низ бояд мавриди таваҷҷӯҳ қарор дошта бошанд.

Такроран ёдовар мешавем, ки моҳияти падидаи ҷомеаи иттилоотиро муҳаққиқон ҳамчун «зинаи нави таҳаввулоти тамаддун, зинаи нави рушди ҷамъиятий баррасӣ намудаанд, ки дар он қисмати иттилоотии иқтисод ба рушди ҳам ҷомеаи ҷаҳон ва ҳам кишварҳои ҷудогона таъсири қалон расонида истодааст»¹⁶⁹. Аз ин рӯ, дар шароити ташаккули он таъмини амнияти иттилоотии глобалиӣ яке аз вазифаҳои асосие мебошад, ки ба аҳолии тамоми ҷаҳон имконияти дастрасӣ ба захираҳо ва технологияҳои иттилоотиро фароҳам меорад. Аммо вазъи назорати як ё гурӯҳе аз кишварҳо аз болои тақсими фоидаҳо аз истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва захираҳои фазои иттилоотӣ аллакай дар доираи ҷаҳонӣ ба тоталитаризми иттилоотӣ оварда мерасонад. Бо дар назардошти ин омилҳо ҳангоми таҳияи чораҳо оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон бояд усулҳои зерин ба ҳисоб гирифта шаванд:

¹⁶⁸ Стёпин, В.С. Философия науки и техники / В.С. Стёпин, В.Г. Горохов, М.А. Розов.- М.: Гардарики, 1996.- 400 с.- С. 15.

¹⁶⁹ Мельохин И.С. Информационное общество: источники, проблемы, тенденции развития.- М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1999. 308 с.- С.8-11.

1. Усулҳои татбиқшавандай муҳофизат бояд дастрасии bemamoniатро ба иттилоот ба шахсони алоҳида таъмин намоянд.

2. Таъмини воҳидият ё яклухтӣ мебошад, аз ҷумла эҷоди шароит барои ғайриимкон будани таъсири барқасдана ё нобуд кардани маълумот. Масалан, нодуруст шарҳ додани дастурмали техниқӣ боиси талафи вақт ва маблағи истеҳсоли маҳсулоти пастсифат мегардад, дидою дониста тарғиб таъриф кардани истифодаи маводи заарнок ба саломатӣ ва ҳаёти одамон таҳдид мекунад ва ғайра.

3. Маҳфият, усули дигари таъмини амнияти иттилоотӣ мебошад. Ҳар як чораи андешидашуда бояд амнияти иттилоотеро, ки ифши онҳо бо оқибатҳои ногувор барои шаҳрвандон ва ташкилотҳои давлатӣ ё тиҷоратӣ таҳдид мекунад, таъмин намояд. Барои ҳифзи иттилоот аз ҳамлаи шахсони сеюм усулҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, ахлоқӣ, техниқӣ ва ҷисмонӣ, инчунин нармағзор ва саҳтағзор ва усулҳои гуногуни технологӣ истифода мешаванд.

4. Барои таъмини амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррарот, қонунҳо ва фармонҳои маҳсусро оид ба қоидаҳои коркарди иттилооте, ки ифши онҳо номатлуб нест, қабул кардааст. Дар онҳо маҳсусан ба чӣ гуна дастрас кардани ин гуна маводҳо ва усулҳои асосии истифодаи онҳо ишора шуда, дараҷаи ҷавобгарӣ барои фош кардан, инчунин ҷазо пешбинӣ шудааст. Зимни ин роҳбарони ташкилотҳо бояд барои пешгириӣ намудани ҳодисаҳои тасодуфӣ ва ё дидою дониста вайрон кардани қоидаҳо ва баланд бардоштани ҳушӯрӣ кормандонро бо мазмуни қонунгузорӣ сари вақт шинос кунанд. Дар ин самт ба фаъолияти ташкилӣ хоста гирифтани кадрҳо, тарбияи онҳо, тартиб додани хислатнома оид ба вазифаҳо дохил мешаванд. Ҳамзамон, бояд муҳофизати биноҳое, ки дар он маводи маҳфӣ ҷойгиранд, ташкил карда шуда, назорати дастрасӣ ҷорӣ карда шавад. Кори кормандоне, ки ба

системаи иттилоотӣ дастрасӣ доранд, инчунин тартиби нигоҳдорӣ ва нобуд кардани маводи маҳфӣ таҳти назорат қарор дода шавад.

5. Барои таъмини амният усулҳои технологияи «азнавсуғуртакунӣ» истифода мешаванд, ки бо ёрии онҳо имкони воридшавии хато ё беичозат ба системаи иттилоотӣ ворид гаштан истисно карда мешавад. Масалан, барои дастрасӣ ба маводи муҳим, бояд аз якчанд роҳбар иҷозат гирифта шавад, барои анҷом додани амалиёти бонкӣ бошад, тартиб додани мувозинати умумии якчанд намуди ҳисобҳо зарур аст.

6. Усулҳои маънавию ахлоқӣ низ аз тадбирҳои пешгирикунандае мебошанд, ки асосан хусусияти тарбиявӣ доранд. Онҳо барои фароҳам овардани фазои солими ахлоқӣ дар ҷомеа ва гурӯҳҳои алоҳида уҳдадориҳоро муайян мекунанд. Дар вақти ба кор қабул кардан лозим аст, ки кормандони наъ дар бораи зарурати риоя кардани одоби тиҷоратӣ шинос карда шаванд, дар бораи қоидаҳои марбут ба ҳифзи сирри тиҷоратӣ ва маълумоти шахсии муштариёни ширкат ба онҳо маълумоти пурра дода шавад.

7. Муҳофизати ҷисмонӣ (физикиӣ) ҳам аз зумраи тадбирҳоест, ки ба кам кардани хатари талафи иттилоот ва муайян кардани шаҳсоне, ки кӯшиши ворид шудан ба минтақаи муҳофизатшаванда ё системаи иттилоотиро доранд, равона карда шудааст. Барои таъмини ин видеокамераҳо, сигналҳои садоӣ наасб карда мешаванд, муҳрзании ҳуҷҷатҳои маҳфӣ анҷом дода мешавад, барои ошкор кардани таҳди迪 ихроҷи иттилоот тегҳои маҳсус мавриди истифода қарор мегиранд.

8. Барои татбиқи ҳифзи иттилоот усулҳои барномавӣ-дастгоҳӣ барномаҳо ва технологияҳои маҳсуси компьютерӣ истифода мешаванд. Бо ёрии онҳо, имкон пайдо мегардад, ки маълумоти муҳим пинҳон карда шуда, ҳангоми интиқол тавассути Интернет дастрасии беичозат ба он пешгириӣ гардад. Тадбирҳои техникиӣ истифода бурдани таҷхизот ва барномаҳоро дарбар гирифта, имкон медиҳанд, ки ҳамлаҳои хакерӣ

ошкор ва имкони татбиқи онҳо пешгирий карда шуда, оқибатҳои онҳо бартараф шаванд.

9. Усулҳои гуногун ба монанди рамзгузорӣ ва ниқобпӯши иттилоот, эҷоди имзои электронӣ низ дар ҳуҷҷатҳои компьютерӣ истифода мешаванд. Барои интиқоли маълумот каналҳои маҳсуси алоқа истифода шуда, вақти дастрасии корбарон ба системаи иттилоотӣ қайд, паролҳо ва тегҳои маҳфӣ истифода мешаванд. Инчунин воридшавӣ ба система бо ҷорӣ намудани маълумоти биометрӣ мушкил гардонида мешавад.

Бояд тазаккур дод, ки таҳияи усулҳои муассир оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар Тоҷикистон ва татбиқи амалии онҳо бояд бо риояи шартҳои зерин сурат гирад:

1. Ҳама амалҳо оид ба таъмини он бояд ба принсипҳои дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, фармонҳои Президенти мамлакат, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои даҳлдори байналмилалӣ, ки ба ҳифзи иттилоот баҳшида шудаанд, сурат гиранд. Ҳуҷҷатҳои меъёрию методии қабулгардида низ дар ин раванд бояд ҳамчун асос хизмат кунанд.

2. Дар ҳалли ҳамаҷонибаи масъалаҳои амнияти иттилоотӣ намудҳои гуногуни фаъолият бояд ҳамдигарро пурра кунанд, онҳо бояд мунтазам ва дар робитаи байниҳамдигарӣ ба амал бароварда шаванд. Талабот дар ин самт бояд барои ҳама якхела бошад ва ҳангоми таҳияи усулҳо, самтҳои эҳтимолии ҳамлаҳои хакерӣ, заифии системаи иттилоотӣ, афзоиши хатари дастрасии беичозат ба маълумоти маҳфӣ бояд ба назар гирифта шаванд.

3. Муҳим аст, ки ҳифзи «берунӣ» ва ҳам «доҳилӣ»-и иттилоот таъмин гардад. Ин маънои онро дорад, ки тадбирҳои таъмини ҳифзи ҷисмонӣ, ташкилӣ ва ҳуқуқӣ бояд бо истифодай технологияҳои навтарин барои кори бехатари системаҳои амалҳои компьютерӣ муттаҳид гардонида шавад. Боварӣ ҳосил кардан зарур аст, ки шохисҳо ва

калидҳои рамзгузорӣ дуруст нигоҳ дошта мешаванд. Онҳо бояд зуд-зуд иваз карда шаванд, то ба ҳамлагарон имкон надиҳанд, ки усулҳои мавҷудаи муҳофизатро таҳлил кунанд ва барномаҳои вирусиро ворид созанд.

4. Ҳангоми таҳияи усулҳои ташкили амнияти иттилоотӣ ба назар гирифтани таҷрибаи мутахассисони хориҷӣ дар ин самт муҳим аст.

5. Ҳароҷоти таъмини амнияти иттилоотӣ бояд ба арзиши маводҳои моликияти ширкат мувоғиқат кунад, зоро андешидани чораҳои номуносиб ба раванди кор ҳалал расонда, гурӯҳои корироро ба ҳашму газаб оварда метавонад. Барои арзёбии хатарҳо, бояд «гурӯҳанди»-и иттилооте, ки аз ҷониби як созмони мушаҳҳас нигоҳ дошта мешавад, сурат гирад. Зимни ин ба назар гирифтан зарур аст, ки агар ихроҷи иттилоот бо оқибатҳои фалокатбор барои фаъолият ва вазъи молиявии ширкат оварда, ба амнияти кормандон таҳдид кунад, сатҳи ҳавфи баланд ҳисобида мешавад. Сатҳи ҳавф инчунин метавонад мӯътадил ё паст бошад. Дар сатҳи паст фаъолияти ташкилот дар натиҷаи ифшии иттилооти арзишманд қатъ намешавад, аммо самаранокии он паст мегардад. Дар баробари ин зарари молияви ноҷиз мебошад.

6. Кор бо маводҳои маҳфиро бо системаи дастрасии маҳдуд ба ахборот ҷорӣ кардан зарур аст. Ба ин кор бояд шахсони босалоҳият ҷалб карда шаванд ва муҳим аст, ки масъулият оид ба риояи қоидаҳои амниятий ба таври возех муайян карда шавад, то ки гунаҳкор дар ҳолати вайрон кардани тартибот зуд муайян карда шавад.

7. Ҳар як тадбири муҳофизат бояд оқилона ва аз ҷиҳати техниқӣ баланд амалий карда шавад. Барои таҳияи маҳсулоти техниқӣ ва барномавӣ бояд мутахассисони дорои иҷозатномаи давлатӣ оид ба пешниҳоди хизматрасонӣ дар соҳаи ҳифзи иттилооти маҳфӣ ҷалб карда шаванд.

8. Омӯзонидани кадрҳо, шиносой бо асосҳои кори бехатар бо маълумоти маҳфӣ ва усулҳои аз ҷониби қаллобон барои истихроҷи он

истифодашаванда дар ин раванд нақши муҳим мебозад. Кормандон бояд дар бораи эҳтимолияти ҳамлаҳои фишингӣ огоҳ карда шаванд (фиристонидани мактубҳои шубҳанок ё замимаҳо, ки дорои домҳои равонӣ мебошанд). Ҳадафи чунин ҳамлаҳо ба даст овардани маълумот дар бораи амалиёти бонкӣ, суратҳисобҳои электронии ширкат мебошад. Ҳушёрии кадрҳоро баланд бардоштан, аз оқибатҳои гум шудан ё дуздиҳани воситаҳои ахбори электронӣ онҳоро огоҳ кардан зарур аст.

Риояи тадбирҳои таҳияшуда оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ аз ҷониби хадамоти амнияти иттилоотии корхона назорат карда мешавад. Кормандони он ҳам ҳифзи ҷисмонӣ ва ҳам муҳандисиро таъмин мекунанд. Коршиносон ҳама рӯйдодҳои дар системаи иттилоотии созмон руҳдодаро мунтазам бояд назорат кунанд, маълумотро захира созанд, то талафи маълумоти арзишманд дар сурати аз ҷониби вайронкорон нобуд шудани он пешгирий карда шавад.

Ба ҳамин тариқ, бо рушди технология ва ҳаҷми интиқоли маълумот, усулҳои таъмини амнияти иттилоотӣ тағиیر ёфтанд. Дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеа, таъмини самараноки амнияти иттилоотӣ имкон медиҳад, ки масъалаҳои асосии ҳамаи намудҳои амнияти миллӣ ҳал карда шаванд. Дар ин росто амнияти иттилоотӣ ҳамчун ҷузъи асосии амнияти миллии Тоҷикистон бояд самтҳои зеринро дар бар гирад: таъмини ҳифзи фазои иттилоотӣ, ки тақсимоти одилонаи манфиатҳо ва захираҳои онро дастгирӣ мекунад; мусоидат ба раванди гузариш ба рушди устувори муҳити иттилоотӣ; таъмини ҳолати ҳифзи генофонди фарҳангӣ миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Дар баробари ин, усулҳои хуқуқӣ, ташкилӣ, техникӣ, ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ низ аз ҷузъҳои муҳими раванди амнияти иттилоотӣ маҳсуб меёбанд. Азбаски раванди таҳқиқшаванда ҳусусияти доимӣ, мураккаб ва пешгириқунанда дорад, зарурати омӯзиши фаврии бодиққати тадбирҳои амнияти иттилоотӣ ба миён омадааст ва он имкон медиҳанд, ки таҳдидҳо дар

соҳаи иттилоотӣ саривақт безарар карда шаванд ва ба ин васила дастгирии доимии шароити таъмини амният фароҳам оварда шавад.

Дар маҷмуъ, амнияти иттилоотӣ дар ҳаёти шахсони алоҳида, таъмини фаъолияти мӯътадили ташкилотҳои давлатӣ ва ҷомеаи Тоҷикистон нақши муҳим дорад. Барои ҳифзи иттилоот, пешгирии паҳншавии он ё нобуд кардани маълумоти бойгонӣ бояд чораҳои мураккаб андешида шуда, онҳо тибқи қонунҳои давлат амалӣ карда шаванд. Усулҳои амниятӣ ва ҳифзи он аз дараҷаи махфӣ будани мавод ва вазнинии оқибатҳое, ки ҳангоми ба дasti вайронкорон афтодани маълумот ба вуҷуд омада метавонанд, вобаста аст. Аз ин рӯ, рушди технологияи компьютерӣ ва гузаштан ба кор бо хӯҷатҳои электронӣ аз ташкилотҳои давлатӣ ва шаҳрвандони кишвар ҳангоми истифодаи барномаҳое, ки қаллобон метавонанд онҳоро истифода кунанд, ҳушёрии маҳсусро талаб мекунад.

Хулоса, муаллиф зарур мешуморад, ки бо мақсади беҳтар намудани раванди амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои зерин ба эътибор гирифта шаванд:

- фаъол гардонидани ҷомеаи Тоҷикистон дар рафти муқовимат бо падидаҳои номатлуби ҷомеа ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ, Интернет ва ВАО;
- пурзӯр намудани сатҳи омӯзиши технологияи компьютерӣ-иттилоотӣ, забонҳои хориҷӣ, қабл аз ҳама забонҳои англисӣ ва русӣ;
- ба ҷомеаи Тоҷикистон расонидани афзалиятҳои ҷомеаи иттилоотӣ ва таҳдиду хатарҳои дар раванди ҷаҳонишавии ҷомеаи муосир пайдошаванда;
- таъсис намудани маркази ягонаи илмӣ-таҳқиқотии «Амнияти иттилоотии Тоҷикистон»;
- дар Кумитаи давлатии амнияти миллии Тоҷикистон ташкил намудани системаи мутамаркази назоратӣ оид ба амнияти иттилоотии Тоҷикистон.

ХУЛОСА

Натицаҳои асосии илмии таҳқиқот

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI инсоният ба марҳалаи дигаргуниҳои куллии технологӣ ворид шуд, ки он тамаддуни нави иттилоотӣ буда, ба имкониятҳои бузурги технология асос ёфтааст. Имрӯз, технологияи иттилоотӣ ҳамчун омиле ба шумор меравад, ки ба рушди глобалии чомеа ва ташаккули воқеяти иттилоотӣ, инчунин ба шуури инсон ва қобилияти он таъсир расонида, ҳаёти чомеаро дигаргун месозад, афзалиятҳо ва арзишҳоро тағиیر медиҳад. Ҳоло технологияи муосири пешрафта ҳамчун воситаи асосии таҳаввулоти ҳаёти инсон ба ҳисоб рафта, ба ояндаи чомеа низ интихоби дуруст, фахмиш ва истифодабарии он иртиботи қавӣ дорад. Асосгузорони консепсияи чомеаи иттилоотӣ барҳақ қайд кардаанд, ки иттилоот ва дониш омили калидии рушд хоҳад шуд, зеро дар воқеъ, арзиш ва аҳаммиятнокии онҳо нисбат ба ҳама намудҳои истеҳсолоти моддию энергетикӣ болотар рафтааст. Албатта, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ин роҳи пешрафти чомеа дар канор намемонад.

Таҳлили концептуалӣ имкон медиҳад, ки дар қатори ҷанбаҳои мусбат, оқибатҳои заравари зухуроти чомеаи иттилоотӣ дар ҷумҳурии мо низ муайян карда шаванд, ки дар натиҷаи он намудҳои нави хатар ва таҳдидҳо ба давлатҳои миллӣ, аз ҷумла ба Тоҷикистон метавонанд таъсир расонанд. Дар байни шумораи хатарҳои иттилоотӣ, ки ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти чомеаи тоҷик хатарҳои ҷиддӣ доранд ҷиноятҳои компьютерӣ, истеҳсоли намудҳои нави аслиҳаи иттилоотӣ, фишори иттилоотӣ, ривоҷи намудҳои мухталифи беморӣ, таҳдиди таҳқиromez ба тафаккури инсонӣ, аз даст додани муҳторияти иттилоотӣ, ки ба беэътиноии равонӣ ва носолимгардонии иҷтимоии одамон оварда мерасонад, ташвишовар аст.

Манфиати чомеа дар соҳаи иттилоот дар таъмини манфиати шаҳсӣ, устувории демократия, ташкил намудани давлати хуқуқбунёди иҷтимоӣ

ва таъмини ваҳдату ҳамраъий чомеа, дар навбати аввал, рушду эҳёи маънавии мамлакат мебошад. Ҳадафи давлат дар муҳити иттилоотӣ дар ташкил намудани шароит барои рушди ҳамоҳанги инфрасоҳтори иттилоотии мамлакат, амалигардонии ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрванд дар соҳаи гирифтани иттилоот ва истифодаи он бо мақсади устувории соҳти конститутсионӣ, мустақилият ва яклухтии ҳудудӣ, суботи иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва рушди чомеа мебошад. Дар ин самт яке аз шартҳои асосии озодии иттилоотӣ ва амнияти иттилоотии Тоҷикистон ин ворид намудани технологияи муосири рақамии иттилоот дар ҳама соҳаҳои ҳаёт мебошад. Вобаста ба ин, дар ташаккули чомеаи иттилоотӣ ва таъмини амнияти иттилоотии Тоҷикистон чунин омилҳоро зарур мешуморем:

1. Дастрасии озод ба иттилоот ба сиёсати давлатӣ дар ташаккули чомеаи иттилоотӣ таъсири мусбат расонида, хусусиятҳои заарарнокро аз байн мебараҷад, мавқеъ ва нуфузи мамлакатро дар арсаи байналмилалӣ баланд мебардорад. Вале ин раванд метавонад нақши муқобилро ҳам ичро кунад, яъне аз тарафи доираҳои муайян ҳамчун олоти фишороварӣ ба демократия ва бар зидди чомеа истифода бурда шавад. Дар натиҷа, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ рафъи хатар ва таҳдидҳои иттилоотӣ дар доираи як қисми стратегияи амнияти иттилоотӣ барои чомеаи тоҷик ба мушкилоти стратегӣ табдил меёбад. Аз ин рӯ, дар тадқиқоти мо амнияти иттилоотии Тоҷикистон ҳамчун ҳолати мұътадили соҳаи иттилоот таҳлилу баррасӣ гардидааст, ки ягонагии он ва муҳофизати объектҳо дар ҳолати таъсири манғии дохилӣ ва берунӣ дар асоси огоҳии субъектҳои иҷтимоӣ аз арзишҳо, ниёзҳо ва ҳадафҳои рушд таъмин карда мешаванд [1-М; 3- М; 8-М].

2. Асоси мағҳуми «амнияти иттилоотӣ» фаҳмиши таъмини амнияти иттилоот, амнияти субъектҳои ҳамкориҳои иттилоотӣ аз таъсири манғии иттилоот ва субъектҳои иҷтимоӣ мебошад, ки ба қонеъгардонии эҳтиёҷоти иттилоотии субъектҳои ҳамкориҳои иттилоотӣ тавассути

таъмини вазъи амниятии муҳити иттилоотӣ таъсир мерасонад [2-М; 5-М; 6-М].

3. Таҳлилу баррасии ҷанбаҳои аксиологӣ, эпистемологӣ ва онтологии мавзуъ, муҳтавои фалсафии таърифи иттилоот муайян намуд, ки зинаи онтологии амнияти иттилоотӣ вазъияти бартараф кардани хатарро муайян мекунад, ки мақсади он таъмини тамомияти объект ва ҳолати мӯтадили муҳити иттилоотии қишвар мебошад. Ошкор карда шуд, ки системаи антропологии ин мағхум амнияти субъекти ҳамкориҳои иттилоотиро нишон медиҳад ва ҷузъи аксиологии мағхуми «амнияти иттилоотӣ» арзишҳо ва ҳадафҳои ҷомеаи тоҷикро инъикос ва эҳтиёҷоти иттилоотии субъектро муайян мекунанд. Соҳтори интихобшудаи амнияти иттилоотӣ Тоҷикистонро ҳамчун як ҷомеаи ташаккулёфтai мусир ташаккул медиҳад, ки ба пешрафти ҳамаҷонибаи ҷомеаи иттилоотӣ нигаронида шудааст. Таҳқиқот нишон дод, ки амнияти иттилоотӣ дар қишивар самтҳои зеринро фаро мегирад: таъмини ҳифзи фазои иттилоотӣ, ки тақсимоти одилонаи манфиатҳои онро ба захираҳо дастгирӣ мекунад; мусоидат ба раванди гузариш ба рушди устувори муҳити иттилоотии дар ҳоли рушдбудаи ҷомеаи тоҷик; таъмини амнияти миллӣ ҳамчун омили муҳими рушди фарҳангӣ ҷомеаи Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ [5- М; 6-М;].

4. Дар марҳалаи қунуни рушди ҷомеаи мо таъмини самараноки амнияти иттилоотӣ имкон медиҳад, ки масъалаҳои асосии аксари намудҳои амнияти миллӣ ҳал карда шаванд. Амнияти иттилоотӣ як ҷузъи муҳими системаи амнияти миллӣ мебошад ва таъмини амнияти глобалий ба ҳалли бомуваффақияти масъалаҳо аз самти рушди амнияти иттилоотии давлатҳои миллӣ вобаста аст. Дар навбати худ, равандҳо, таъмини амнияти иттилоотӣ ҷанбаҳои доимӣ, ҳамгирий, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҷузъҳои муҳими он бо воситаҳо ва усулҳои ҳуқуқӣ ва ташкилий-техникӣ мебошанд [4-М; 8-М].

5. Омӯзиши фаъолият дар амалисозии чораҳои асосии амнияти иттилоотии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки бунёди системаи амниятӣ танҳо аз таъмину рушди воситаҳои техникӣ вобастагӣ надошта, пеш аз ҳама, қувваи он аз қасбият ва сифатҳои шахсии ҳар як аъзои ҷомеа вобастагӣ дорад ва сатҳи он аз ҷониби ниҳодҳои қонунгузор ва бо андешидани чораҳои маънавию ахлоқӣ муайян карда мешавад. Дар ҷараёни таъмини амнияти иттилоотӣ омилҳои асосии ташкили системаи муҳофизатӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва уҳдадориҳои ҳар як шахс дар асоси қоидаҳои рафтори дар ҷомеа қабулшуда ва бо чораҳои қонунгузорӣ дар сатҳи давлатӣ асосёфта муҳим мебошад. Илова бар ин, имрӯз барои ташаккули мутамаркази фарҳанги иттилоотии ҷомеаи тоҷик ниёзи ҷиддӣ вучуд дошта, ҳалли бомуваффақияти мушкилоте, ки дар ҷараёни ташаккули фазои сайёҳии иттилоотӣ ба миён меоянд, ба таври куллӣ, аз бисёр ҷиҳат аз таъмини амнияти иттилоотии Тоҷикистон вобаста аст. Асоси амнияти иттилоотӣ рафтори як субъекти иҷтимоӣ низ мебошад, ки аз ҳуқуқу ҳададориҳои худ оғоҳии комил дорад [5-М].

6. Суръати баланди қабули қарорҳои нав дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ба ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ бевосита таъсир мерасонад, бинобар ин зарурати ба инобат гирифтани оқибатҳои татбиқи онҳо бо дарназардошти таҳлил ва барномасозии имкониятҳои технологияҳои иттилоотӣ ба хотири эҳтироми арзишҳои инсонӣ ба миён омадааст. Дар ин самт, бехатарии иттилоотӣ қобилияти пешгӯӣ ва таъсир ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсиониро исбот мекунад. Тибқи омӯзиши дурнамои истифодаи технологияҳои нав ба ҳулосае омодан имкон дорад, ки ҷомеаи иттилоотӣ вазифадор аст, ки ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ташкил ва дастгирии таҳқиқоти илмиро дар соҳаи таҳия ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ, инчунин таҳлил ва пешгӯии натиҷаҳои истифодаи онро таъмин созад [2-М; 6-М].

7. Технологияҳои иттилоотие, ки аз ҷониби ҷомеа истифода мешаванд, бояд мундариҷаи иҷтимоӣ дошта бошанд. Таҳқиқоти диссертационӣ

собит мекунад, ки меъёрҳои луғавии фаҳмиши масъалаҳо дар соҳаи амнияти иттилоотӣ мушаххассозиро талаб мекунад, аз ҷумла тавассути қабули санадҳо, кодексҳо, қонунҳое, ки ҳуқуқҳоро таъмин мекунанд. Озодии инсон дар ҷомеаи иттилоотӣ ва инчунин механизми мукаммали татбиқи онҳо барои ҳар як субъекти иҷтимоӣ бояд дастрас бошад. Эътирофи муқаррароти қонун бо дарназардошти таҳқими ҳамаҷонибаи талаботи ҳуқуқии ватанӣ ва байналмилалӣ дар соҳаи амният, ин вазифаи таъхирнопазири ҷомеаи муосири тоҷик мебошад. Дар доираи модели қабулшудаи амнияти иттилоотӣ бояд стратегияи давлатии рушд ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, аз ҷумла муайян кардани афзалиятҳои асосии рушди иҷтимоӣ ва таъсиси механизмҳои ҳамоҳангзории ҳуқуқӣ сурат гирад. Омили муҳим дар ин раванд омӯзиши ҳамаҷонибаи масъалаҳо бо дарназардошти тавозуни техникӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва амсоли он мебошад [8-М; 7-М].

8. Ҳамзамон, зарур аст, ки принципҳои ахлоқӣ, ки кодекси рафтари ҷомеаи муосирро танзим мекунанд ва танзими ҳуқуқии фазои иттилоотӣ дар Тоҷикистон тавассути ҷорӣ кардани механизмҳои худтанзимкуни тақмил дода шаванд. Таҳқиқот нақши асосии кодекси ахлоқиро, ки ба татбиқи функсияи ахлоқӣ-танзимӣ ва инъикоскунанда дар ҷаҳони иттилоотии ҷомеаи муосир тамаркуз мекунад, таъкид менамояд. Категорияҳои асосии гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва колективӣ инҳо, аввалан, ҷомеаи иттилоотие мебошад, ки имрӯз ба меъёрҳои муқарраршудаи ахлоқие ниёз дорад, ки ҳамкории иҷтимоӣ дар фазои иттилоотиро танзим мекунанд ва, сониян, мутахассисоне мебошанд, ки барои онҳо технологияи иттилоотӣ соҳаи асосии фаъолият аст, инчунин, ҳамаи категорияҳои корбарон ва ҷомеаҳои корбарони ВАО, ташкилотҳо, ки намудҳои муҳталифи муносибатҳои тиҷоратиро дар фазои иттилоотӣ пеш мебаранд, аз ҷумла омӯзгорони виртуалӣ, китобхоначиён ва менечерон.

Дар дурнамои давлатӣ зарур аст, ки эҳтироми меъёрҳои иҷтимоии додашуда (ахлоқӣ, ҳуқуқӣ) дар доираи ҷомеаи муосир тавассути

қонунгузории дахлдор ва танзими этикии марбут ба рушди ҳамоҳангшудаи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи иттилоот таъмин карда шавад ва дар навбати худ, тамоюли баланд бардоштани аҳамияти иҷтимоии амнияти иттилоотиро таъмин намояд, зарурати ҷорӣ кардани шакли нави муҳофизат- ҷораҳои иҷтимоӣ оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ ба миён оварда шавад. Дар ин самт чунин ҷораҳои муҳофизатӣ ба системаи бисёрсатҳаи механизмҳо ва шаклҳои рафтор вобастаанд, ки маҷмуи онҳо амнияти иттилоотии шаҳс, ҷомеа ва давлатро таъмин мекунад: дар доираи ҷорҷӯбаҳои макроиктисодӣ, доир ба амнияти иттилоотӣ, ки дар он шаҳс, давлат ва ҷомеа субъектҳои асосии он ба ҳисоб мераванд, дар доираи барномаи сиёсати давлатӣ ташкил ва таҳия намудани консепсияи мувоғиқашудаи дастгирии ҳуқуқии амнияти иттилоотӣ; ҷорӣ кардани амалияи тарғибу ташвиқи принципҳои асосии амнияти иттилоотӣ, ҳуқуқу уҳдадориҳо дар соҳаи иттилоот; ташкили пойгоҳи илмӣ ва методӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ [6-М; 9-М].

9. Дар раванди ҷаҳонишавӣ ширкату муассисаҳои байнамилалӣ дар ҳудуди давлатҳо пайдо шуда, ба ҳаёти ҳалқу давлатҳои миллӣ дар қатори таъсири мусбат, таъсири манғӣ низ расонида, ба соҳибиҳтиёрии миллӣ метавонанд зарба зананд. Аз ин лиҳоз, ташкил намудани консепсияи зеҳнияти баланд ва салоҳиятнокӣ дар таъмини амнияти иттилоотии Тоҷикистон зарур дониста мешавад [7-М; 8-М].

Ҳамин тавр, ҷораҳои иҷтимоӣ дар рафти ташаккули ҷомеаи иттилоотӣ ва оид ба таъмини амнияти иттилоотӣ дар он як системаи бисёрзинаи технологиё мебошанд, ки аз ҷониби давлат, ҷомеа, гурӯҳ ва шахсият қабул ва дастгирӣ карда шудаанд ва ташаккули онҳо дар тафаккури ҷамъиятӣ як механизми маҳсуси танзимкунанда мебошад, ки рафтори маънавии шаҳсро дар ҷараёни истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ дар соҳаи иттилоот муайян менамоянд. Дар диссертатсия ҳусусиятҳои инкишоф, вазифаҳои асосӣ ва мақоми ҷомеаи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ дар он дар системаи

денишҳои илмии назарияи умумии пайдошуда муайян карда шуда, ҳамаи мақулаҳо, ки аксари қисмҳои иттилоотию маърифатиро дар системаи амниятии иттилоот муттаҳид месозанд, фаро гирифта шудааст. Инчунин сабит гардидааст, ки аҳамияти маҳсуси раванди ҳимоя бо сабаби таҳдидҳои иттилоотӣ ва хатарҳое зохир мегардад, ки дар ҷомеаи иттилоотӣ ба вучуд меоянд ва зарурати ташаккули асосҳои иҷтимоӣ-фалсафии назарияи умумии амнияти иттилоотиро нишон медиҳанд.

Тавсияҳо оид ба истифодай амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Андешидани чораҳои иҷтимоӣ оид ба таъмини амният барои беҳтар намудани заминаи таҳия ва оммавӣ кардани консепсияи иҷтимоию фалсафии ҷомеаи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ дар он дар доираи назарияи умумиилмии амнияти иттилоотӣ хеле муҳим аст. Ба андешаи мо, пояҳои устувори иҷтимоию фалсафӣ имкон медиҳанд, ки ин назария бо мушаххасот бо мақсади рушд таъмин шуда, ба самти башардӯстона равона карда шавад, ки дар натиҷа ба тағйирот дар шуури ҷамъиятӣ, дарки моҳият ва вижагии ҷомеаи иттилоотӣ ва амнияти иттилоотии ҷомеаи тоҷик оварда мерасонад. Барои расидан ба ин ҳадафҳо тавсия дода мешавад:

1. Барои омодагии пурраи аҳолӣ ба мушкилоти замони муосир консепсияи ташаккул ва рушди зеҳнияти баланд ва салоҳиятнокӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шавад, ки ҷомеаи иттилоотӣ дар он мақоми маҳсус дошта бошад.

2. Маркази миллии иттилоотии мубориза бо терроризм ва экстремизм ташкил шуда, омӯзиши курси маҳсуси «Амнияти иттилоотӣ» дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон ба роҳ монда шавад.

3. Маҷалаи ҷумҳуриявии «Амнияти иттилоотии Тоҷикистон» таъсис дода шавад.

4. Барномаи гузариши пурра ба технологияи рақамӣ дар тамоми соҳаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо марҳилаҳои муайян пешниҳод карда шавад.

Таҳқиқи минбаъдаи масъалаҳои дар диссертатсияи мазкур баррасишаванд метавонад дар доираи таҳқиқоти амнияти иттилоотии Тоҷикистон сурат гиифта, фазои мусоиди иттилоотӣ бунёд ва равишҳои рушди устувори чомеаи тоҷик муайян карда шаванд.

ФЕҲРИСТИ САРЧАШМАҲО ВА АДАБИЁТ

Санадҳои меъёрии ҳуҳуқӣ

- [1] Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябрин соли 1994 бо тағйири иловаҳо аз 26 сентябрин соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ).- Душанбе: «Нашиёти Ганҷ», 2016.- 64 с.
- [2] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи телевизион ва радиошунавонӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 14.12.1996, №382.
- [3] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10.05.2002, №55.
- [4] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.12.2002, №71.
- [5] Консепсияи сиёсати давлатии иттлоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04.2008. № 451.
- [6] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.07. 2007, № 320.
- [7] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18.06. 2008, №411.
- [8] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бори матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19.03.2013, №961.
- [9] Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сирри давлатӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.07.2014, №1095.

Монография, китобхой дарсӣ, воситаҳои таълимиӣ

- [10] Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. [Текст] / Р.Ф. Абдеев.- М.: ВЛАДОС, 1994.- 336 с.
- [11] Алексеева И.Ю. Информационное общество и НБИКС революция. [Текст] / И.Ю. Алексеева.- М.: ИФ РАН, 2016.- 196 с.
- [12] Алекс Сучжон-Ким Пан. Укрощение цифровой обезьяны / Пер с англ. [Текст] / Алекс Сучжон-Ким Пан.- Москв.: АСТ, 2014.- 319 с.
- [13] Ален Турен. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / пер. с французского. Е. А. Самарской. [Текст] / Ален Турен.- М.: Научный мир, 1998.- 204 с.
- [14] Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности. Учебник. [Текст] / А.Н. Асаул.- СПб.: АНОИПЭВ, 2009.- 336 с.
- [15] Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. [Текст] / Д. Белл.- М.: Academija, 1999.- 956 с.
- [16] Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции. [Текст] / В. В. Буряк.- Симферополь: ДИАЙПИ, 2011.- 152 с.
- [17] Вачнадзе Г.Н. Агрессия против разума: информационный империализм / под общ ред. В.Н.Иванова. [Текст] / Г.Н. Вачнадзе.- М.: Политиздат, 1988.- 272 с.
- [18] Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине. Пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Поварова. [Текст] / Н. Винер.- М., 1983.- 344 с.
- [19] Возжеников А.В. Основные концептуальные положения национальной безопасности России в XXI веке: монография. [Текст] / А.В. Возжеников., И.Н. Глебов., В.А. Золотарев.- М.: ЭДАС ПАК, 2000.- 48 с.

- [20] Войсунский А.Е. Феномен зависимости от Интернета // Гуманитарные исследования в Интернете. Под ред. А.В. Войсунского. [Текст] / А.Е. Войсунский.- М., 2000.- 431 с.
- [21] Гоббс Т. Левиафан. [Текст] / Т. Гоббс. - М.: Мысль, 2001- 478 с.
- [22] Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 1/ Пер. с лат. и англ.; Сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. [Текст] / Т. Гоббс.- М.: Мысль, 1989.- 622 с.
- [23] Даниел Белл. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. [Текст] / Белл Даниел.- М: Academia, 2004.- 944 с.
- [24] Демьяненко Е. В. Левшин Н.С., Михайлов С.В., Смоленский М.Б. Информационное общество и информационная безопасность. [Текст] / Е.В. Демьяненко, Н.С. Левшин, С.В. Михайлов, М.Б. Смоленский.- Ростов-на-Дону: ООО «мини Тайн», 2019.-114 с.
- [25] Дзлиев М.И., Романович А.М., Урсул А.Д. Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты. [Текст] / М.И. Дзлиев, А.М.Романович, А.Д. Урсул.- М.- 2001.- 192 с.
- [26] Зиёй Х.М. Тоҷикистон ва баъзе масъалаҳои доғи глобалии замони муосир // Ҷомеа ва масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ (маҷмӯаи мақолаҳо). [Матн] / Х.М.Зиёй.- Душанбе: «Аржанг», 2020.- 280 с.
- [27] Зиёй Х.М. Муборизаҳои иттилоотии шабакавӣ ва ҷангҳои менталӣ дар ҷаҳони муосир // Сӣ мақола оид ба масъалаҳои иҷтимоию сиёсӣ дар Тоҷикистон. [Матн] / Х.М. Зиёй.- Душанбе: «Аржанг», 2021.- 214 с.
- [28] Иноземцев В.Л. Расколотая цивилизация. [Текст] / В.Л. Иноземцев.- М.: Наука,1999.- 740 с.
- [29] Иншаков М.В. Основы теории национальной безопасности. [Текст] / М.В. Иншаков.- М., 2021.- 364. с.

- [30] Кастелс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкарата. [Текст] / М.Кастелс.- М.: ГУ ВШЭ, 2000.- 608 с.
- [31] Коган В.З. Качество информации и мир инфологем (фрагменты теории) // Проблемы информационного взаимодействия. [Текст] / В.З., Коган.- Новосибирск, 1993.-185 с.
- [32] Корноусов В.М. Информационная компетентность молодежи как фактор развития постиндустриального общества // Организация работы с молодежью в информационном обществе: материалы международной науч. практ. конф. Санкт-Петербург. 19-21 ноября 2020 г. Под ред.Г.В. Ковалевой. [Текст] / В.М. Корноусов.- СПб.: ФГБОУВО «СПб ГУПТД», 2020.- 474 с.
- [33] Қурбонов А.Ш. Амнияти зеҳнӣ ва истиқолияти давлатӣ (Таҷрибаи иҷтимоӣ- сиёсӣ). [Матн] / А.Ш. Қурбонов.- Душанбе, 2016. 110 с.
- [34] Қурбонов А.Ш. Вазъи маориф ва илм дар шароити истиқоли давлатӣ. [Матн] / А.Ш. Қурбонов.- Душанбе, 2021.- 354 с.
- [35] Макиавелли Н. Государь. Под ред. В. П. Бутромеева. [Текст] / Н. Макиавелли.- Москва.: Олма Медиа Групп, 2011.- 304 с.
- [36] Манатов В.В., Манатова Л.В. Этика устойчивого развития в информационную эпоху. [Текст] / В.В. Манатов., Л.В. Манатова.- Улан-Удэ: Бурятское книжное издательство, 2002.
- [37] Манойло А. В. Технологии несилового разрешения современных конфликтов. [Текст] / А. В. Манойло.- М.: «Горячая линия-Телеком», 2008.- 392 с.
- [38] Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях: монография. [Текст] / А. В. Манойло.- М.: МИФИ, 2003.-388 с.
- [39] Малюк А.А. Теория защиты информации. [Текст] / А.А. Малюк - М.: «Горячая линия-Телеком», 2015.-184 с.

- [40] Марков А. А., Быстрянцев С.Б., Краснова Г.В. Информационное общество. Информационное безопасность. Информационные войны. [Текст] / А.А. Марков, С.Б. Быстрянцев, Г.В. Краснова.- СПб.: Издательство: СПбГЭУ, 2019.- 124 с.
- [41] Мақидзода Ҷ.З., Холиқзода А.Ғ., Одназода Р.С. Ҷавонон ва амнияти иттилоотӣ (дар масири ҷаҳонишавӣ). [Матн] / Ҷ.З. Мақидзода., А.Ғ. Холиқзода., Р.С. Одназода.- Душанбе: «Маориф».- 2019. 240 с.
- [42] Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. [Текст] / И.С. Мелюхин.- М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1999. 308 с.
- [43] Муминов А.И. Религиозный экстремизм: сущность и явления, формы проявления и пути их решения в постоянно меняющемся современном обществе. Монография. [Матн] / А.И.Муминов.- Душанбе, 2017.- 250 с.
- [44] Муҳаммад А.Н., Сафарализода Ҳ.Қ. Амнияти миллӣ. Воситаи таълимӣ. [Матн] / А.Н. Муҳаммад., Ҳ.Қ. Сафарализода.- Душанбе, 2019.- 226 с.
- [45] Назри Яздонӣ., Далер Баҳромӣ. Маданиятшиносӣ. [Матн] / Назри Яздонӣ., Далер Баҳромӣ.- Душанбе: «Деваштич», 2006, 200 с.
- [46] Нақши интернет дар дастрасӣ ба иттилоот (ҷамъбасти натиҷаҳои лоиҳаи «Вусъат додани дастрасӣ ба иттилоот дар Интернет»). [Матн].- Душанбе, 2010.- 68 с.
- [47] Некрасов С.И., Некрасова Н.А. Философия науки и техники: тематический словарь-справочник. [Текст] / С.И. Некрасов., Н.А. Некрасова.- Орёл: ОГУ, 2010.-289 с.
- [48] Ниёзов А. С. Амнияти иттилоотӣ ва идоракуни давлатӣ (нашри маҳсуси маҷҷалаи «Набзи замон» №2. 2014) [Матн] / Анзор Ниёзов.- Душанбе.- 56 с.

- [49] Новая философская энциклопедия: в 4 т.- Т. 1-4. [Текст].- М.: Мысль, 2010.- 2806 с.
- [50] Носов Н. Виртуальная психология. [Текст] / Н. Носов.- М.: Аграф, 2000.- 432 с.
- [51] Носков Ю. Г. Религиозный фактор в системе угроз национальной безопасности. [Текст] / Ю. Г. Носков.- М., 2002.- 224 с.
- [52] Платонова С.И. Введени философию. [Текст] / Платонова С.И.- М.:РИОР: ИНФОРМА-М., 2018, 212 с.
- [53] Полякова Т.С. Информационная безопасность в условиях построения информационного общества в России. [Текст] / Т.С. Полякова.- М., 2007.- 196 с.
- [54] Растворгувеев С.П. Философия информационной войны. [Текст] / С.П. Растворгувеев.- М.: Вузовская книга: МПСИ, 2003. - 301 с.
- [55] Растворгувеев С.П. Информационная война. Проблемы и модели. Экзистенциальная математика. [Текст] / С.П. Растворгувеев.- М, 2006.- 240 с.
- [56] Раҳнамо А. Ислом ва амнияти миллӣ дар Тоҷикистон. [Матн] / Раҳнамо А.- Душанбе: «Ирфон», 2010.- 298 с.
- [57] Садуллаев А.С., Салихов Н.Н. Техника и технология СМИ. [Матн] / А.С. Садуллаев., Н.Н. Салихов.- Душанбе: «Ирфон», 2009.- 234 с.
- [58] Сайдизода З.Ш. Таджикистан: информационный ресурс, внешняя политика, имидж государства. [Матн] / З.Ш. Сайдизода., Ф.З. Саидов. - Душанбе: ОО «Иттилоот ва муошират».- 2008.- 225 с.
- [59] Смирнова А.Г. Механизмы конструирования политическими лидерами внешней угрозы в межгосударственных отношениях. Монография. [Текст] / А.Г. Смирнова.- Ярославль: ЯрГУ, 2016.- 420 с.
- [60] Соколов А.В. Философия информации. [Текст] / А.В. Соколов. Челябинск, 2011.- 484 с.
- [61] Стоунъер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на

Западе / под ред. П. С. Гуревича. [Текст] / Т. Стоунье.- М.: Прогресс, 1986.- 453 с.

[62] Стоунье Т. К новой теории информации: Информационная революция: Наука, экономика, технология: реф. сб. / РАН ИНИОН, отв. ред. Ракитов А.И. [Текст] / Т. Стоунье.- М., 1993.- С. 42-48.

[63] Стёпин В.С. Философия науки и техники. [Текст] / В.С. Стёпин., В.Г. Горохов., М.А. Розов.- М.: Гардарики, 1996.- 400 с.

[64] Сунь-Цзы. Искусство войны / пер. Н. И. Конрад. [Текст] / Сунь-Цзы.- М.: Эксмо, 2011.- 480 с.

[65] Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Пер. с англ. [Текст] / Э. Тоффлер.- М.: ООО «Издательство АСТ», 2003.- 669 с.

[66] Тоффлер Э. Шок будущего. Пер. с англ. [Текст] / Э. Тоффлер.- М: ООО «Издательство АСТ», 2004.- 557 с.

[67] Умисао Т. Теории информационной индустрии: рассвет грядущей эры эктодермальной индустрии. [Текст] / Т Умисао.- 1963.

[68] Урсул А.Д. Проблема информации в современной науке. [Текст] / А.Д. Урсул.- М, 1975.- 288 с.

[69] Урсул А.Д. Информатизация общества. (Введение в социальную информатику). [Текст] / А.Д. Урсул.- М.,1990.- 191 с.

[70] Хаяши Ю. Японское информационное общество: темы и подходы. [Текст] / Ю. Хаяши.- М.: Наука, 1969.- 233 с.

[71] Хюлланд Т. Тирания момента. Время в эпоху информации. [Текст] / Т. Хюлланд.- М: Весь Мир, 2003.- 208 с.

[72] Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. (иборат аз 2 ҷилд) Ҷилди 1. [Матн].- Душанбе, 2008.- 949 с.

[73] Шарипов Ф.Ф. Информационная культура общества. [Матн] / Ф.Ф. Шарипов.- Душанбе: Изд-во РТСУ, 2014.- 172 с.

[74] Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. [Текст] / К. Шеннон.- М.: Изд. иностр. лит, 1963.- 830 с.

- [75] Щедрин Н.В. Введение в правовую теорию мер безопасности. Монография. [Текст] / Н.В. Щедрин.- Красноярского гос.ун-та, 1999.- 180 с.
- [76] Ҷовид Муқим. Сиёсат ва ҷанги иттилоотӣ. [Матн] / Ҷовид Муқим.- Душанбе: «Деваштич», 2002.- 71 с.
- [77] Элвин Тоффлер. Третья волна. Пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова и др. [Текст] / Элвин Тоффлер.- М.: АСТ, 2009.- 795 с.
- [78] Яновский Р.Г. Глобальные изменения и социальная безопасность. [Текст] / Р.Г. Яновский.- М., 1999.- 165 с.
- [79] Ятимов С. Илм ва амният. [Матн] / С. Ятимов.- Душанбе: «Ганҷ нашриёт», 2019.- 192 с.
- [80] Ясенев В. Н. Информационная безопасность в экономических системах. [Текст] / В.Н. Ясенев.- Новгород: ННГУ, 2006.- 253 с.

Мақолаҳои илмӣ ва маърӯзаҳо

- [81] Абдуҷалилов Ф. Ҳукумати электронӣ ва таъсири он ба низоми иттилоотӣ / Фирдавс Абдуҷалилов // Паёми Доњишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2015.- №4/8 (183).- С. 300-305.
- [82] Алексенцев А.И. Сущность и соотношение понятий «защита информации», «безопасность информации», «информационная безопасность» / А.И. Алексенцев // Безопасность информационных технологий. 1999.-№1.- С. 26-31.
- [83] Арсентьев В.М. Протоиндустриализация в Мордовии в первой половине XIX в: характер и содержание процесса / В.М. Арсентьев // Гуманитарные науки и образование: проблемы и перспективы: Материалы Сафаргалиевских науч. чтений.- Саранск, 1997.- С. 82-103.
- [84] Асламзода Н. Ҳатарҳо ва таҳдидҳои замони муосир ба низоми бехатарӣ ва рушди устувори Тоҷикистон / Н. Асламзода // Паёми Доњишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.- Душанбе, 2017.- №2/5. Қисми II.- 285-289 с.

- [85] Астахова Л.В. Трансформация стратегических моделей управления человеческими угрозами информационной безопасности предприятия как императив цифровой индустрии / Л.В. Астахова // Научно-техническая информация. Серия 1 (Scientific and Technical Information Processing).-2021.- № 4.- С. 1-7.
- [86] Асламов Б.С., Хомидов А.С. Информационная безопасность и актуальные вопросы обеспечения национальной безопасности в условиях глобализации современного общества (на примере Республики Таджикистан) / Б.С. Асламов., А.С. Хомидов // Труды Академии (Осори Академия).- Душанбе, 2015.- №1(25).- С. 86-94.
- [87] Атторзода М. Амнияти ҷаҳонӣ: аз назария то воқеяят / М. Атторзода // Маҷ. иттилооти сиёсӣ ва иқтисодӣ.- Техрон, 1378 ҳ.- С. 132-151.
- [88] Войскунский А. Е. Информационная безопасность: психологические аспекты // Национальный психологический журнал - 2010.- №1(3).- С. 48-53.
- [89] Белл Д. Возобновление истории в новом столетии / Д.Белл // Вопросы философии.- 2002.- №5.- С. 24-25.
- [90] Васенин В.А. Среда моделирования для исследования средств обеспечения информационной безопасности в Grid и Cloud – системах / В.А. Васенин., В.А. Роганов., А.А. Зензинов. // Журнал Программная инженерия: издательство Новые технологии.- 2014.- №3.- С. 21-33.
- [91] Василенко И.А. Информационная война как фактор мировой политики / И.А. Василенко // Государственная служба.- 2009.- №3. С. 23-29.
- [92] Волкова И.В. Информационный империализм и борьба за духовную деколонизацию Африки (80-е гг.) / И.В. Волкова // Научно-информационный бюллетень.- М.- 1987.- №9 и др.

- [93] Войсунский А. Е. Информационная безопасность: психологические аспекты / А. Е. Войсунский // Национальный психологический журнал.- М, 2010.- №1(3).- С. 48-53.
- [94] Гадоев Н.З. Маориф ҳамчун омили асосии ташаккули маданияти иттилоотӣ дар замони муосир / Н.З. Гадоев // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳди迪 воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябрин соли 2022).- Душанбе, 2022.- С. 130-137.
- [95] Гулов С.А. Социальные изменения и факторы формирования информационного общества в Республике Таджикистан / С.А. Гулов // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- Душанбе, 2013.- №3/2 (108) - С. 100-105.
- [96] Даниленко И.С. Геополитика и безопасность / И.С. Даниленко // Кентавр, 1994.- №2.- С. 39-47.
- [97] Диноршоева З.М. Формирование информационного мировоззрения как фактор адаптации человека в информационном обществе / З.М. Диноршоева // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2020.- №4.- С. 36-40.
- [98] Дудник С.И. Отчуждение в цифровом обществе / С.И. Дудник // Вопросы философии, 2020.- №3.- С. 17-20.
- [99] Зарипов С.А., Раҳмонов П. Омили инсонӣ ва амнияти иттилоотӣ / С.А. Зарипов., П.Раҳмонов // Паёми Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2015.- №2(25).- С. 106-109.
- [100] Зимонин В.П. Контуры системы безопасности России в новых условиях / В.П.Зимонин // Обозреватель, 1993.- №22 (26).- С. 98-101.
- [101] Ибодов А.Х. Информационная безопасность: проблемы и её особенности / А.Х. Ибодов // Вестник таджикского национального университета. Серия гуманитарных наук.- Душанбе, 2015.- №3/7 (179).- С.133-139.

- [102] Имомзода М., Гулов С. Баъзе масъалаҳои амнияти иттилоотӣ ва фазои иттилоотии Тоҷикистон / М.Имомзода, С. Гулов // Дар моварои сухан (маҷмуаи мақолаҳои илмӣ).- Душанбе, 2018.- С. 5-12
- [103] Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация / В.Л.Иноземцев // Вопросы философии.- 2004.- № 4.- С.58-69.
- [104] Кафтан В.В. Философия современного информационного общества / В.В. Кафтан // Вестник МГОУ. Серия философские науки.- 2017.- №2.- С. 39-47.
- [105] Камолов Ш.В. Таҳлили фалсафӣ ва умумиилмии мағҳуми иттилоот / Ш.В. Камолов // Паёми Дошишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2019.- №10.- С. 134-139.
- [106] Князева Е. Энактивизм: концептуальный поворот в эпистемологии / Е. Князева // Вопросы философии.- 2013. №10.- С. 91-104.
- [107] Кокошин А. А. Национальные интересы, реальный суверенитет и национальная безопасность / А. А. Кокошин // Вопросы философии.- 2015.- №10.- С. 5-19.
- [108] Комаров В. Д. Современная цивилизация и безопасность человека / В.Д. Комаров // Школа гуманитарных наук. Спб, 1995.- №2.
- [109] Корнеева Т.Г. Переосмысление средневековых парадигм в эпоху цифровизации на примере общины исмаилитов / Т.Г. Корнеева // Вопросы философии.- 2022.- №5.- С. 59-69.
- [110] Лазарев И.А. К созданию общей теории безопасности / И.А. Лазарев // Военная мысль.- 1992.- №11.- С. 10-15.
- [111] Литвинов Э.П. Философские основы концепции безопасности / Э.П. Литвинов // Пространство и время.- 2012.-№1(7).- С. 67-73.
- [112] Лисенкова А.А. Трансформация идентичности в цифровую эпоху / А.А. Лисенкова // Философия и культура.- 2020.- №3.- С. 65-74.

- [113] Ляшенко Ю.А. Информационное мировоззрение как основа качества жизни в современном обществе / Ю.А. Ляшенко // Мир науки, культуры, образования.- 2015.- №1(50).- С. 364-366.
- [114] Маҳмадизода Н.Д. Пешгирии идеологияи ифратгарой ва тероризм дар муҳити ҷавонон ва шабакаи интернет дар ҷомеаи трансформатсионии тоҷик / Н.Д. Маҳмадизода // Гузоришҳои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ.-Душанбе, 2018.- №4.- С. 83-93.
- [115] Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Информационно-психологическая безопасность / А.В. Манойло., А.И. Петренко., Д.Б. Фролов // Безопасность информационных технологий.- 2004.- №1.- С. 17-21.
- [116] Махсумова М. Таъсири ВАО ба ташаккули афкори ҷомеа дар ҶТ / М. Махсумова // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2019.- №2.- С. 152-158.
- [117] Мирзоахмедов Ф. Обеспечение информационной безопасности в правоохранительных органах / Ф. Мирзоахмедов // Труды Академии МВД Республики Таджикистан.- Душанбе, 2011.- №2(16).- С. 123-133.
- [118] Моисеев Н.Н. Информационное общество как этап новейшей истории / Н.Н. Моисеев // Свободная мысль.- М, 1996.- №1.- С. 44-69.
- [119] Муқимов М. А. Ҷанги иттилоотӣ ва таъмини амнияти фазои иттилоотӣ / М.А. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2017.- №4/2.- С. 266-271.
- [120] Муҳаммад А.Н., Саидзода Д. Ҷангҳои иттилоотӣ- таҳдид ба амнияти миллӣ / А.Н. Муҳаммад., Д. Саидзода // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳдиҳои воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябрин соли 2022).- Душанбе, 2022.- С. 11-15.
- [121] Назриева О.Ш. Интернет ва омилҳои рушди экстремизм ва тероризм / О.Ш. Назриева // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ

ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2018.- №4.- С. 195-200.

[122] Назриева О.Ш. Инъикоси масоили амнияти иттилоотӣ дар васоити ахбори оммаи Ҷумҳурии Тоҷикистон / О.Ш. Назриева // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ.- Душанбе, 2017.- №3(1).- С. 24-28.

[123] Ниёзов А. Технологияи иттилоотӣ, амалиёти иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ / Анзор Ниёзов // Паёми Доғишкадаи такмили иҳтисоси хизматчиёни давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2012.- №4.- С. 150-158.

[124] Нуриддинова М.Р. Манбаъҳои иттилоот / М.Р. Нуриддинова // Паёми Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ.- Душанбе, 2019.- №8.- С. 303-307.

[125] Поздняков А.И. Информационная безопасность / А.И. Поздняков // Безопасность.- 1992.- №6.- С. 14-23.

[126] Поздняков А.И. Информационная безопасность личности, общества, государства / А.И. Поздняков // Военная мысль.- 1993.- №10.- С.13-18.

[127] Проблемы культуры информационной безопасности в условиях цифровой экономики / Л.В. Астахова // Научно-техническая информация. Серия 1.- 2020.- № 2.- С. 28-37.

[128] Ракитов А. И. Информационная революция как фактор экономического и социального развития / А. И. Ракитов // Информационная революция: наука, экономика, технология.- М.: ИНИОН РАН, 1993.- С. 5-17.

[129] Робертсон Д. С. Информационная революция / Д.С. Робертсон // Информационная революция: наука, экономика, технология: Реферативный сб. / ИНИОН РАН.- М., 1993.- С. 17-26.

- [130] Салихов Н.Н. Исторические предпосылки становления и развития глобального информационного общества / Н.Н. Салихов // Европейский Союз глазами ученых Таджикистана.- Душанбе: РТСУ, 2004.- С. 120-126.
- [131] Сафарализода Х.Қ. Зухури таҳдидҳои нави замони муосир дар шароити тафйирпазирии чомеа / Х.Қ. Сафарализода // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ.- Душанбе, 2020.- №8.- С. 308-015.
- [132] Сафиев К.И. Информационная безопасность: сущность и разнообразие форм проявления. / К.И. Сафиев // Вестник Таджикского национального университета. Сер. Гуманитарных наук.- Душанбе, 2012.- №2(16).- С. 168-174.
- [133] Смолин О.Н. Новая роль знаний в процессе движения к ноономике. Размышления над книгой С.Д. Бодрунова «Ноономика: траектория глобальной трансформации» / О.Н. Смолин // Вопросы философии.- 2021.- №9.- С.5-12.
- [134] Соколов А.В. Информация: феномен фикция/ А.В. Соколов // Философские науки.- 1990.- №9.- С. 13-22.
- [135] Собанчеев Р. Ю. Феномен памяти в эпоху техногенной цивилизации / Р. Ю. Собанчеев // Вопросы философии.- 2022.- №3.- С. 71-75.
- [136] Солиджонов Р., Урунова Х.У. Философские аспекты национального сознания в современном Таджикистанском обществе / Р. Солиджонов., Х.У. Урунова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук.-Худжанд, 2017.- №1(70). - С. 96-104.
- [137] Усмонзода Х.У. Ҳусусиятҳои асосии муқовиматҳои идеологӣ дар фазои шабакаҳои интернетӣ / Х.У. Усмонзода // Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳди迪 воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 29-уми ноябр 2022).- Душанбе, 2022.- С.16-21.

- [138] Соколов А. В. Информация: Феномен? Функция? Фикция? / А.В. Соколов // Философские науки.- 1990.- № 9.- С. 13-22.
- [139] Темурбекова С.Д. Важность кибербезопасности в экономической сфере / С.Д Темурбекова // Вестник таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук.- Душанбе, 2019.- №8.- С. 314-318.
- [140] Тепечин В.И. Социология национальной безопасности как "новая" парадигма социологического знания / В.И.Тепечин // Информационный сборник «Безопасность».- 1995.- №3-4.- С. 89-95.
- [141] Информационно-психологическая безопасность в системе духовной безопасности современной России / А.В. Тонконогов // Власть.- 2010.- №6.- С. 53-56.
- [142] Укази Президенти ҶТ «О концепции информационной безопасности» // Asia plus.- №21 от 23 мая 2007 г.
- [143] Урсул А.Д., Урсул Т.А. Феномен безопасности в синергетическом ракурсе: научно-образоват// Социальногуманитарные знания.- 2008.- №4.- С. 222-238.
- [144] Муҳаммад Фарҳодӣ. Мағҳуми амният / Фарҳодӣ Муҳаммад // Паёми Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ.- Душанбе, 2013.- №3/7 (124).- С. 210-213.
- [145] Хайдаров Р.Дж. Влияние глобализации на информационную политику Республики Таджикистан // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддина НАНТ.-Душанбе, 2021.- №1.- С. 109-114.
- [146] Ҳолиқов Ф.А. Амнияти иттилоотӣ ва ҳусусиятҳои он дар шароити муосир / Ф.А. Ҳолиқов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз.- Душанбе, 2020.- №4.- С. 96-107.
- [147] Ҳоликов Ф.А. Информационный терроризм как угроза национальной безопасности Республики Таджикистан /Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ ҳамчун таҳди迪 воқеӣ ба амнияти миллӣ: маводи

- конференсияи чумхуриявии илмӣ-назариявӣ(ш.Душанбе, 29-уми ноябри соли 2022), -Душанбе: ДМТ, 2022. С. 18. Сах.16-21.
- [148] Храпов С.А. Кризис сознания: «когнитивный ответ» техногенной цивилизации / С.А. Храпов // Вопросы философии.- 2019.- №1.- С. 88-95.
- [149] Храпов С.А., Баева Л.В. Цифровизация образовательного пространства: эмоциональные риски и эффекты / С.А Храпов., Баева Л.В. // Вопросы философии.-2022.- №4.- С. 16-24.
- [150] Ҳамидов И. Амнияти иттилоотии Тоҷикистон / И. Ҳамидов // Паёми Доңишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2013.- №4/2 (109).- С. 245-249.
- [151] Ҳайдаров Р.Ҷ., Махсумова М. Таъсири ВАО ба ташаккули афкори чомеа дар ҶТ/ Р.Ҷ. Ҳайдаров., М. Махсумова // Ахбори институти фалсафа, сиёsatшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АИҶТ.- Душанбе, 2019, №2.- С. 152-158.
- [152] Ҳомидов Д.Б. К вопросу об информационной безопасности в СМИ РТ / Д.Б. Ҳомидов // Вестник (РГСУ) университета.- Душанбе, 2012.- №1(36).- С. 230-236.
- [153] Черешкин Д.С., Смолян Г.Л. О формировании информационного общества в России / Д.С.Черешкин., Г.Л. Смолян // Информ. ресурсы России.- 1998.- №1.- С. 8-13.
- [154] Черешкин Д. С., Смолян Г.Л. Сетевая информационная революция / Д. С.Черешкин., Г.Л. Смолян // Информ. Ресурсы России.- 1997.- №4.- С. 15-18.
- [155] Шарихин А.Е. Безопасность как философская категория / А.Е. Шарихин // Безопасность: информационный сборник.- 1994.- №6.- С. 112-117.
- [156] Шерстюк В. П. МГУ: научные исследования в области информационной безопасности / В. Шерстюк // Информационное общество.- 2005.- Вып.1.- С. 48-53.

[157] Ятимов С. Матбуоти даврӣ ва таъмини амнияти иттилоотӣ / С. Ятимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе, 2018.- №8.- С. 277-279.

[158] Яқубов Д. Иттилоот чист ва он чӣ гуна ҳифз мешавад?/ Д. Яқубов // Конун ва ҷомеа.- Душанбе, 2018.- №48 (500).- С. 12.

Ба забонҳои хориҷӣ

[159] Astakhova, L.V An Information Tool for Increasing the Resistance of Employees of an Organization to Social Engineering Attacks / L.V. Astakhova, I.A. Medvedev // Scientific and Technical Information Processing.- 2021.- Vol. 48 No. 1.- P.15-20.

[160] Astakhova, L.V Emotions as an Object of Information Exchange in Digital Culture / L.V. Astakhova // Scientific and Technical Information Processing.- 2021.- Vol. 48 No. 3.- P.147-153.

[161] Ahmed S. Censorship and surveillance in the global information age: are telecommunications companies agents of suppression or revolution? / S. Ahmed // In Journal of Law, Technology& Internet. VoL. 4. No. 2. 2013

[162] Bell D. The third technological revolution and its possible socioeconomic consequences / D. Bell // Dissent-New York, 1989.-Vol. 367.- № 2.- P. 166.

[163] Beniger J.R. The control revolution: Technological and economic origins of the infomation society. [Text] / J.R. Beniger.- L.,1986.

[164] Gay W. International philosophical cooperation and global security / W. Gay // On the eve of the 21st century: Perpectives of Russian and American philosophers. L., 1994.

[165] Etzioni. A. The spirit of Communitarian rights, responsibilities and the Communitarian agenda. [Text] / A. Etzioni.- N. Y., 1993.- 339 p.

[166] Lippmann U. Public Opinion. [Text] / U. Lippmann.- N.Y., 1934.- 362. P.

[167] Masuda Y. The information society as postindustrial society. [Text] / Y. Masuda.- Washington: World future soc., 1983. 419 p.

- [168] Werbach K. Digital Tornado: The Internet and Telecommunications Policy. [Text] / K.Werbach.- USA. Federal Communication Commission, 1997.
- [169] Roszak Theodore. The Cult of Information: A Neo-Luddite Treatise on High Tech, Artificial Intelligence, and the True Art of Thinking. Reprinted. [Text] / Roszak Theodore.- New York: Pantheon, 1994.- 267 p.

Диссертатсия ва авторефератҳо

- [170] Абдучалилов Ф.Н. Журналистикаи интернетӣ дар Тоҷикистон: ташаккул, мушкилот ва дурнамо: дисс...номзади илмҳои филологӣ: (10.01.10) / Ф.Н. Абдучалилов.- Душанбе.- 2020.- 174 с.
- [171] Атаманов Г.А. Информационная безопасность в современном российском обществе (социально-философский аспект): автореф. дис...канд. социол. наук / Г.А. Атаманов.- Волгоград, 2006.- 25 с.
- [172] Бехбудов Ш.Т. Информационная реальность в парадигме антропологических ценностей человека в современном обществе: дис...кан. филос. наук: 09.00.11 / Ш.Т. Бехбудов.- Душанбе.- 2021.- 130 с.
- [173] Гиёев К.Х. Национальные интересы (социально-философский анализ): дис...канд. филос. наук: 09.00.11 / К.Х. Гиёев.- Душанбе, 1999. 176 с.
- [174] Давлатов Р.Л. Роль современных информационных технологий в глобализации и взаимодействие культур: дис...кан.филос. наук: 09.00.11 / Р.Л. Давлатов.- Душанбе, 2014.- 136 с.
- [175] Захаров М. Ю. Безопасность социума: Социально-философское исследование: автореф. дисс... доктора филос. наук: 09.00.11- Социальная философия / М. Ю. Захаров.- Ростов- на- Дону, 1998.- 52 с.
- [176] Ишонова С.Р. Технологияҳои иттилоотӣ ва шабакаи глобалӣ дар раванди модернизатсиянамоии фазои иҷтимоӣ- фарҳангӣ (дар мисоли системаи маориф ва сиёсати Тоҷикистон): автореф дисс... номзади илмҳои фалсафа (09.00.11) / С.Р. Ишонова.- Душанбе.- 2020.- 26 с.

- [177] Махмадов П.А. Информационная безопасность в системе политической коммуникации: состояние и приоритеты обеспечения (на материалах государств Центральной Азии): дис. док. полит. наук: 23.00.04 / П. А. Махмадов.- Душанбе, 2018.- 323 с.
- [178] Петров, В. П. Оборонно-конверсионные концепции как социальная потребность государства: автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.11- Социальная философия / В.П. Петров.- Нижний Новгород, 1999.- 49 с.
- [179] Таваров Д.С. Раванди ташаккулёбии чомеаи иттилоотӣ дар шароити муосир (таҷриба Тоҷикистон) автореф...номзади илмҳои сиёсӣ. 23.00.02 / Д.С. Таваров.- Душанбе.- 2020.- 30 с.
- [180] Холов Х.К. Особенности национальной безопасности Республики Таджикистан в контексте вызовов и угроз современности: дис...канд. полит. наук.- Душанбе, 2011. 164 с.
- [181] Хайдаров Р. Дж. Влияние процесса глобализации на трансформацию таджикского общества: дис...док. филос. наук 09.00.11 / Р.Дж. Хайдаров.- Душанбе, 2007.- 265 с.

Сайтҳои интернетӣ

- [182] Абдуллоҳи Р. Амният: масъалаи рақами як! / АМИТ «Ховар» 03.12.2016. Дастрасӣ: <http://khovar.tj/2015/11/amniyat-masalai-ra-ami-yak/>. (санаи муроҷиат, 02.011.2021).
- [183] Асламов Б., Рустамзода З. Таъмини амнияти иттилоотии ҷумҳурии тоҷикистон: проблема ва дурнамои он [манбаи электронӣ]. URL: <https://mail.avkd.tj/tg/khabarho/1854-ta-mini-amniyati-ittilootii-jumhurii-tojikiston-problema-va-durnamoi-on.html>. (Санаи истифодабарӣ: 15.05.2021)
- [184] Информационно-психологической безопасности личности // ПАРТЕР URL: <http://www.Partner inform.partner/detail/2007/6/272/2445> (дата обращения: 30.12.2017).

- [185] Информационная безопасность. Сущность, содержание и принципы ее обеспечения / А. Д. Урсул, Т. (Ф). Н. Цырдя [Электронный ресурс]. - URL: <http://security.ase.md/publ/ru/pubru22.html>. [Дата обращения: 21.02.2020].
- [186] Концепсияи амнияти иттилоотии Чумхурии Тоҷикистон аз 07.11. 2003. [манбаи электронӣ]. URL: <http://nansmit.tj/20968-2/?id=15325> (санаи истифодабарӣ: 27.09.2022).
- [187] Оқилова М., Эшонова С. Таъмини амнияти иттилоотӣ дар шароити рушди ҷаҳонишавӣ. Манбаи электронӣ // <http://hgu.tj/post/tamini-amniyati-ittilootii-dar-sharoiti-rushdi-jahonishavii.html>. (санаи муроҷиат, 02.07.2021).
- [188] Паёми Президенти Чумхурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурий». URL: <http://president.tj/node/29823/> 23.12. 2022. (Санаи истифодабарӣ: 29.01.2023).
- [189] Рейтинг стран по скорости Интернета. Электронный ресурс <https://svspb.net/danmark/skorost-mobilnogo-interneta.php>. (санаи муроҷиат, 20.01.2023).
- [190] Фрэнсис Бэкон: "Знание- сила"- Основы философии.- [Электронный ресурс]. Bstudyhttps://bstudy.net/filosofiya/frensis_bekon_znanie_sila. (дата обращения: 18.12.2020).
- [191] <https://datareportal.com/reports/digital-2022-tajikistan>. (Санаи муроҷиат: 23.01.2023).
- [192] Холиков Ф.А. Амнияти иттилоотӣ ва ҳусусиятҳои он дар шароити мусир. [манбаи электронӣ]. URL: <http://btsu.tj/2020/11/26/> (Санаи истифодабарӣ: 14.05.2021).

- [193] Хуршед Зиёй. Ҷанги менталӣ: моҳият ва шаклҳои зухур [манбаи электронӣ]. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=4500170813332428&id=10000018661276 (санаи истифодабарӣ: 31.03.2021).
- [194] Юсупов С.З. Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ: пайдоиш, афзалият ва дурнамо. [манбаи электронӣ]. <https://ravshanfikr.tj/> (Санаи истифодабарӣ: 20. 12. 2022).
- [195] Яковлев А.Н. Сумерки.- М, 2005. Электронный ресурс: https://royallib.com/book/yakovlev_aleksandr/sumerki.html. [Дата обращения: 17.02.2021].

Рӯйхати интишороти илмии довталаби дараҷаи илмӣ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандай тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестацонии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

- [1-М]. Нодирхонов Г.Г. Иттилоот ва гуногуни системаҳои иҷтимоӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов // Паёми донишгҳи миллии Тоҷикистон.-Душанбе.- 2019.- №10.- С. 143-147. ISSN 274-1847
- [2-М]. Нодирхонов Г.Г. Доир ба амнияти иттилоотӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов // Ахбори институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва хуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.-Душанбе.-2020. №2.- С. 166-171. ISSN 0235-005X
- [3-М]. Нодирхонов Г.Г. Мағҳуми «Субот» ва «Носуботӣ» дар системаҳои иҷтимоии ҷомеа. [Матн] / Г.Г. Нодирхонов, А. И. Муминов // Паёми донишгҳи миллии Тоҷикистон.- Душанбе.- 2020.- №4.- С.140-144. ISSN 2074-1847
- [4-М]. Нодирхонов Г.Г. Ҷомеаи иттилоотӣ ва бехатарии он дар таҳқиқоти муҳаққиқони гарбӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов, А. И. Муминов // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.- Душанбе.- 2021. №1(262).- С. 26-31. ISSN 2076-2569
- [5-М]. Нодирхонов Г.Г. Мақоми иттилоот дар системаи амнияти иттилоотӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов, А. И. Муминов // Гузоришҳои

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.- Душанбе.-2021. №2 (014).- С. 132-138. ISSN 2076-2569

II. Мақолаҳо ва фишурдаи интишорот дар маҷмуаи маводи конфронсҳо:

[6-М]. Нодирхонов Г.Г. Муносибати этикӣ ба бехатарии иттилоотӣ. Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир [Матн] / Г.Г. Нодирхонов // Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш. Душанбе, 05 декабря соли 2019).- Душанбе, 2019.- С. 219-228.

[7-М]. Нодирхонов Г.Г. Таъмини бехатарии иттилоотӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ баҳшида ба ҷашиҳои «5500-солагии Саразми бостонӣ», «700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Ҳуҷандӣ» ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (2020-2040).- Душанбе, 2020. Ҷ.2.- С .58.

[8-М]. Нодирхонов Г.Г. Назарияи ҷомеаи иттилоотӣ дар раванди таҳаввулоти амнияти иттилоотӣ [Матн] / Г.Г. Нодирхонов., Ҷ.Р. Сайдова // Маҷмӯаи мақолаҳои конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ дар мавзуи «Масоили мубрами илмҳои ҷомеашиносӣ дар замони муосир» Баҳшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 20-солагии таъсисёбии факултети фалсафаи ДМТ (ш. Душанбе, 27 октябри соли 2021).- Душанбе, 2021.- С. 384-389.

[9-М]. Нодирхонов Г.Г. Нақши иттилоот дар ҷомеа [Матн] / Г.Г. Нодирхонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Нақши маориф дар мубориза бар зидди экстремизми сиёсӣ ва терроризм» (ш. Душанбе, 22 феврали соли 2022).- Душанбе, 2022.- С. 369-381.